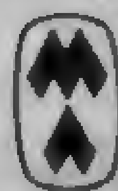
Сяргей ДАВІДОВІЧ

НЯСУ СВОЙ КРЫЖ

Сяргей ДАВІДОВІЧ

НЯСУ СВОЙ КРЫЖ

ПАЭМЫ
ВЕРШЫ
ГУМАРЭСКІ
ЗАМАЛЁЎКІ

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1995

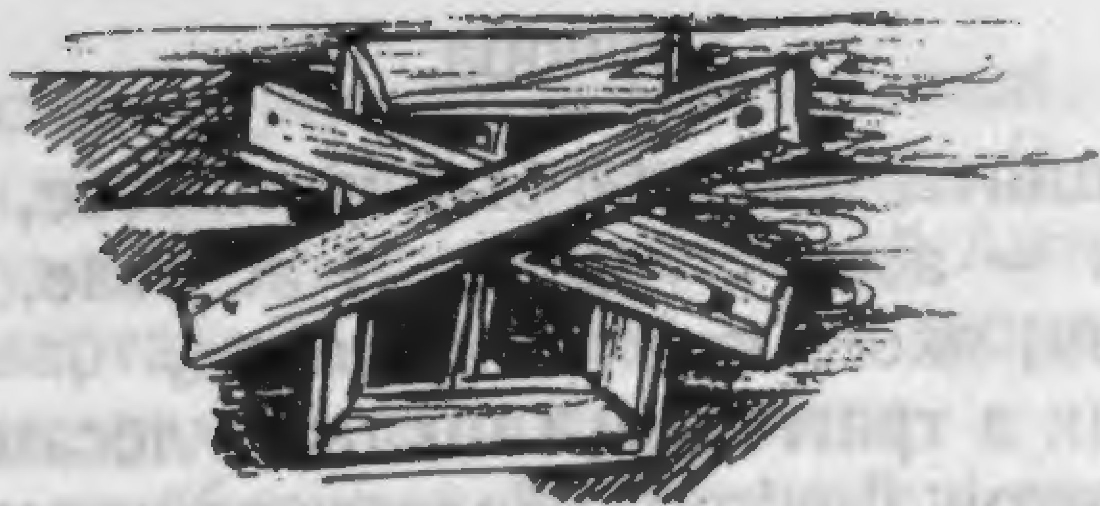
ББК 84 (4Беи)6-5
Д13
УДК 882.6—1

Д $\frac{8820600000 — 006}{М302(03) — 95}$ БЗ 108—95
ISBN 985-02-0185-1

ПАЭМЫ

Калі пусціў нас Бог
пад гэта неба,
Хоць крыж цяжкі,
а несці яго трэба.

ПАН ЛЯВІЦКІ

Пашана

Як кажуць, падгаілася ўжо рана.
Ці варта сёння ўспамінаць нам пана
Ды варушыць мінулы час далёкі?
— Паны ж — рабаўнікі і крывасмокі,
Яны ж як скула ў горле, як кароста,—
Вось так немудрагеліста і проста
Вучылі нас.— Смуродны і памыйны
Наогул час той дарэвалюцыйны,
А ўжо пасля семнаццатага года
Адразу крылы выраслі ў народа...—
Не будзем тузаць «ісціну» за грудзі,
Ва ўсе часы жылі пад сонцам ЛЮДЗІ
Не горшыя за нас. Таму пашану
Выказваю карпілаўскаму пану.

Вучоба

Дваццаты век ужо быў на парозе,
А ён — аж у Бутырцы, у астрозе,
Юнак, якога клікалі Антосем,
Юнак з трагічным і цікавым лёсам.
... Антон Лявіцкі з беларускай вёскі
Падаўся ў свет чужы, няблізкі, Боскі.
Ён прагнуў ведаў, іх шукаў у свеце —
І стаў студэнтам ва ўніверсітэце,
Аж у Маскве пачаў Антось вучыцца.
Бацькі і сам ён гэтым ганарыцца.
— Вось вернецца сынок пасля вучобы,
Дасць Бог адхлынуць ад людзей хваробы.
Ён на ўрача там вучыцца старанна...—
Бацькі казалі ўсім, але зарана.
Там, у Маскве, дзе ўсё нібы прыстойна,
Было сярод студэнцтва неспакойна —
Кіпела моладзь, як на моры хвалі,
Там лепшых перамен патрабавалі,
Але не стой, як кажуць, на дарозе.
І хлопцы апынуліся ў астрозе,
А з імі ў гэтай непрыветнай зоне
І наш знаёмы беларус — Антоне.

Астрог

За допытам распачынаўся допыт...
— Тут, у астрозе, набываеш вопыт
Маўчаць, маўчаць, і зноў маўчаць упарта,
Хоць бачыш, як шалее следчы, варта,
Хоць зграя тая разарваць гатова,
А ты ў душы смяешся — і ні слова.

Дарэмны брэх, не на таго напалі,
Не схіліце майго сумлення шалі! —
У думках жарт падтрымліваў Антона,
Бо вартаўнік турэмны — не ікона.
А вечарам, а то і сярод ночы
Ад непазбежных слёз шчымелі вочы —
Не спалі ўсе, наперакор ахове,
Спявалі песні на расейскай мове,
На польскай мове і па-украінску...
І крыўдна стала юнаку з-пад Мінску,
Што роднае тут не гучала слова,
Ніхто не чуў, што ёсць такая мова...
— Балюча сэрцу, што цябе не чулі,
Гаворка-мова роднае матулі,
Што й дома ты для многіх — чужаніца,
Душы невычарпальная крыніца.—
І шчыры беларус душою шчырай
Ляцеў з астрога да Радзімы мілай.
І па начах Антось шаптаў: — Клянуся:
Жыццё аддам да кроплі Беларусі!

Вяртанне

Дамоў Антось вярнуўся без пашаны,
Ды больш свядомы і загартаваны.
Карпілаўка пасля бутырскай зграі
Здавалася цудоўным ціхім раем.
Чакала й смута-вестка ў роднай хаце —
За час «вучобы» заўдавела маці.
Запанавалі хмары ў яго лёсе,
Далей што? Вырашаць яму прыйшлося.
І ён у Радашковічы падаўся,
Бо цяжкасцей і працы не баяўся.

Там, у аптэцы, працаваў штодзённа,
Начамі ж мала спаў, карпеў бяссонна,
Пісаў, пісаў — душы патрэбны крылы,—
Пра край свой бедны, непаўторны, мілы.
Даў Божа быць яму і ў іншым стане —
Не абмінула і яго каханне,
Гнатоўская Луцыя — плод спакусны,
Танюткі станік, пухленькія вусны,
Ад погляду яе — няма спакою —
Хто ж з хлопцаў устаіць перад такою?
Не доўга маладыя разважалі
І неўзабаве пад вянцом стаялі.
Лявіцкі акрылёны быў любоўю,
Ды раптам пахіснулася здароўе.
Сціскала грудзі, быццам абцугамі,
Бывалі дні — не мог ступіць нагамі.
— Антосічка,— Луцыя моліць мужа,—
Што ж так працуеш ты? Ці не задужа?
Днём у аптэцы душнай, змрочна-шэрай,
А па начах карпееш над паперай.
Ну хоць часова скінь з душы турботы,
Усёй не пераробіш ты работы.
Каню й таму патрэбен адпачынак...—
Антон і сам адчуў — наспеў прыпынак.
Ён з жоначкай без спрэчак і без сварак
Ад'ехаў у карпілаўскі фальварак.
І тут, сярод вясковай прыгажосці,
Адчуў прыліў і сіл, і маладосці.
Але ж ці мог марнець ён у фальварку?
Не! І Антось пакінуў гаспадарку.
Зноў ён, як вецер вольны, у дарозе!
Ці ж мог ён здрадзіць клятве,
што ў астрозе
Даваў на вернасць Беларусі роднай?

Ён не забыўся мары аніводнай:
— Ісці ў гушчар жыцця з ідэяй новай...
— Запальваць сэрцы беларускай мовай...
— Будзіць свядомасць, годнасць,
славіць волю...
— І абяздоленым палепшыць долю...

Мінск

У Мінску булкі — а жывеш галодны,
Мінск рады ўсім — а ты яму не родны,
Мінск вас ашчасціць — гэта забабоны.
Тут свой уклад жыцця, свае законы.
Антон не аддаваўся тут забаве,
Хутчэй хацеў ён быць карысным справе,
Ён адчуваў, што не пісаць не можа,
Што толькі словам мове дапаможа,
Што нельга моўчкі за другіх хавацца —
Пісаць! І зноў пісаць! І друкавацца!
Ён працаваў без сну, без адпачынку
У двух часопісах — «Саха» й «Лучынка».
Ён жыў-гарэў актыўна, вулканічна,
Удзельнічаў у сходках палітычных,
Усюды паспяваў дасціпна, квапна,
Пра ўсё пісаў таленавіта, трапна.
А вось пра дабрабыт свой думаў мала,
Не меў свайго вугла —
жыў дзе папала,—
Часцей у тых жа рэдакцыйных сценах...
Аб іншых думаў ён, аб лепшых зменах.

Сіроцкі прытулак

Непрадказальныя жыцця дарогі...
У Мінску, ў Таварыстве дапамогі
Ахвярам першае вайны сусветнай —
Ён быў асобай значнай і прыкметнай,
Боль адчуваў любой жывой істоты.
Ён з жахам бачыў, як жывуць сіроты
Бяздомна, без дагляду, без пяшчоты,
І ён прымае на сябе турботы —
Аж пяцьдзесят дзяцей вязе ў фальварак...
Прыкіньце, колькі ў дзень
патрэбна скварак?
А колькі бульбінак? А колькі хлеба?
А ўсякага ўсяго ім колькі трэба?
А трэба ж спаць укласці не без казкі,
Ды даць галоўнае — бацькоўскай ласкі.
А дома ж і сваіх чацвёра дзетак
(Сучасны пан наўрад зрабіў бы гэтак)...
Луцыя аж да позняй ночы зранку
Ля печы мільгацела, як маланка,
Гаршкі цягала спрытна, у ахвоту.
Сталейшыя ўпрагаліся ў работу,
Палолі грады, пасвілі жывёлу,
Асвойвалі сумеснай працы школу.

Карпілаўскія сустрэчы

Ядвігін Ш. ...Пазней ён так назваўся,
Пад псеўданімам гэтым друкаваўся.
Ён быў ужо чытаемы, вядомы,
Ён жыў жыццём напружана-рухомым.
Карпілаўка, дзе ён пражыў так мала,

Яго і акрыляла, і натхняла,
Куток утульны хваляваў і сніўся,
І з ім душой пісьменнік парадніўся.
О, колькі ён начэй правёў бяссонна,
Тут, як нідзе, пісаў ён многа, плённа.
Было й сустрэч цікавых тут нямала...
Не раз з Акопаў прыязджаў Купала.
З павагай Янка, дваццацігадовы,
З такім аўтарытэтам вёў размовы...
Наскочыў Багдановіч нечакана —
Ядвігін Ш. сустрэў яго з пашанай.
Аб чым яны вялі сваю размову?
Хутчэй за ўсё — пра сэнс жыцця,
пра мову,
Пра сэрца, каб у творчасці гарэла,
Пра ўсё, што хвалявала, набалела...
Ядвігін Ш. ...Узнёсласць яго слова
Пачула тут Палута Бадунова,
І Зоська Верас, і Раткевіч Ядзя,
Змітрок Бядуля, Галубок Уладзя —
Вось дык сузор'е! Доўга будзе сніцца
Яно табе, мая зямля-зямліца.

Лісты з дарогі

Што ні кажыце, а бываюць рэчы,
Якіх не ўбачыш, седзячы на печы.
Зямлю, што распласталася прад намі,
«Памацаць» трэба ўласнымі нагамі.
Тады і сам паразумнееш крышку,
Чытаючы жыцця жывую кніжку,
Ды і другім перадасі свой вопыт —
Такі «тавар» заўсёды мае попыт...

Ці думаў так Лявіцкі — невядома,
А доўга не затрымліваўся дома.
Ён ветру грудзі падстаўляў і скроні,
Ён бачыў ход жыцця, як на далоні.
За сотні вёрст яго насілі ногі,
Адтуль «даслаў» ён нам «Лісты з дарогі»,
Дзе апісанняў таго часу — мора...
Прайшло стагоддзе, а здаецца, ўчора
Мы самі ўсё і бачылі, і чулі,
Настолькі подых даўніны адчулі.

Трагічны лёс

Такі вось пан... Але ці быў ён панам?
Ён беларусам быў самаадданым!
Сваёй Радзімы быў ён патрыётам!
За хлеб, што еў, плаціў крывёй і потам.
Першапраходзец беларускай прозы
Апісваў лёс людзей, іх смех і слёзы,
Ён спачуваў нястачы і бядноце,
Бо часам сам не меў расінкі ў роце.
Быў звязаны з нядоляй вечным шлюбам,
А заставаўся — чалавекалюбам
І ў гэтым бачыў штосьці найсвятое.
Такі вось пан... А ў чым жа панства тое?
У тым, што ў сэрцы нёс не ноч, а ранак?
Што білася яно, нібы падранак,
Ад крыўды, што сціскаюць ранак хмары,
Ад болю за загінутыя мары?
Ці панства ў тым, што не было пытання,
Як жыць далей?.. І ён абраў змаганне.
Усё жыццё бадзянні і турботы,
А вынік неўцяшальны быў — сухоты.

Яны прыйшлі прадвеснікам магілы —
І хутка склаў Антон Лявіцкі крылы...
Які ж астатніх лёс? Як жонка, дзеці?

Яны былі раскіданы па свеце,
Хапала слёз і гора ў кожным лёсе:
Дачушкі Ванды муж — вядомы Лёсік —
Сасланы быў і дажываў гаротна,
А з ім сям'я жыла добраахвотна.
Ля іх «агню» дало й Луцыі грэцца,
Яна пры іх была — куды ж ёй дзецца?
Сыны Лявіцкіх — Казімір і Вацік —
Не ўбачылі ані сястры, ні маці,
Яны былі цішком арыштаваны
І хуценька, як ворагі, сасланы.
Памёр у ссылцы Вацік нечакана,
І Казік зведаў смерць таксама рана.
Калі вайны грымела кананада,
Быў Казік абаронцам Ленінграда,
У гэта пекла лёс яго закінуў,
Адтуль не выйшаў ён, без весткі згінуў.
Прапаў і сын Лявон — не зведаў спасу,
Таксама трапіў ён у жорны часу...
Няўжо нікога і не засталося?

Жыве унучка іх — Алеся Лёсік,
Жыве ў далёкім Краснадарскім краі,
Сюды, ў гняздо Лявіцкіх, прылятае.
Тут голас продкаў чуецца, здаецца...
І плача тут Алеся, і смяецца.

Сумны эпілог

Прыгожа, сумна, жудасна тут сёння...
Тут правіць баль бяздушша, беззаконне.
Тут чорствасць, абыякавасць, вар'яцтва
Над Бацькаўшчынай твораць святатацтва.
Тут творыцца глумленне над мінулым,
Усё даўно знішчаецца агулам.
І гіне, задыхаецца ў «агуле»
Магутны, знакаміты дуб-дзядуля,
Якога жорстка вогнішчамі паляць
Вар'яты-пастухі, пакуль не зваляць.
Не раз я ратаваў яго карэнні
І клаў у рану дзёран і каменні...
Здаецца, голлем неба распаролі
Агромністыя волаты-таполі,
А побач ліпаў велічных прысады,
Калекі-дрэвы колішняга саду.
Знявечаны садок і састарэлы
Сям-там і яблык дорыць адзічэлы.
З удзячнасцю самотны плод кусаю
І гарчыню стагоддзя адчуваю —
Перарабіў час яблынькі на дзічкі...
Іду ніжэй, да ветлівай крынічкі,
Якая шчодра кожнага напоіць,
Але душы балючай не загоіць.
Далей вядзе нябачная сцяжына —
Вось і агрэст, парэчкі і шыпшына
Гібеюць у траве, блішчаць нясмела:
Няма гаспадроў — і ўсё змарнела...
Падмурак, што ляжаў у задуменні,
Загінуў — расцягалі ўсе каменні,
Крышылі трактарамі, руйнавалі,
З драпежніцкім імпэтам скарб шукалі.

А ён, Лявіцкі,— дзякуй чалавеку,
Свой скарб «схаваў» не тут —
ў бібліятэку.
— Чытайце, людзі! Вось жыцця выснова:
Нішто не ўзбагачае так, як слова!
... Прыгожа тут, і сумна, і балюча.
Усюды запусценне, смецця кучы —
Што дачнікам да гэтай прыгажосці?
Хто мы ў жыцці? Гаспадары ці госці?
Ці чалавек — няма страшэнней звера?..
Ён адшукаў тут месца для кар'ера,
Угрызся ў прыгажосць, капае, рые.
Няўжо капцы сядзібе? Хай Бог крые!
Стаю ля пакалечанага ўзгорка,
І, падалося,— чуецца гаворка
Купалы, Багдановіча, Бядулі,
Якую тут калісьці дрэвы чулі...
Шчабеча з Бадуновай — Верас Зося...
Зноў стала мёртва, ціха... падалося...
Мая святая, родная зямліца,
Адно магу — перад табой схіліцца.
Твой боль, цяжкі твой лёс, твае нягоды
Нашу ў сабе даўно — і назаўсёды.

ПАРТЫЗАНСКІ ПРАСПЕКТ

Захар скакаў па лесе нацянькі,
Хвастала голле па грудзях, па твары,
Гусцелі і чарнелі думкі-хмары,
Страсалі пену конскія бакі.

Захар хлыстаў, хоць шкадаваў каня,
А той і так імчаў з апошняй сілы.
— Хутчэй, Гняды!
Хутчэй, Гнядочак мілы! —
Маліў Захар — падлетак, хлапчаня.

Захарку толькі чатырнаццаць год,
Два месяцы, як скончыў сямігодку.
Як кажуць, толькі-толькі сеў у лодку,
Каб па рацэ жыцця пачаць паход.

Узрост яго — як ранак ці вясна,
Яму жыццё здавалася бясконцым.
Але раптоўна пачарнела сонца,
Нібыта ноч, накрыла ўсё вайна.

Вайна... У кожным сэрцы паўстае
І жах, і боль, нянавісць і рашучасць.
Вайна — і смерць,
вайна — і неўміручасць,
Нікому не схавацца ад яе.

Клялі нядолю, рвалі валасы,
Хрысціліся і плакалі жанчыны.
Курылі моўчкі самасад мужчыны
І йшлі ад родных хатаў у лясы.

Хто з чым ішоў, са стрэльбамі радзей,
А хто, як кажуць, голыя нёс рукі.
Ішлі асвойваць жорсткія навукі —
Не сеяць хлеб, а забіваць людзей.

Не, не людзей! Прыйшлі да нас яны
Душыць дзяцей, крыві і слёз напіцца,
Пад імі стогне родная зямліца,
Ці ж людзі гэта? Горай звярыны!

Захарку гонар клікаў за парог:
— Хай немец сам хаваецца ў запечак!
І хлопчык ціха, каб пазбегчы спрэчак,
Падаўся ў лес, інакш ён і не мог.

Ды толькі вось бяда — ісці куды?
Захарка нават разгубіўся крыху...
Дзе партызаны? Не чуваць і слыху,
Хоць бы якія гукі ці сляды.

Няўжо ж надзеі, мары — гэта зман?
А ён жа думаў кожны дзень упарта,
Што толькі ў лес ступіць нагою варта,
А там, за кожным дрэвам — партызан.

У пошуках і трэці дзень прабег,
Захарка згаладаўся, стаў таміцца.
Хоць ты «ау» крычы, як у суніцах,
Ды партызанаў зваць — курам на смех.

Ні крыўды ўжо, ні стомы не схаваць,
Дый думка ў сэрца б'е: — Наваяваўся!
І вось, калі чацвёрты дзень канчаўся,
Яго за плечы ззаду нехта — хваць!

— Куды, саколік, лыжы навастрыў?
Ды і адкуль ты ціснеш, брат, на пяткі
Адзін, насупраць ночы і без маткі?
Захар не стаў маніць, сакрэт адкрыў.

І хоць ад стомы быў ён ледзь жывы,
Але скумекаў, што прыйшоў да мэты
І што з вінтоўкай незнаёмец гэты —
Сапраўдны партызанскі вартавы.

— Я, дзядзечка, шукаю вас!
— Мяне?
— Не, дзядзечка, не вас... і вас таксама...
— Ты, малец, не віхляй, адказвай прама,
Мы ж не ў гасцях з табой, а на вайне.

— А я і не збіраюся віхляць! —
І смела глянуў незнаёмцу ў вочы.
— Таму адзін я тут насупраць ночы —
Хачу стаць партызанам, ваяваць!

— Ты ваяваць? Вось гэта маскарад!
Ты будзеш біць захопнікаў-бандытаў?
Ты, хлопча, пэўна, нешта пераблытаў,
Павінен ты шукаць дзіцячы сад.

Захар ад крыўды застагнаў ажно:
— Я не малы! Мне хутка ўжо... шаснаццаць
(Пра свой узрост рашыў не прызнавацца),
Я школу скончыў, дзядзечка, даўно.

— Во, бачыш пень? — спытаўся вартавы.—
Ты ж за яго вышэйшы на запалку.
— Дык гэта Бог не даў мне росту змалку,
А так я дужы, рост адкіньце вы.

Ды што я тут гадзіну вас малю?! —
Сказаў Захарка горача і шчыра.—
Вядзіце мяне лепш да камандзіра,
Ад вас я ні на крок не адступлю!

— Ну і прыстаў, як да штаноў смала! —
Сказаў падлетку партызан з усмешкай,
Але павёў усё ж нябачнай сцежкай.
Захарка ажно ззяў: — Мая ўзяла!

Прайшлі гушчар, узлезлі на абрыў,
Нырнулі ў ельнік, перайшлі балота...
— Ну што, ваяка, ёсць яшчэ ахвота?
Вось і атрад!
Захар аж рот адкрыў.

Нічога не было і раптам — цуд!
Падводы, коні, буданы, зямлянкі,
Вінтоўкі, шаблі, кіцелі, кубанкі —
Якая моц! Якая сіла тут!

Хто чысціў зброю, хто паіў каня,
Усе былі пры справе партызаны.
Захарка аж застыў, зачараваны.
— Пайшлі далей, прачніся, хлапчаня!

— Ой, дзядзечка, я ж адурнеў як бот,
Я ж і не сніў такое...
— Кінь скуголіць!
Вунь камандзір, калі ўжо ён дазволіць...
Захар яшчэ шырэй разінуў рот.

Вось гэта камандзір! Не партызан,
А найсапраўдны афіцэр вайсковы.
На ім і галіфэ, і кіцель новы,
І рэмні цераз плечы, і наган.

— Каго вядзеш, Мацей? Унук? Радня?
— Таварыш камандзір, ён беглы быццам,
Ён збег ад маткі, каб усыпаць фрыцам.
— Вось гэта пстрычка? Гэта зайчаня?

З якой ты вёскі? Маці дзе твая? —
Спытаўся камандзір. — Адказвай шпарка!
— Я ваяваць хачу! — сказаў Захарка.—
Чатыры дні шукаў ваш лагер я.

— Галодны ён,— паспачуваў Мацей.
— Вядзі на кухню,— камандзір гавора.—
Паесць, паспіць, а заўтра гэта гора —
Назад, дамоў, не трэба нам дзяцей.

— Куды дамоў? Якое я дзіця?
Я з голаду памру — не буду есці!
Ці расстраляйце лепш мяне на месцы,
Адмовіцца я згодзен ад жыцця!

— Вось табе й на! — здзівіўся камандзір.—
Такі малы, а, як яршок, калючы.
— Я, дзядзечка,— сказаў Захар рашуча,—
Ці буду тут, ці галавой у вір!

— Ты чуў, Мацей? Кармі яго хутчэй!
А там пабачым...
— Ёсць карміць Захара!
Мацей шапнуў: — Прайшла, здаецца, хмара,
Пакуль не перайграў, пайшлі з вачэй.

* * *

Вось так Захарка ў партызаны ўлез,
Схапіўся за саломіну зубамі.
Пры кухні быў, карміў усіх грыбамі,
Разоў па пяць хадзіў па іх у лес.

Аднойчы тут — Захар і сніць не мог —
Яму сустрэўся Кандратовіч Грышка —
Сусед па роднай вёсцы Васілішкі,
З каторым разам лазілі ў гарох.

(І Грышка ў партызаны сігануў!)
Ён атрымаў калецтва выпадкова,
Шчапаў калісьці на дрывотні дровы,
Ды прамахнуўся, пальцы секануў.

І ўсім ён стаў тлумачыць, дапінаць:
— Во, фігі не магу скруціць цяперка,
А ўсё зрабіла чортава сякерка,
Я рот разявіў, а яна мне — хваць!..

І пачалі Сякеркай зваць яго,
А ён не лез за печ ад гэткай раны,
Не слініў, а падаўся ў партызаны —
Было яму год дваццаць усяго...

— Ты што, Захарка, мыеш тут катлы?
А ваяваць калі? — спытаўся Грышка.—
Няхай іх мыюць — у каго задышка,
Ты ж не стары, здаецца, й не малы.

— А што рабіць, Сякерка? Памажы!
— Забудзься пра Сякерку! Што мармочаш?
Калі са мной пайсці ў разведку хочаш,
Нікому пра Сякерку не кажы.

Я не апошні тут, Захар. Цані! —
І ўзяў, прыладзіў хлопчыка ў разведку
За тое, што Захар меў спрытнасць, сметку
І, як ніхто, мог гойсаць на кані.

І пачалося не жыццё, а мёд:
Збор розных звесткаў, рэйды, данясенні,
Свіст куляў, небяспечнасці, здарэнні,
І гэта ўсё — у чатырнаццаць год.

Хадзілі ўтрох — Захар, Мікола Жук
І Кандратовіч. Тройка — вецер вольны!
Быў камандзір разведкай задаволены,
Ён звесткі меў, як кажуць, з першых рук.

Вярталіся аднойчы, як заўжды
Са звесткамі. Захар жа без дазволу
Адстаў, пакінуў Грышку і Міколу,
І птушкаю панёс яго Гняды.

Спяшаўся ён у вёску Цёплы Стан,
Таму і гнаў каня без перапынку.
Хацеў зірнуць там на адну дзяўчынку —
Відаць, сталеў Захарка-партызан.

У вёску гэту звозілі здалёк
Жанчын, дзяцей, падлеткаў тут хавалі
З надзеяй, што вайны пякучай хвалі
Не закрануць глухі гэты куток.

Захар ім неаднойчы дапамог,
Праводзіў днём сюды і сярод ночы.
І выпадкова тут убачыў вочы,
І ўжо пра іх не думаць ён не мог.

Яны пяклі яго, як два агні,
Дзяўчынка ў ім убачыла героя.
І ён адчуў, што іх на свеце — двое,
Прад ёю вытанцоўваў на кані.

Ці ж мог мінуць Захарка гэты кут?
Ну не! Такія думкі прэч ён гоніць.
Ён толькі гляне — і сяброў дагоніць,
Ён толькі ўбачыць сінявокі цуд.

Захар усё імгненна прыкмячаў.
Адтуль — і Цёплы Стан як на далоні.
І раптам... аж схапіўся ён за скроні,
Ад жудасці ён ледзь не закрычаў.

Машыны ўнізе чадзілі, раўлі,
І ў кожнай — немцы, аж біткам ваякаў.
Машыны, нібы доўгая вужака,
Узняўшы пыл, у Цёплы Стан паўзлі...

Захар скакаў па лесе нацянькі,
Хвастала голле па грудзях, па твары,
Гусцелі і чарнелі думкі-хмары,
Страсалі пену конскія бакі.

Захар хлыстаў...

— Здароў, Захар Ільіч!
Вось дык сустрэча!
Як неспадзявана
Убачыў я Захарку-партызана.
Ты што, зусім заганарыўся, хрыч?

Захар аж здрыгануўся, знік Гняды,
Ішоў ён побач з Кастусём Каханскім.
Ішоў ён па праспекце Партызанскім,
Ужо Ільіч — даўно не малады.

— Ты што, Захар, нібы ў глыбокім сне?
Цябе я клічу, ты ж, як лёд, халодны.
— Здароў, Кастусь!
Прабач, Кастуська родны!
Мінулае зірнула ў сэрца мне...

— Ад гэтых не схавацца, брат, вачэй,
Прачнешся ноччу — і ляжыш у поце,
То гасне сэрца, як агонь на кноце,
То б'ецца, б'ецца ўсё хутчэй, хутчэй...

Кастусь у Мінск прыехаў з Мазыра,
Ён ехаў кожны год на гэта свята.
З'язджаліся сюды, як брат да брата,
Зляталіся, як да сястры сястра.

— Здаецца мне, Кастусь,— сказаў Захар,
Што сілы родзяць гэтыя сустрэчы.
— Яно-то так, але намуляў плечы
Сучаснага жыцця-быцця цяжар.

За што мы ваявалі? Што знайшлі?
За што сябры паскладвалі галовы?
— Ты што, Кастусь, пляцеш?
Пра што размовы?
Мы ж за свабоду, братка, кроў лілі!

— Ат, кінь, Захар! Свабода! Вось яна —
Пустыя крамы, жорсткасць і хваробы.
А цэны? Цэны — з'елі ўсе вантробы,
Затое нам з табою — грош цана.

— Ну не скажы, Кастусь! Ці ж гэта сон?
Удзячна людзі нас вітаюць! Бачыў? —
Але ў душы Захар і сам адзначыў,
Што менш увагі да такіх, як ён.

Раней, аж з двух бакоў — сцяна людзей,
У кветках розных блыталіся ногі.
Цяпер — да самай плошчы Перамогі
Ні кветачкі, дый людзі ўсё радзей.

— Цудоўны дзень, Кастусь! Адкінем злосць,
Нашчадкі могуць намі ганарыцца...
— Ты ведаеш, Захар, вайна нам сніцца,
Бо там юнацтва наша, маладосць.

І хоць жыцця ўжо захад, а не ўсход,
Не адпускаюць нас вайны дарогі...
... Быў светлы дзень вялікай Перамогі,
Якой спаўняўся сорак восьмы год.

Твае, Радзіма, дочкі і сыны
Праз жах ТВОЙ гонар здолелі пранесці,
І ў гэты дзень штогод праводзяць шэсце
Удзельнікі той жудаснай вайны.

І сумна, і ўрачыста тут было,
Але Захар Ільіч адчуў міжволі,
Што памяць яго сёння як ніколі
Назад вяртае, кідае ў сядло.

* * *

Захар хлыстаў, хоць шкадаваў каня,
А той і так імчаў з апошняй сілы.
— Хутчэй, Гняды! Хутчэй, Гнядочак мілы!—
Маліў Захар — падлетак, хлапчаня.

Захар у лагер уляцеў стралой:
— Дзе камандзір? Бяда!..
У Цёплым Стане!..
— Што?.. Дзе?.. Адкуль?..—
ляцелі ўслед пытанні,
Да месца збору йшлі ўсе табалой.

Хлапчук з Гнядога пстрыкнуў на скаку,
Да камандзіра мячыкам падскочыў,
А ў беднага агнём палалі вочы,
Ён аж дрыжэў, даў волю языку.

— Хутчэй!.. Бяда!.. Няшчасце!..
Цёплы Стан!..
Там немцы! Там, таварыш камандзірка...
— Мне не па густу з тваіх слоў зацірка,
Сарока ты, Захар, ці партызан?

Захар зачырванеўся: ну й трапло,
Як цецярук, развёў тут балбатанне...

— Таварыш камандзір! У Цёплым Стане
Я бачыў немцаў...
— Многа іх было?

Не зводзіў камандзір з яго вачэй.
Цяпер Захар галоўнае адзначыў,
Даклаў без лішніх слоў пра ўсё, што бачыў,
І горача дадаў: —
Хутчэй!.. Хутчэй!..

* * *

У трох напрамках рухаўся атрад:
Адны — у Цёплы Стан,
Адны — ў засаду,
А частка — у абход, даць немцам ззаду,
Каб не вярнуўся аніводны кат.

Захар — у першай групе, на віду,
Паказваў карацейшую дарогу,
Спяшаўся, у душы маліўся Богу,
Каб не спазніцца, каб спыніць бяду.

Не заўважалі ценжар зброі, пот —
Там недзе дзеці ў кіпцюрах бандытаў,
Хутчэй бы ў жорсткі бой ісці адкрыта,
Пакуль сябры спяшаюцца ў абход.

Дзяцей, жанчын хоць шкадаваў Захар,
Ды даражэй за ўсіх яму — дзяўчынка,
Вясна яго кахання — Васілінка,
Яе нябесны сінявокі твар.

А вось і Цёплы Стан... Агонь сцяной —
Гарэла ўсё навокал — дрэвы, глеба,
Гарэла вёска, дым упёрся ў неба,
Аж роў агонь, запалены вайной,

Запалены страшэнным перуном...
З жалобным трэскам дагаралі хаты,
Як здані, ў дыме мільгацелі каты,
Здаваўся гэты жах — жахлівым сном.

Не памятаў Захар, як грымнуў бой,
Не заўважаў, як смерць жыццё тут секла,
Скакаў ён сярод вогненнага пекла,
Ён бачыў родны твар перад сабой,

І раптам лямант замарозіў кроў.
Клубок адчаю, болю, перапуду
Сплятаўся з ровам вогненнага жуду.
Захар на крык рвануўся, сам зароў.

Драўляны сіраи гінуў у агні.
У вогненным бязлітасным абдымку
Захар жанчын чуў, дзетак, Васілінку,
Да іх ляцеў маланкай на кані.

Падскочыў да сцяны — сцяны агню.
Рвануўся конь назад, захроп жалобна,
Трывожна заіржаў, затросся дробна.
Захар — з каня: — Няўжо я гэта сню?!.

Падбег да жоўта-белых языкоў,
Штурхала да агню адчаю сіла,
Ды полымем знянацку апаліла
Калені, рукі, твар — з усіх бакоў.

Затлелася адзенне дзе-нідзе...
— Я тут! З табой! — ён клікаў Васілінку,
— Я тут! Прабач! — стагнаў ён безупынку,
Не мог дапамагчы ёй у бядзе
І сам гарэў жывым каля будынку.

Загінуў бы Захар, жывым згарэў,
Але нырнула нешта з-пад застрэшку,
Як быццам кінуў нехта галавешку,
Зваліўся гэты скрутак і курэў.

І раптам з тыхануч: — Ку-гу! Ку-гу!
— Там немаўлятка, там жывое цела!..
Перакрычаць вайну яно хацела...
Захар схапіў яго: — Дапамагу!

Хоць гэта вырву з кіпцюроў вайны...—
Пабег ён з дзіцянём ад свірна шпарка
І сам курэў, дыміўся, як цыгарка,
Імгненне — і спазніліся б яны,

Бо свіран раптам пахіснуўся ўраз
І рухнуў дах, аж гахнула зямліца...
Згарэлі сэрцы, перасталі біцца,
І крык апошні абарваўся, згас.

* * *

Захарку толькі чатырнаццаць год,
Зусім нядаўна скончыў сямігодку.
Як кажуць, толькі-толькі сеў у лодку,
Каб па рацэ жыцця пачаць паход.

Рака жыцця... Цудоўная рака!
Нам непаўторнай дадзена, бясцэннай,
Але яна бывае і страшэннай,
Тады — шматкі ляцяць ад чаўнака.

Захараў лёс, як без руля чаўнок,
Шпурлялі з віру ў вір вайны імгненні.
А сёння на смяротныя камені
Наскочыў лёс-чаўнок ды і... пацёк.

Захарка плакаў...
Не, не ад таго,
Што апаліла полымя пякуча.
Было яму ад іншага балюча —
Боль страты апякаў душу яго.

Ён плакаў, слёз не ў сілах супыніць.
І хтосьці, каб паменшыць жаль хлапечы,
Абняў ласкава хлопчыка за плечы:
— Не плач, Захарка, іх не ажывіць.

Не плач, браток, адпомшчаны яны,
Усыпалі і мы драпежным катам
І пікнуць не дазволілі, праклятым,
Цяпер іх пахаваюць груганы...

* * *

Сюды, дзе свіран быў, аж у канцы,
Збіраліся паціху партызаны.
Павінны ж быць па-людску пахаваны
Гаротныя згарэлыя людцы.

Пад попелам, пад грудай галаўнёў —
Надзеі сэрцаў, душаў светлых мары,
Дзіцячы смех, гарэзлівыя твары,
Жаночая пяшчота, плоць і кроў.

Рака жыцця... Ні кроплі ад ракі,
Ні думкаў ад загінутых, ні гукаў...
А ім бы жыць і мець дзяцей, і ўнукаў,
І праўнукаў, і гэтак — праз вякі.

Цяпер грызі за локці ці крычы,
Не загамоне попел страшны гэты,
І ад яго не родзяцца паэты,
Настаўнікі, аратыя, ўрачы...

Захар пайшоў адгэтуль хоць куды,
Страшэнна пахла мясам чалавечым.
Нібы ўвесь свет упаў яму на плечы,
Свет непатрэбны, створаны з бяды.

Захар нёс думкі горкія свае,
Пра Васілінку думаў ён міжволі:
— Бязлітаснае слова ёсць — «ніколі»,
Ніколі не спаткаю я яе.

Ніколі не пабачу тых людзей...—
І вось цяпер заўважыў, што трымае,
Не, не трымае — моцна прыціскае
Той скрутак да апаленых грудзей.

Ён перастаў праклёны слаць вайне,
Забыўся нават пра свой жаль пякучы,
Раскручваў абгарэлыя анучы,
Шукаў дзіця — хоць ёсць яно ці не?

Ляжаў ён моўчкі, ціхенька, як мыш,
Маленькі хлапчучок белагаловы...
Захара раптам страсянулі словы:
— Няма чаго сказаць? Чаго маўчыш?

— Што, хлопцы? Што? — збянтэжыўся Захар.
А-а... Вось дзе ён!..
На плошчы Перамогі...
Ён, нібы ў сне, не заўважаў дарогі,
Нёс успамінаў жудасны цяжар.

Агледзеўся... Ускладваюць вянкі
Да помніка сівыя ветэраны.
... Штогод вас менш, былыя партызаны,
Вас не шкадуе час, франтавікі...

Захар ступіў да Вечнага агню,
Але прад ім паўсталі тыя ж твары:
— Не хочаш з намі весці тары-бары?
Давай, стары, валі сваю хлусню!

Захар здзівіўся: што за брэх пусты?
— Пра што гаворка, хлопцы? Растлумачце!
— Ах, мы не зразумелі! Ах, прабачце!
Мы развважалі пра такіх, як ты.

Вы ж, нібы вулей з пчоламі, гулі,
А вось мядку — ху-ху! — не нацягалі.
Ну, можа, трохі там паваявалі.
А што далей? Куды нас прывялі?

Захар вушам не верыў. Што за сон?
Вось табе й свята. Вось і Перамога.
Ці ж можна зневажаць так пажылога?
Ці ж несумленна жыў з дзяцінства ён?

Захар збялеў. Як кажуць, завялі,
Нібы ўсхадзіўся зуб струхнелы кутні:
— Ах вы каты́ адкормленыя!.. Трутні!..
Дзе ваша праца?.. Вашы мазалі?..

Ларкі?!. Валюта?!. Дзеўкі?!. Каньякі?!.—
Захару стала горка і балюча,
Пакрыўджаны, пакрочыў ён рашуча...
... Сябры ўскладалі па сябрах вянкі.

* * *

Захар знямогся, перасільваў боль
У сэрцы, у нагах...
Няўжо ад стомы?
Быў сам сабе ён нейкі незнаёмы,
Душы саету грызла крыўды моль.

Ён плёўся, абяссілены, дамоў,
Не слухаліся ногі, нібы з цэглы...
— І што гэта за дзень такі нягеглы,
Дзень несвяточных думкаў і размоў?!

Як быццам адарваўся ад зямлі,
Заплюшчыўся... і — галавой у бездань.
— Прыйду дамоў,
са злосці чарку рэзну,
Хоць сэрца джаляць раны, як чмялі.

Знайшоў Захар прыпынак, выцер пот
І з асалодай сеў на лаўку з краю.
— Тралейбус ці аўтобус пачакаю,
Адсюль не блізкі свет — аўтазавод.

Дарыла сонца велічнаму дню
Сваю пяшчоту, цеплыню, пашану.
І падалося раптам ветэрану,
Што ён — ля партызанскага агню,

Што з ім сябры і вера ў светлы дзень,
Што з імі падзяляе ўсё Радзіма.
Ім выжыць паасобку немагчыма,
Яны — адно, як сонца і прамень.

— Радзіма без дзяцей — лес без галля,
А дзеці без яе — без дрэва лісце.—
Захарка гэта вывучыў калісьці...
Хто ён цяпер? Зноў човен без руля?..

— Вось я сяджу адзін, як нейкі кол,
А хто мяне чакае ў гэтым свеце?
Мая Радзіма сёння — жонка, дзеці,
Мая Радзіма заўтра — волкі дол.

Сагрэла сэрца думка: — Ёсць сябры,
Палешукі, мінчане, гамяльчане...
Ды і яны жывуць... на выжыванне,
І іхні лёс — нагамі дагары.

Прымусіла жыццё прыціснуць хвост.
А вось раней у дзень святочны гэты
То сям, то там заходзілі ў буфеты,
За недажыўшых уздымалі тост.

Цяпер ларкі аж пухнуць ад бурды,
Пі гэту гадасць, хоць распераджыся,
Але такія цэны — сцеражыся,
Бутэльку купіш — тыдзень без яды.

Ды і абноўкі ім «не па зубах».
А сёння вось падняў чужы акурак...
Развальваецца і трашчыць падмурак,
А гаспадар — увагу ўсю на дах...

Захара думкі б і далей вялі,
Але ў аўтобус ён улез чаканы,
А там — біткам,
ды ўстаў хлапец з пашанай,
Пачуў, як зазвінелі медалі.

— Сядайце, калі ласка,— мовіў ён,
Памог прайсці ў праходзе цеснаватым
І ціха, з цеплынёй дадаў:
— Са святам!
Захар здзівіўся: можа, гэта сон?

Глынуў Захар няпрошаны камок:
— Ёсць у жыцці і дні, не толькі ночы...
З падзякай хлопцу ён зірнуў у вочы:
— А гэта свята і тваё, сынок.

З чаго ж ён пачынаецца? Адкуль,
Праспект, названы ў гонар партызанаў?
Ці з самай першай смерці, першай раны,
Атрыманай ад самых першых куль?

Ці з першай пасівелай галавы
У васемнаццаць год? — Узрост блазноткі...
Ці з самай першай на вайне сіроткі?
Ці з самай першай на вайне ўдавы?

Ці з мараў Васілінчыных і сноў?
З яе забітых будучых дзіцятак?
Ці з тых ад гора пачарнелых матак,
Вайне дачок аддаўшых і сыноў?

Бясконца можна пералічваць «ці...»,
Бо гора тое — назаўжды, бясконца,
Бо подзвіг гэты — велічны, як сонца,—
Другога параўнання не знайсці...

ЛЮСТЭРКА ЛЁСУ

Светлай памяці
мамы і таты прысвячаю

Я позна зразумеў

Мае бацькі... Ці хопіць слоў і фарбаў,
Душы балючай самых светлых скарбаў,
Ці дапаможа сэрца, пачуццё,
Мне расказаць пра вашае жыццё
Пасля таго, як вы сышлі ў магілу?
Баюся, што мне гэта не пад сілу.
Я позна зразумеў, як вас не стала —
Казалі многа вы — я слухаў мала,
Вось крыўду з абурэннем і глытаю,
Бо ўжо да вас, жывых, не завітаю,
Не можаце вы мне дапамагчы,
Вас не сустрэць, хоць плач ці хоць крычы,
Не дачакацца слова ці паўслова,
Мне не аблашчыць сэрца ваша мова.
І вось пішу, нягледзячы на тое,
Пішу пра вас — пра самае святое.

Рубеж

Рубеж, Рубеж — прыгоды хутарочак,
Зірнуць бы на цябе адзін разочак,
Калі стаялі тут чатыры хаткі,
Цякло жыццё без хітрыкаў і звадкі.

Тут людзі працавалі, святкавалі,
Хвалілі Бога, плакалі, спявалі,
Насілі ў сэрцы мары і надзеі,
Сабе — паны, сабе — і дабрадзеі.
Як той казаў, па-людску жыць хацелі
І абрасталі скарбам, багацелі.

У кожнай гаспадарцы — тры кароўкі,
Ды тры цяляткі побач на вяроўцы,
Свіней не менш, яшчэ і парасяткі,
Таму са скваркай еліся аладкі,
Таму і тваражок абжыў кліночак,
Ды масельца жаўцела, як жаўточак.

І конік свой, калёсы ды атосы,
Не кажучы пра граблі і пра косы,
Што так у працы чыняць дапамогу —
Усё сваё прыдбалі, дзякуй Богу.
Але між тым галоўнае не гэта,
Ёсць у сялян адна спрадвеку мэта —
Свая зямліца, тут жыцця вытокі,
Ды мелі ў Рубяжы свае валокі.
На іх і лес, і паша, і вадзіца
Крынічная, што піць і не напіцца,
Свае загоны, здобраныя гноем,
Ды яблынькі свае з пчаліным роем.
Хапала дабрабыту тут з запасам,
Мацнеў Рубеж, як дуб мацнее з часам,
Стаяў на маляўнічым ён узгорку,
Таму заўсёды чулі тут гаворку

З суседніх вёсак, ледзь яны прачнуцца,
Да іх кіёчкам можна дацягнуцца —
Харужанцы, і Жукаўка, і Буды.
А вечарам ляцелі адусюды
У той Рубеж дзяўчынкавыя спевы,
І слухалі іх людзі, неба, дрэвы...
У гэтым Рубяжы стаяла хата,
Дзе жыў мой дзед і нарадзіўся тата.
Няхай без нас жыццё ён сустракае,
Бо нас другое месца ўжо чакае.

Карпілаўка

Ад Рубяжа, якія дзве вярсціны,
Такія ж незвычайныя мясціны.
І лес шуміць ласкава-задуменна,
І на лугах трава вышэй калена,
Крынічныя рачулачкі віхляюць,
Дзве стронгі асцярожныя гуляюць.
І як ні крадзься — мільгануць, як цені,
Пад бераг віславухі, пад карэнні.
У ранічкі агнём палаюць шчокі,
Прыходзіць дзень блакітны, яснавокі,
А вечар як апусціцца між дрэваў,
Аглухнуць можна ад птушыных спеваў.
А ноччу спіш адну, можа, хвілінку,
Бо салаўі спяваюць безупынку,
Ды так спяваюць, што гады хаваеш
І маладосць, і шчасце адчуваеш.
Я нездарма сюды пазваў у госці,
Другой такой не знойдзеш прыгажосці.
Тут і зіма не адстае ад лета,
Не я адзін ужо заўважыў гэта.

Сустрэну — калі ласка, прыязджайце,
Калі зманіў, манюкам называйце.
Тут і сягоння светла і прыгожа,
А як было калісьці, мой ты Божа,
Ні дач табе, ні хіміі, ні бруду,
Ні гэтага чарнобыльскага жуду.
Хоць для жыцця былі цяжэй умовы,
Але жылі да старасці здаровы.
Тут вёсачку трымалі часу хвалі,
Карпілаўкаю тую вёску звалі.
Двароў не густа, мо які дзесятак,
Дый тыя хаты абмінуў дастатак.
Тут елі хлеб, буйным палітым потам,
Прыходзілася гараваць беднотам.
За поўнач клаліся, устаўшы рана,
Але жылі ўсё роўна горш за пана.
Яго фальварак быў на ўскраі вёскі,
Надворныя будынкі, як прысоскі,
З усіх бакоў фальварак абляпілі —
Тут смачна елі, хоць і менш рабілі.
А жыў тут знакаміты пан Лявіцкі,
Які не толькі ведаў лёс мужыцкі,
Не толькі спачуваў чужому болю,
А думаў, як палепшыць бедным долю...
Тут кожнаму было відаць здалёку,
Што вёску іх падпёр з другога боку,
Дзе пралягаў якраз гасцінец мінскі,
Другі суседзе — пане Кабылінскі.
Карпілаўскія сціснуліся хаты
Паміж паноў, як у палон узяты.
Карпілаўцам не ладзілі нягоду
Паны-суседзі, а хутчэй — выгоду,
Іх часта запрашалі на работу,
І людзі жаць, касіць ішлі ў ахвоту,

Бо пан плаціў, не крыўдзіў анікога —
Зрабілася ўзаемнай дапамога...
Вось так тут і жылося між панамі,
І тут даў Божа нарадзіцца маме.
І для яе жыццё было пачата
У той жа год, як нарадзіўся тата.

Мая матуля

Мая матуля — як гучыць прыгожа!
Цябе заўважыў і адзначыў Божа,
Сцярог ён доўга твайго лёсу зорку
І даў таленавітую гаворку.
Гаворкай захапляла ты імгненна,
Хоць і была бадай што непісьменна.
Была ты весялуха і, канешне,
Усім на зайздрасць, прыгажуня знешне,
Ты не губляла прыгажосці ў працы —
Касіла, жала, прыбірала ў хатцы.
Ты столькі за жыццё перарабіла,
Што гэтай працы б на пяцёх хапіла.
Не села днём, недасыпала ночы,
Пакуль свае не зачыніла вочы.
І скончылася Боская адзнака,
Ды і за гэта Госпаду падзяка.
Я потым у яго не раз пытаўся —
Навошта лёс цяжкі табе дастаўся?
За што табе на ўсё жыццё пакуты?
Хіба зрабіла дрэннае каму ты?
Цягнула свой хамут у брудзе й поце,
Каб скончыць век у цемры і бядноце...
Цябе жахнуў аднойчы сказ кароткі:
— Ну, Зоська, дык збірайся ў заработкі,

У хаце едакоў занадта многа,
Ды і твая згадзіцца дапамога,—
Казаў так бацька коратка і важка.
Маўчала маці, уздыхнула цяжка,
Бо ты, як мыш, забілася ў куточак —
Табе ж дзевяты йшоў тады гадочак.
Які з цябе работнік, смеху варты,
Але з бядотаю дурныя жарты.
Ні блізкі свет чакаў цябе, ні дальні,
Прыладкаваць дамовіліся ў Пральні.
Туды вяла праз лес дарога-стужка,
У Пральні той была патрэбна служка.
Ты плакала — была таму прычына:
Тут вымыць посуд ты была павінна,
Падмесці двор і павыполваць грады,
Ды і другім паслугам будуць рады —
Прыбраць у хаце, выскрабці падлогу.
Гаспадары ж цябе за дапамогу
Карміць паабяцалі да icoткі —
Такія вось твае і заработкі...
— У Пральні я, як плотачка на вудзе,
Чужое месца і чужыя людзі.
Сяннік як пух, а спіш як на жалезе,
Хоць смачная, а ў рот яда не лезе.
Ды лепей голад хай духі падцягне,
Чым жыць сярод чужых, як у той багне,—
Такія думкі змучылі дзяўчынку.
I вось аднойчы, выбраўшы хвілінку,
Праз лес дзіця малое падалося,
I збегла ад сваёй пасады Зося.

Сустрэча

Сталелі хлопцы, і раслі дзяўчынкі,
Рабілі па нядзелях вечарынкі.
Хапала жартаў, смеху, весялосці,
Бо ўсе насумаваліся пры посце.
Ды так давалі полечку ў нядзельку
З прыстукам і падскокам, аж пад бэльку.

Ды пацяшаліся і кракавякам,
І «Рэчаньку» выконвалі са смакам,
Любілі падыспань, кадрылю потым,
Аж знемагалі, як касцы пад потам.
А як закажуць гарманісту «ночку»,
Ніводнага не знойдзеш у куточку.
Хлапец дзяўчыну так павольна водзіць,
Нібы ён з ёю пад вянец падходзіць.

А як гучэлі розныя факстроты,
Ва ўсе бакі давалі дыхту боты,
Ды чаравікі з імі білі ў дошкі
І мільгацелі стройненькія ножкі.
Яшчэ пра вальс сказаць асобна трэба,
Каб уявіць яго — зірніце ў неба —
У якіян блакітны і высокі,
Дзе праплываюць лёгкія аблокі.

Плывуць, плывуць павольна, бясклапотна,
Як гэта моладзь круціцца ахвотна,
Бо перад ёю дзён цікавых — мора,
А маладосць не думае пра гора.
На кожным сёння лепшае адзенне,
А як танцуюць важна — заглядзенне!
Рука ў руцэ, адна рука на стане,
На галаве нібы вада ў стакане.
Хлапец да дзеўкі блізка не імкнецца,
Каленам да калена не даткнецца,

На ёй, як на паркане, не павісне,
Ды, можа, й хоча, але не прыцісне.
Адкуль такая стрыманасць, натура?
Ды тут даўно сядзіць «пракуратура» —
Без запрашэння, гуртам, без прывабы
Мясцовыя сядзяць на лавах бабы.
Усё падмеціць гэты люд шчарбаты:
— Вунь гэны дык танцуе, як гарбаты,
А тая, як мядзведзь, віхляе задам,
А той як штык глынуў перад парадам,
А стан у гэтай роўны, як у ступы,
А той надзьмуўся, нібы вош на крупы,
А гэны высах, нібы грыб у печы,
А той чырвоны, як клапові плечы.
Не так глядзяць, не тое апранулі,
А той зусім смярдзіць пасля цыбулі
(Усё ім не па густу і благое).
— Ці ж так было даўней?
Было другое...
І хоць зусім ім сон сціскае вочы,
Сядзяць, як совы, да сканчэння ночы,
Няўжо і мы, як толькі пастарэем,
Як гэтыя бабулі паздурэем?
Былі між танцаў і благія ўчынкі,
Але без бойкі што за вечарынкі?
Хлапцы, вядома ж гэта, як нап'юцца,
Становяцца дурнымі і паб'юцца.
Ды каб мясіліся за маладуху,
А то як вып'юць гэтую сівуху,
Дык проста так, за мех пусты паб'юцца,
А потым самі і з сябе смяюцца,
Што, як сябры, пілі пазавуголлем,
Ды раптам паузбройваліся коллем.
Канец, нарэшце, танцам надыходзіць.

Дый сонейка над лесам узыходзіць.
Па вёсках разыходзяцца гулякі —
Дзяўчаты-кветкі, хлопцы-забiякі.
Галоўная чакае закавыка —
Ды хто ж гэта такі ігрэц-музыка,
Што так выводзіў складна, мілагучна
І так мяхі заламваў спрытна, зручна?
Вось тут гамонкі толькі і пачатак,
Бо гарманіст — цукерка для дзяўчатак,
Аб ім у кожнай патаемна мара,
Для прыгажунь любых ён быў бы пара.
Па-першае, што ён прыгожы, статны,
Дый музыканцік, як відаць, выдатны.
Быў ветлівы і сціплы, па-другое,
Нідзе не чулі пра яго благое.
Піў чарку, ды ніколі не ўпіваўся
І з хлопцамі за грудзі не цягаўся.
Дый ведалі, што ён жаніх багаты,
Адзін сынок расце ў мамы і таты.
Свая зямля і сад свой ля хаціны,
Ў хлявах, казалі, не злічыць скаціны.
І сніўся той куток дзівосным краем,
Дзяўчатам наш Рубеж здаваўся раем.
Стаць гаспадыняй там —
было б то святам,
Ды заадно і ўцерці нос дзяўчатам.
Якое б тут шапнуць яму закляцце,
Каб ён прывёў на гэтае багацце?
Так цешыліся дзеўкі ў думках недзе,
Але даўно па-свойму думаў Федзя.
Як цемру гоніць сонечнае ранне,
Так і цяпер перамагло каханне,
Бо юнака, як зорачкі дзве ўночы,
Даўно цягнулі чараўніцы-вочы

Дзяўчыны-мары, чые словы з перцу,
Што хоць пякуць, але патрэбны сэрцу.
А нам яе ўжо ведаць давялося,
Дык то ж яна — карпілаўская Зося.

Кароткае шчасце

Баліць душа, Рубеж праведаць рупіць,
Дый ваша хай нага са мною ступіць
Туды, куды аднойчы ўжо ступала,
Бо жыць тут людзям засталося мала.
Але Рубеж не ведае пра гэта,
Квітнее ён, як сонечнае лета,
Здаецца, больш прыветна выглядае,
Жыве ў ім гаспадынька маладая.
Гарыць, кіпіць вакол яе работа,
Запал у кожным руху і ахвота.
Нё пазычаць здагадлівасці Зосе,
Няма калі цяпер пароцца ў носе,
Варон не лічыш пад свякроўскім вокам,
Да цемры робіш летучы, з падскокам.
Гадзіла, як магла, нявесткай стаўшы,
Была цішэй вадзіцы, зубы сцяўшы.
Тут лёс яе не гладзіў па галоўцы,
Замок вісеў тут нават на кладоўцы
(Такія тут спрадвек былі парадкі).
Стаялі там са смачным салам кадкі,
Каўбасы, а ля іх — кумпяк вяндлёны,
І малако, і масла, ды... замкнёны,
А ключык у кішэні быў у свёкра.
— А каб яму заўсёды было мокра,
Няхай мароз грызе яго на печы,
Як ён трасецца над ядой, скупеча! —

Такія думкі мела наша Зося,
Ды свёкру іх чытаць не давялося.
А свёкар, і напраўду, ведаў справу,
Загадваў ён варыць якую страву,
Стаяў, як у аптэцы, у кладоўцы,—
Гуляйце, як цялятка на вяроўцы.
А Зоська ж усміхалася сардэчна:
— Не жыць жа свёкру са свякрухай вечна,
Як не пражыць жыццё ў адным кафтане,
А з Федзем наш калісьці час настане —
Так разважала, хрысцячыся спешна,
Бо мець такія думкі вельмі грэшна.
А як сябе паводзіла свякруха?
Яна маўчала, як у цемры муха.
Цягнулася, як пуга за сахою,
Зрабілася, як флюгер над страхою —
Куды павее вецер нечакана,
Туды і ён крутнецца паслухмяна.
Магла глядзець у рот маўкліва мужу,
Пайшла ў замужжа — нібы села ў лужу.
Тут свёкар правіў балем відавочна.
Ды не бывае ж у жыцці ўсё змрочна —
Спякотай, сушшу, а жывуць карэнні,
І паміж хмар да нас ляцяць праменні.
Былі і тут шчаслівыя гадзіны,
А ўжо як падыходзілі радзіны,
Тады стаяла мітусніна ў хаце,
Бо хто ж гэта не будзе рад дзіцяці?
Ды Зоську абступалі чарадою,
Ды свёкар сам падносіў сырадою.
І частавалі павітуху-бабку.
А маладыя і не спалі ў шапку,
Раслі тут дзеткі, як грыбы ў радочак,
І так, каб не зманіць вам, праз гадочак.

Бывала, і шыбчэй давалі ходу —
І прыбывала ў Рубяжы народу.
Ці так яны рабілі што, ці гэтак,
Але даў Божа ім аж восем дзетак.
Хай шчасцейка да іх ідзе і едзе...
А як наш малады? Што робіць Федзя?
Якую ён цяпер іграе ролю?
Нажыўшы жонку, ці згубіў ён волю?
Куды там! Не спынілі яго змены,
Як не трымалі родныя і сцены.
Не раз ён зведаў момант урачысты,
Бо нарасхоп у вёсках гармапісты,
І ўся радня такога шанавала,
А Зося не сварылася, трывала,
Хоць гаварыла часта, боль схаваўшы:
— Ляціш ты з дому, галаву задраўшы,
І граеш на вяселлях, вечарынках.
Калі надыдуць на цябе супынкі?
Ці ж бедныя, не маем мы зямліцу?
Ці зубы ўжо паклалі на паліцу?
А мне ад працы можна й удавіцца,
Сяджу з дзяцьмі адна, як удавіца,—
Як пацеры, сказала адным духам,
А Хвёдар слухаў, ды не вёў і вухам.
Не, ён не жыў, як наравісты конік,
Як жонку ён сваю, любіў гармонік,
І так, як жонцы, аддаваўся музе,
Быў лепшы гарманіст ва ўсёй акрузе.
Ён граў, нібы пад ногі сыпаў жару —
Прымала моўчкі жонка гэту кару,
Дастаўшы з сэрца адзіноты джала,
Ды і сама з сабою разважала:
— Ды тонню хай ідзе яго ігрышча,
Няхай сабе ён лётае і свішча.

Ці з'есць яго там хто, ці пакусае,
Няхай сабе, задраўшы хвост, гайсае.
Заўсёды цэлы нос — ні забіяка,
Ні п'яніца, ні бабнік, ні гуляка.
І грошы лёгка так яму даюцца,
У жонак у другіх і п'юць, і б'юцца,—
Ды так і варушыла думак копы...
А побач з Рубяжом былі Акопы.
Бывала, там на свята вырашалі,
Ды Федзю паіграць і запрашалі.
А запрашаў яго ніхто папала,
А сам, ужо вядомы ўсім, Купала.
Штогод ён тут адпачываў у маці,
Быў на людзях, не зашываўся ў хаце,
Любіў свае знаёмыя сцяжынкі
Ды пагуляць дакопкі ці дажынкі.
І не трымаў душы ён на засовах.
Таму і ведаў жыхароў мясцовых,
Ды з імі, нібы з роўняй, сустракаўся —
Вось так ён з Федзем некалі пазнаўся.
Сустрэч цікавых з песняром хапала,
У Федзі й на вяселлі быў Купала.
Таксама гэта памятала Зося,
І пацяплела ў сэрцы, улягглося.

Новыя парадкі

Ад Бога мы прыйшлі ды йдзем да Бога,
Бо вечнага ў жыцці няма нічога.
Як да жыцця ні прагні, ні чапляйся,
А ў гэтую дарогу ўсё ж збірайся.
Калі ўжо высcаў свайго лёсу вымя,
Тады цябе сустрэне Бог і прыме.

Нікому ў гэтым не было адказу,
Ніхто не адкупіўся ані разу.
Ну, а калі ўсяму канец бывае,
Дык і Рубеж сваё ўжо аджывае.
Не думайце, што тут павыміралі,
Тут гаспадаркі сілу набіралі
Ды карані пускалі ў глыб зямліцы,
Сякеры грукацелі, як грамніцы.
А каб сказаць панятліва і шчыра —
Сталелі дзеткі — хуценька і ў вырай.
Таму і ладкавалі тут гняздочкі,
Сямейкам новым ладзілі куточкі.
Бярвенцы падбіралі, як званочак,
Сякерка іх часала, як станочак —
Раўнютка, спрытна, хуценька і гладка,
Любілі працу тут, а мой ты братка.
Вакол вакон рабілі выкрунтасы.
Гэта цяпер на працы менцяць лясы
Ды на гадзіннік толькі паглядаюць,
Без мазалёў пражыць жыццё жадаюць.
Калісьці на ўласнай гаспадарцы
Мужык і жонка, нібы коні ў парцы,
Ды дзеці ў кожнай працы, як падпоркі,
А пра калгас тут не было гаворкі.
Ды толькі горб відаць і з-пад кашулі,
І ў мёдзе дзёгаць хуценька адчулі.
Як бура ломіць дрэвы без агляды,
Сюды ўляцелі новыя парадкі.
Спярша павыграбалі ўсю скаціну,
А потым разабралі і хаціну.
Забралі лес, зямлю, калёсы, сані,
І ўсе прылады, і прыстасаванні.
Усё, што людзі нажывалі кроўна,
Пайшло ў калгас рашуча і раптоўна.

Стоць галавой ляціць твая работа,
Нібы ў якую яму ці балота.
І лёс скруцілі, нібы перавясла,
І шчасце дагарэла і пагасла.
І дзе шукаць ад горачка ратунку,
Калі ў руках усё багацце — клункі?
Павезлі з хутароў усіх у вёскі,
І толькі лямант чуўся і галоскі.
Не стала хат у Рубяжы і сада,
Ўсё парашыла новая улада.
Ды так яна па-свойму парашыла,
Што чалавеча голы стаў, як шыла.
А розум засцілалі, як туманам,
Крычэлі на ўвесь свет: — Зямлю — сялянам!
А самі абабралі ўсіх да крошкі,
Цяпер і для труны не знойдзеш дошкі.
Затое йшлі цяпер на лапці лозы.
А Федзю з Зосяй, гэта ж смех праз слёзы,
Лагодна прытуліў і даў прыпынак
Лявіцкага разграблены будынак.
Бацькі ж старыя, гледзячы на мукі,
Не вытрымалі і злажылі рукі.
У гэты вось будынак-сірaціну
Людзей панапіхалі, як скаціну.
Цяпер было тут цесна нават мухам,
Ды дыхалі затое панскім духам.
З такімі засталіся пірагамі,
Усё скруцілася ўгару нагамі.
А потым у дадатак абвясцілі,
Каб лоб набожна болей не хрысцілі.
Не пойдзе новы час па панскіх торах,
А селянін багаты — гэта вораг.
Тады ты свой, калі галеюць пяты,
Калі сярмяг твой абляпілі латы.

І боўталіся, як камар у квасе,
У гэтай завірусе — у калгасе,
Калгасы абвясціць-то абвясцілі,
А ў іх табе нічога не плацілі,
Яшчэ й пад горла нож — давай падаткі.
І гнуўся лёс, як каласок ад жаткі.
Ў вачах пагас агеньчык весялосці,
Нястача, голад запрашалі ў госці.
Таксама ў Зосі кішкі маршы гралі,
Вось з Федзем вы свой час і прычакалі.
Хоць свёкар спіць і саступіў нявестцы,
Ды на пустым вы засталіся месцы,
Бо працадні — што мёртваму прыпарка,
Іх не згатуе й лепшая кухарка.
А каб да край-хваробы не скаціцца,
Было патрэбна кідацца, круціцца.
Рабіў мой бацька дзірачкі ў кішэні
І патаемна жыта клаў паўжмені,
А праз штаны ляцела жыта ў боты.
І так улегцы шыбаваў з работы.
Канешне, з зерня сцелька не мяккая,
Затое і кішэнь не вытыркае.
Хоць таго жыта — кот наплакаў — мала,
Але яно сям'ю і ратавала,
Бо маці хоць якую зварыць страўку,
А гэта трывалей, чым есці траўку.
Рызыкаваў мой тата кожным крокам,
Бо жменька гэта магла выйсці бокам.
За каласок ссылалі чалавека,—
Гары ты гарам, не жыццё, а здзекі...
Заўжды лягчэй у роскашы купацца,
Ды мусіш да ўсяго прыстасавацца,
Бо так ужо зляпілі чалавека,
Без рук, без ног, а ён жыве, калека,

Ды радуецца сонейку і зоркам.
Ці ж нашы зломкі тут? Пра што гаворка?
У іх і спрытнасці, як у вавёрак,
І Федзю — сорак, ды і Зосі — сорак.
Ў такім узросце можна і жаніцца,
А смутку-болю трэба супыніцца.
Ляцелі думкі, і гады ляцелі,
Тым часам і калгасы багацелі.
І стала Федзю горка ў тым фальварку,
Каб ён адзін, а то сям'я на карку —
Валтузіцца, як конь той зацугляны.
Аб гаспадарцы ён будуе планы:
— Няўжо ж вяроўка вечна будзе рвацца?..
І неўзабаве стаў ён будавацца.
О, як ён рваў, прыйшоўшы з працы, жылы,
Таму дамок узняўся сэрцу мілы,
Такі патрэбны, зграбны і прасторны,
Ды ганачак з усходцамі, узорны.
А колькі трэба лаў і табурэтак?
Ўваходзін жа чакалі восем дзетак.
Аж з ног збівалася ад працы маці,
Бо бедным не калыша чорт дзіцяці.
І не былі без працы рукі ў Федзі,
Дапамагалі й чулыя суседзі,
Хто жыў тут у Карпілаўцы спрадвеку,
Хто быў заўсёды рады чалавеку.
А хутка пакланіліся фальварку
Дый у сваім гняздзе кульнулі чарку.
І сталі прывыкаць да роднай хаты,
Дзе потым нарадзіўся я — дзевяты.

Вайна

Вядома і старому і малому,
Што нават конь бяжыць хутчэй да дому,
Каб ад хлюпоты пад страху схавацца,
Дый гаспадар там дасць падсілкавацца.
Хто з нас не бачыў свой дамок у снах?
Бо шчасцейка — над галавою дах.

Пад ім утульна ды і меней сварак,
Цяплей душы і не цячэ за карак.
Ужо вядома не адным суседзям,
Што родны домік вабіў Зосю з Федзем,
Бо згода ў ім — прыемная жыхарка,
Яны дамоў шнуруюць шыбка, шпарка.
Ёсць да чаго цяпер ім прытуліцца,
Нагараваліся — чаму дзівіцца.

Любілі дом, як грэбеньчык кудзелю,
Як вернікі Вялікую Нядзелю.
Ды не трымалі доўга дом, як тычку,
Адну-другую пасадзілі дзічку.
Нічога, калі хто і пасмяецца,
Не лёгка ўсё адразачку даецца.

Таго, хто ў працы — гультаём не лічаць,
Як кажуць, куранят увосень лічаць.
Прыладзілі пад вокнамі шыпшыну,
Вяргіню каля ганка і каліну
Ды бэзу насадзілі ля паркана —
Як бачыце, не горай, чым у пана.
А Зося дзёрла дзеркачом падлогу
І дзякавала Федзю ды і Богу.
А дзеці, хто малы — у нос цягалі,
А хто сталейшы — маці памагалі.
Стаяў надзейна дом той шанаваны,
Як слізгатою конік падкаваны.

Тут меркавалі жыць ні дзень, ні тыдзень,
Ды, мусіць, лёс такі дастаўся — злыдзень.
Не пражылі і аднаго гадочка —
Усю Айчыну агарнула ночка.
Загаласілі бабы што ёсць духу:
— Адкуль ты, Бог, паслаў нам завіруху?
А каб на таго немца ўсе хваробы,
А каб яму ды выперла вантробы
Праз рот і нос ды праз другія дзіркі.
Няхай яму сабакі вырвуць ыркі!
Ды смертачка хай вочы ім зашые,—
Жанчыны віслі у мужчын на шыях.

Як бурай той узнятыя пясчынкі,
Пайшлі ад сем'яў на вайну мужчынкі.
Чаму ішлі насустрач — невядома,
Ды толькі сэрцы пакідалі дома,
Бо родны дом ці дасць Бог зноў убачыць,
Але і лёс ужо не перайначыць.
Вайна свой баль крывавы святкавала,
Душыла чужаземная навала.
Там, дзе прайшлі звярыныя істоты,
Удовы заставаліся, сіроты.
Бязлітасна бяда людзей хвастала,
І для Карпілаўкі чарга настала.
Ледзь абласкала сонейка акенцы,
У вёску раптам наляцелі немцы,
Як той каршун галодны на ахвяру —
Бы сонейка схавалася за хмару.
Паскоквалі з машын, загергеталі
І ўсё, што вока бачыла, хапалі.

З хлявоў каровак спужаных цягалі —
О, хутка тут яны перамагалі!
Аж вочы ліхаманкава гарэлі.
А да курэй дык нібы пашалелі,
Качаліся, лавілі іх, хапалі,
І пер'е, на амаль жывых, скубалі.
Зашыўся ў хату нават самы смелы,
Бо дзе-нідзе а сталі чуцца стрэлы —
Сабак ваякі ўсіх пазабівалі,
Яны праходу немцам не давалі.
І сярод гэтай кашы-мітусніны
Не супыняўся злосны крык Грыпіны,
Яна ўжо век, бадай што, дажывала,
Апошніх дзён сваіх не шкадавала:
Махала палкай, плюнуўшы, старая:
— Няхай вам кутніцу павыпірае!
Каб стала вам упоперак курыца! —
Ды больш выразна частавала фрыца.
Не дай вам Бог пачуць праклён-абразу,
Бо вашы вушы звянулі б адразу,
Страчыла доўга словамі па катах.
А тыя распаўзаліся па хатах,
У дзверы лезлі, як у рыльца корак,
Прыпёрліся і ў наш знаёмы дворык.
Змясілі кветнічок адладкаваны,
І на вяргіню ўзбіўся бот каваны.
Тупым прыкладам адчынілі сенцы,
І ў хату гуртам уляцелі немцы.
Ад іх нібы святло ў вакне пагасла,
І штык пад нос матулі: — Яйка! Масла!
Дык вось якая чорная навала...
Сабою мама дзетак закрывала,
А ў тых дзяцей на тварах — ні крывінкі,
Пахаладзелі сэрцы, як ільдзінкі.

Куды тут збегчы? Як абараніцца?
Уся надзея — матчына спадніца.
Ды доўга не далі за ёй хавацца,
Бо мусілі на вуліцу падацца.
Прыкладам білі па спіне з размаху,
Штурхалі, выганялі ўсіх з-пад даху,
Хто быў слабейшы, той ляцеў стоць носам.
І крыўдна ім, амаль раздзетым, босым,
За гэты здзек нечалавечы, грубы,
Але ніхто не плакаў, сціснуў зубы.
Дзядоў, дзяцей і баб вядуць да свірна,
Што сярод вёскі прытуліўся мірна.
За што ты, Божа? Ад каго праклясце?
Якой бяды тут робіцца зачацце?
А як дзвярмі ўжо каты загрымелі,
Людцы вось тут усё і зразумелі,
Што і да іх прыйшло з жыццём расстанне,
Не дачакацца новага ім рання.
Крычалі дзеці, бабы адзічала,
Адна толькі жанчына не крычала.
І хоць сама спужалася нямала,
Надзею-думку ў галаве трымала:
Як абдурыць, перахітрыць ёй звера?
Яна рашуча йшла да афіцэра.
Хто ведаў, можа, йшла насустрач кулі,
Чорнавалосая, ў начной кашулі,
І стала, як бярозка прад магілай,
І з болем, з жарам нешта гаварыла.
О, дай ёй, Божа, мужнасці і духу...
А людзі сціхлі так — пачуеш муху,
Як быццам сэрцы перасталі біцца.
Ды цішыню разрэзаў голас фрыца,
Як рэжуць па жывому чалавека.
І хоць у ім яшчэ хапала здзекаў,

Але мякчэй там нешта пыкаў-мыкаў
Ды на людзей гаротных пальцам тыкаў.
На лес паказваў, на такі жаданы,
І паўтараў праз слова: — Партызаны!
Брахаць нарэшце скончыў, пырскаць слінай,
Крутнуўся — і на твары з кіслай мінай
Пайшоў, як той гусак, да легкавушкі.
А людзі страпянуліся, як птушкі,
Не верацъ шчасцейку. Ці ж быць так можа?
Няўжо пачуў і зліхаваўся Божа?
І ўсе пайшлі ад родных гаспадарак,
Пад кулямётамі ішлі, паміж аўчарак.
Напружаныя, страшныя хвіліны,
Баяліся, каб не стралялі ў спіны.
А немцы зноў да хатаў падляталі,
Спяшаліся кудысьці, гергеталі,
Свае злачынства сеялі без спрэчкі —
І запалалі хаты, нібы свечкі.
Карпілаўцы ж за дрэвамі стаялі
Без бульбінкі адной, у чым і спалі
І з болем між галінак назіралі,
Як родныя хаціны дагаралі.
Хоць ззяла сонца, а ўваччу цямнела,
Ды сэрца халадзела, камянела.
А я пасопваў на руках матулі,
Пазбегшы,як і ўсе мы, першай кулі...
Карпілаўцы, аддаўшы сіл астатак,
Да партызан прыбіліся, як статак.
Сярод сваіх лягчэй яны ўздыхнулі,
Тут іх падсілкавалі, апранулі,
Бо голыя былі, нібы відэльцы —
Павесялелі нашы пагарэльцы,
Глынулі страху, але смерць мінулі,
Жывыя ж — нарадзіліся ў кашулі.

Яны выратаванне тут шукалі,
А іх выпрабаванні зноў чакалі.
І ім, і партызанскаму атраду
Прыйшлося разам трапіць у блакаду.
Тады жыццё маленькі шанц давала,
Ды вельмі многім не пашанцавала.

Даліся катам партызаны ў знакі,
Узʼюшыліся гітлерцы-ваякі,
Як восы, што свае нападкі твораць,
Калі іх палкай у гняздзе папоруць.
Нагналі войска нібы для параду,
Каб браць лясы лагойскія ў блакаду,
Ажно звініць за кожным дрэвам зброя.
З баямі пацяснілі ўсё жывое.
На іх шляху зноў вёскі запалалі —
І партызан да Паліка сагналі.
Было, як пекла, акружэнне гэта,
Пачатак цемры, заканчэнне свету.
Тут і жыцця і смерці скрыжаванне.
І дзе шукаць цяпер выратаванне?
А партызанам не пазбегчы бою,
Ды для таго яны й трымаюць зброю,
Каб смерці свой рашучы выклік кінуць,
Ці выйсці з акружэння, ці загінуць.
І выбару няма — яны адчулі,
Адзін напрамак ёсць — ісці пад кулі.
Цяжкі іх лёс складаўся гэткім чынам.
А што рабіць, дзявацца дзе жанчынам?
Ад выбухаў яны сябе не чуюць,
Хоць з дзецьмі і крычаць, і лямантуюць.

Дзе немцы? Дзе свае?
Незразумела.
І сэрца разрывалася, нямела.
Дзе неба? Дзе зямля?
Усё злілося.
Цяпер адно на ўсіх, у кожным лёсе —
Ці спыне бег, ці пашкадуе куля...
І бегла пад агнём мая матуля,
А я ўшчарэпіўся за шыю маме,
А побач, па баках — сястра з братамі.
Імчалі па лясах, крывёй залітых,
Чапляліся нагамі за забітых,
Закапваліся ў мох для ратавання,
Калі між дрэваў чулі гергетанне.
А я пішчэў — ды лепей мяне кінуць,
Бо праз мяне маглі і ўсе загінуць.
А што маніць — дзяцей пад корч хавалі,
Прабач ім, Бог,— астатніх ратавалі.
Мы беглі так балотамі, барамі,
Усе пакуль жывыя — дзякуй маме.
Ды не настала ратавання свята,
На жаль, і нас не абмінула страта...
Дзень патухаў, стаміліся ад бегу,
Шукалі моўчкі месца для начлегу.
Мы на імху ляглі, як на пасцелі,
Ды раптам самалёты наляцелі.
Слупы агню ўздымаліся пад неба —
Куды ляцець?
Дзе ратавацца трэба?
А Бог даў страху — галаву дурную,
І ўсе мы паляцелі ўрассыпную.
Як толькі зніклі жахі агнявыя,
Затрэсла маці — а ці ўсе жывыя?
І ўсталі валасы ад страху ў мамы,

Быў з ёю на руках маленькі самы.
Астатнія жыццё ці ўратавалі,
Ці бомбы іх усіх панакрывалі?
І стала зваць — сляпілі слёзы вочы,
Крычэла дзіка рэха сярод ночы.
А маці ўсё галёкала, гукала
І хлапчукоў пачула, адшукала,
Бо тыя адгукнуліся адразу,
А ад сястры ні гуку, ні адказу.
А раніцай, як толькі развіднела,
Знайсці хацелі хоць дзяўчынкі цела.
Шукалі цэлы дзень без перадыху,
А дзе яна — ні вестачкі, ні слыху.
І мы пайшлі далей — не быць тут вечна,
Тут жудасна, страшэнна, небяспечна.
Цяпер ужо, хоць драпака давалі,
Адзін другога моцна шанавалі.
А тут яшчэ і голад прысляпіўся,
І кожны з нас, як толькі мог, жывіўся.
Смакталі шыльнік, хоць і быў ён горкі,
Пра ягады дык і няма гаворкі.
І сыраежкі ўсім былі па густу,
Ды болей елі зайцаву капусту.
Вось так ішлі,
дзе ноччу,
дзе пры сонцы...
Якой маліцца, дзякаваць іконцы
За тое, што ісці дапамагала,
За тое, што жыццё нам ратавала?

Карпілаўцы, нібы сіроты-дзеці,
Вайной, бядой раскіданы па свеце,
Але яны да роднае зямліцы
Ішлі, як да ракі цякуць крыніцы.
Ішлі, зямлі не чулі пад нагамі,
Хоць тут іх не сустрэнуць пірагамі.
Хоць тут усё багацце — галавешкі,
Ды цягнуць да сябе маленства сцежкі.
І кожны да сваёй спяшаўся печы,
Такі, відаць, характар чалавечы:
На хатнішча прыйсці, стаць ля парога
І ціха плакаць ад жыцця такога...
Збіралі чарапы ды чыгуночкі,
І дзе-нідзе цягнуліся дымочкі.
Хутчэй зварыць гарачага хацелі
Ды крапіву і вобаратнік елі.
Цяпер, пасля жахлівага былога,
Адчулі як за пазухай у Бога.
А потым бралі розныя бляшанкі
І рылі патаемныя зямлянкі —
Хаванкі-ямы з накрыўкаю з дзёрну.
У іх няўтульна, цесна, змрочна-чорна.
Ды нездарма зямлянкі рыхтавалі,
Яны не раз ад немцаў ратавалі.
Быў і прамень шчаслівага здарэння —
Прыйшла сястра прапалая — Яўгення.
Сталей гадоў дзіцячых выглядала,
Страшэнная, худая — галадала.
Такі цяжар яе трымалі плечы,
Ад Паліка ішла адна здалечы.

Буды

Прыйшоў канец навале-завірусе,
Пагналі немцаў з роднай Беларусі.
І людзі сэрцы насцеж адчынялі,
Пакінулі зямлянкі, ачунялі.

І сталі варушыцца, абжывацца
І лепш і больш надзейна будавацца.
Цяпер зямлянкі вырылі з размахам,
Без вокнаў — ды з дзвярмі,
з драўляным дахам.
На жэрдкі зверху сыпалі зямліцу,
Сталы рабілі, лавы і паліцы.
Замест падлогі лапкі, сена клалі
І на такой пасцелі начавалі.

Хто што майструе, нехта нешта варыць,
Маглі аб гэтым людзі толькі марыць.
Ніхто ўжо з жахам не глядзіць на неба,
Дрыжэць, як заяц пад кустом, не трэба.
Адныя толькі думкі свідравалі —
Мужчынкі каб прыйшлі, павыжывалі.
Жыццё ў зямлянцы ў параўнанні з жудам
І ліхаманкай той было нам цудам.

Але спярша з вайны сустрэлі брата,
За ім, праз нейкі час, вярнуўся й тата.
Зямлянка наша сціснулася значна.
І нават пры лучыне было бачна,
Што для жыцця благія тут умовы,
Хоць верць, хоць круць — прыпынак тут
часовы,
Тут і сляпы б убачыў — толькі летам
Магчыма жыць у кратавінні гэтым.
Ва ўсе бакі закідваў бацька вуды,
Шукаў, распытваў, трапіў так у Буды.

Там пуставаў такі ж, як мы, няшчасны
Трысцень струхнелы — закуток калгасны.
Ў падлозе дзюркі, вецер лез праз сенцы,
Дыміла печ, было адно акенца,
Вуглы гнілыя сцераглі падпоркі,
А праз страху і столь глядзелі зоркі.
І зажылі ў трысценку, як за грошы,
А разам з намі прусакі і вошы.
І голад, як заўсёды, побач з намі,
І болей, чым каму, далося маме.
У гэтай беднаце, у гэтым горы,
Нам шанцавала — елі мы шайморы,
Так мама тую бульбу называла,
Што на калгасным полі зімавала.
Сваёй мы не садзілі — не здзіўленне,
Пасля вайны адкуль узяць насенне?
А як старанна ўвосень ні капаеш,
Ды дзе-нідзе, а бульбінку мінаеш.
Вось так яна зімуе, ззелянее
І да вясны згнівае, парахнее.
А вось на поле — нельга. Што тут скажаш?
А зловяць, дык дзесятаму закажаш.
Пасля вайны такое вытваралі —
І за гнілую бульбінку каралі.
Хай людзі пухнуць з голаду, канаюць,
Дый тое, што гніе, не закранаюць.
І кары хоць баяліся не мала,
Нас мама сярод ночы падымала
І ціхенька вяла нас пехатою,
Каб мацалі рукамі поле тое,
Прыемна адшукаць сухі крухмалец,
А то, бывала, як улезе палец
У нейкую цягучую слізготу...
Напэўна, пацягнула б і на рвоту

Дзяўчынак ды і хлопчыкаў сучасных.
Мы ж поўзалі па тых палях калгасных
І так былі гнілушцы кожнай рады,
Нібы ў зямлі ляжалі шакалады.
А раніцай не вытрымаць хвілінкі —
Сядзіш на печы і глытаеш слінкі,
А побач і браты насамі водзяць,
З патэльні, як каты, вачэй не зводзяць.
Як мама частавала праснакамі,
Мы іх глыталі ледзь не з языкамі...
А я, як кажуць, пры сучасным сонцы
Узяў і спёк праснак нядаўна жонцы.
Знайшоў вясной гнілую бульбу тую,
Расквэкаў, на патэльню — і частую.
Як глянуў на сваю я палавіну,
Скрывілася — хоць лезь у дамавіну:
— Ты што? У роце нібы кот нагадзіў!
Такое елі? Мусіць, ты учадзеў?
Я бачыў сам — праснак не вельмі смачны,
Але глытаў і быў яму я ўдзячны.
У Будах мы амаль што жабравалі
І горай, чым пры пане, гаравалі.
Дапрэла, данасілася адзенне,
Ні жменькі на стале, ні на насенне.
Сваёй не пазнавалі мы паходкі,
Бо на нагах — драўляныя калодкі.
Нам іх сякеркаю вычэсваў тата —
Падзяка Богу, што лясоў багата.
Ў калгасе чалавек быў не ў павазе:
Каб слоўца добрае табе — ні ў якім разе!
На працадзень ні крошкі не давалі,
Падаткамі душылі, рабавалі —
Вось так і выглядала раўнапраўе...
Але павінен я сказаць пра шчаўе

І ад галоўнай думкі адхіліцца,
Бо гэтая зялёная кісліца
У цяжкую гадзіну падтрымала,
Калі галеч-беднота галадала.
За зернейка, за бульбінку каралі,
А шчаўе мы і сярод дня збіралі,
Пароліся, як мышы, мех штурхалі,
Пакуль яго бітком не напіхалі.
Тады ўжо мама раненька ўставала
І пешшу з ім да Мінска шыбавала.
А мы чакалі маму, час лічылі
І за дарогай па чарзе сачылі.
Бо сустракаць навыперадкі трэба —
Дамоў жа мама не ішла без хлеба.
А голаду не параўнаеш з цёткай —
І шчаўецца збіралася з ахвоткай...
Але людзей не абмінаюць святы,
Ці стол багаты твой, ці не багаты.
Да беднага зірне праменьчык кволы,
Бо і на свята ён галодны, голы.
Заўжды прыходзіў да людзей і хатаў
Святы Вялікдзень — свята з усіх святаў.
Вялікі Дзень не абмінуў і Буды,
А зачыналі мы яго — шарплюды.
Дарослыя прад святам у суботу
Дзяўблі, вучылі розуму блазноту:
— Хто рана ўстане, таму пашанцуе,
Убачыць той, як сонейка танцуе,
Як толькі-толькі крайчык свой пакажа,—
Мы беглі з хаты — ноч была, як сажа.
Спяшаліся, насы збівалі, ногі,
Хутчэй заняць узгорак ля дарогі.
Як вераб'і, сядзелі і дрыжалі,
Ды холаду зусім не заўважалі.

А неба ласкавела, ружавела,
Як быццам яно цемру разгавела.
А мы ў сябе паветра ледзь цягалі,
Не дыхалі нібыта, не міргалі.
І ўсё чакалі — гэта ж раз на годзе
Танцуе ясна сонейка пры ўсходзе.
І вось ён, цуд! Яго мы ацанілі.
Дарослыя і праўда не манілі.
Заззяла сонейка ў ружовых далях,
Нібы яно плыло ўгару на хвалях,
Гайдалася яно і трапятала
І ганарылася, што рана ўстала.
А потым зранння — самае святое
Давала мама снедаць сёе-тое.
Перш-наперш, як спрадвек ужо вядзецца,
Перад ядой патрэбна разгавецца.
Хрыстосваліся, потым яйкі бралі
І іх у соль свянцоную мачалі.
Малыя ж, хоць штодзённа галадалі,
Не елі і на дзверы паглядалі,
Круціліся бесперапынна, жвава,
Нібы пад імі жар быў, а не лава.
Сталоў не трэба дзецям ладкаваных,
Схапіць хутчэй бы яек фарбаваных.
І кожны так — з апошніх ног імчыцца
З сябрамі ў яйкі на двары пабіцца.
А ўжо чыйго яйца насок вастрэйшы,
Той меў і выгляд значна весялейшы.
Хадзіў як пеўнік ён, а ў завяршэнні
Насіў і яек поўныя кішэні.
Знаходзіўся між нас і хітры малец,
Мог паміж яек і падставіць палец.
Ды і дзяўчынкі з яйкамі гулялі,
Рабілі горачкі з пяску і там качалі.

Хадзілі валачобнікі між хатаў,
І весяліў усіх гармонік татаў.
З павагай пелі хатцы і паненцы
І запрашалі адчыніць акенцы:
— Проша паненцы
Адчыніць акенцы,
Хрыстос васкрэс —
Сын Божы...
А гаспадыня праз акенца клала
У кош, які насілі, яйкі, сала.
А хто даваў і самагонкі глечык —
Ад спеваў тых не лез ніхто ў запечак.
І для дзяцей не скончылася свята,
Трэба было яшчэ аббегчы хаты
Ды прымаўку сказаць там пра яечка —
Калі адмовяць — здохне ў іх авечка,
Прадоўжыць прымаўку пра тое ж кока —
Калі адмовяць, вылезе і вока...
Гулялі людзі шчыра і заўзята
І дзякавалі Божаньку за свята.
А потым зноў прыходзілі, як ночкі,
Бясконцыя і змрочныя дзянёчкі.
Цякло жыццё ў гаротна-смутным часе,
Ўсе дні здароўе клалася ў калгасе,
Начамі ж, пры лучыне, ў цемры хаты
На вопратку ляпіла мама латы.
А латы і танюткі, і суровы,
Многаслаёвы, рознакаляровы.
Іх клала так і сяк, сляпіла вочы,
Адзенне ладкавала нам паўночы
Ды і спявала для сябе ўціхую,
А я не спаў і слухаў песню тую:
— А каб таго каваля, каваля
Мяцеліца задула, замяла,

Як ён мяне маладу, маладу
Ды змарозіў на ляду, на ляду...
Трывалі мы, да Будаў прывыкалі,
А нас ужо наперадзе чакалі
Жыцця, а мо каго другога здзекі —
Бяда, як конік з лысінай — навекі,
Прыслепіцца, а з ёю вельмі брыдка,
І цягнецца, як за іголкай нітка.
Як бацька столь ні падпіраў, ні ладзіў,
А гэтага здарэння не адвадзіў.
На столь было ўвесь час надзеі мала,
Яна падлогу і пацалавала.
Былі б жыцця далейшага зазімы,
Ды дзякуй Богу, на двары былі мы.

Пераезды

На новым месцы і дубок хістае,
А на адным і камень абрастае.
І не было нам на зямлі прыпынку,
Насіла нас жыццё, як парушынку,
Ды многае за нас і вырашала,
Цярпець яе капрызы вымушала.
У Мінск паехаў тата без загаду
Трымаць з сваім пляменнікам параду.
Адтуль вярнуўся хмуры, невясёлы —
І зноў да нас зірнуў праменьчык кволы.
І зажылі, нягледзячы на гэта,
Пад Мінскам у будынку сельсавета.
Будынак быў вялізны і цагельны,
Палову клуб займаў пусты-пустэльны.
Пабіты вокны, выламаны дзверы,
А на падлозе розны бруд, паперы,

Так выглядаў куток культурны гэты.
Былі праз дзверы побач кабінеты.
Каб скончыць пра будынак той гаворку,
Да нас заходзьце ў госці — у каморку.
Не, нездарма яна так абазвана,
Няўтульна выглядала, шэра, цьмяна.
Святло адгэтуль назаўсёды збегла,
І волка тут было, вядома ж — цэгла.
І тут калгас, і тут адны парадкі,
Таксама з абяцанак тут аладкі.
Яны ж у горле, як хрыбет ад рыбы,
А пад нагамі толькі гразь і хібы.
Жыццё, як спытак, на шматкі парвана,
І часта мама ўспамінала пана:
— Паскардзішся паночку і паплачаш,
Дык нейкую карысць за гэта бачыш.
Хоць гонар быў у іх, але й сумленне,
Рубель які давалі ці насенне,
Цікавіліся пра жыццё, пра дзетак
І суцяшалі словамі кабетак.
А што была Лявіцкая за пані!
Ніколі не спыняла намаганні,
Каб несці разам клункі бабскай долі,
Штодзень яна са жнейкамі на полі,
Дапамагала нам і частавала
Ды душачкай жанчыну называла.
А што цяпер? — пакрыўдавала мама.—
Куды ні кінься — то сцяна, то яма,
Ніхто не пашкадуе, не спытае,
Бадзяешся, нібы жабрачка тая.
Ці ж багацець мы хочам, разжывацца?
Хоць бы калгас памог пабудавацца...
Пабег бы ў тую паншчыну, здаецца,
Усё ж у параўнанні пазнаецца.—

Праходзіў час — і прыбядняцца годзе,
У гэтым самым пяцьдзесятым годзе
Узнесла нас жыццё амаль пад неба —
Маглі мы есці, колькі ўлезе, хлеба.
Дагэтуль мама хлеб нам выдавала,
Цяпер — не замыкала, не хавала.
І зараблялі ўжо браты патроху,
Хавала мама грошыкі ў панчоху.
Абходзіліся самым неабходным —
Не быць бы толькі голым і галодным.
Збірала грошы мама для задатку,
А вось калі сваю прыцэнім хатку.
І дзе б ты ні бадзяўся, а спрадвеку
Ён жыў у сэрцы, сніўся чалавеку
Куток, дзе нарадзіўся ён калісьці —
І думкі толькі там шукаюць выйсце.

* * *

Няўжо ж яна збылася, думка-мара?
Няўжо пашкадавала лёсу хмара
Ды адпаўзла ад нашага прыхіла
З-над галавы да краю небасхіла?
Усхвалявала нас падзея гэта!
Мы ехалі, мы беглі з сельсавета,
Мы ўспаміналі шчасцейка рачулку,
Што несла нас да роднага прытулку.
Уласны дом! Цудоўныя два словы.
Нічога, што маленькі ён, не новы,
І не бяда, што грошы ўсе мы стрэслі —
Нас да яго надзеі-крылы неслі.
Я ехаў — чатырнаццацігадовы,
Цягнуўся я, як парастак садовы,

Да сцежак тых, што толькі сэрцу бачны
І да канца жыцця якім удзячны.
Бацькі ж мае, што працавалі змалку,
Былі, як лён, прапушчаны праз мялку,
Як той буквар, пасля гадоў вучобы,
Як шашаль, патачылі іх хваробы.
Душа гарэла, ды згасала цела,
І сіла пакідала іх, зніцела...
Карпілаўка прыветліва сустрэла,
Але жыццё хмурэла, вечарэла,
Растала, нібы кропелька ў пясочку —
Не абысці і не аб'ехаць ночку.
Якая крыўда — ледзь расправіў крылы,
А бачыш край жыцця, абдым магілы.
А я, падлетак, ад калгаснай працы
Не бег, пачаў больш смела дакранацца.
Асвойваў вілы і з касой пазнаўся,
Ды болей [redacted] плугам мучыўся, змагаўся,—
Куды той плуг, туды і я папёрся.
Пазней ці падужэў, а мо прыцёрся
І роўна гнаць барозны налаўчыўся,
Смяяліся: раўней, чым бык, мачыўся.
У ботах ці валёнках, у ватоўцы
Хадзіў я, як і ўсе аднавяскоўцы.
І гонар не зыходзіў з майго твару,
Калі мне даручылі коней пару.
А доўгімі зімовымі начамі
Стаялі, як жывыя, прад вачамі
Героі розных кніг. У захапленні
Усе я з імі пераажыў імгненні.
Кусок жыцця майго шчаслівы самы!
Я неабходны быў для таты, мамы.
Касілі сена з бацькам мы кароўцы
І для зімы з ім гатавалі дроўцы.

А разам з мамай хату прыбіралі,
Садзілі бульбачку і выбіралі.
А потым, напярэдадні зазімка,
Чакаў ласунак — сальца-свежанінка,
Пад бок давалі шылам парасяці,
Як кажуць — Бог жыве цяпер у хаце.
Няўжо мяне займала толькі праца?
Любіў з ружжом па лесе пацягацца,
Ганяў зайцоў, вавёрак, розных птахаў,
Ды толькі мала біў, хоць многа бахаў.
Бывала, дома ладзілі нараду
І з братам Кастусём ішлі ў засаду,
Аж да гары Вапеннай шыбавалі,
Там барсукоў ля нораў пільнавалі.
Звяруга гэты чуткі, асцярожны,
Таму яго перахітрыць не кожны.
На што ўжо спадзявацца нам, блазноце?
Як кажуць, звер у лесе, слінкі ў роце...
У будні дзень шчыміць спіна ад поту,
Таму чакаеш кожны раз суботу,
За многа вёрст ідзеш на вечарынку,
Таўчэшся ноч усю бесперапынку.
Зноў потам з галавы да ног памыты,
«Дзяўбеш» дамоў, ідзеш, нібы пабіты.
Ды акрамя ўсяночных вечарынак
Быў і другі «культурны адпачынак» —
Старыя й моладзь рэзаліся ў карты,
Усё было — шальмоўства, крыўды, жарты,
Аж дом дрыжэў ад зборышча начнога —
Любілі ўсе гуляць у «падкіднога».
А што наш чалавек у вёсках бачыў?
Ні радыё, ні тэлеперадачаў,
Няма і клуба адпачыць культурна,
Таму штовечар рэзаліся ў «дурня».

Любілі й святы мы, былі ім рады!
А як мы варажылі на Каляды!
Валёнкі перакідвалі праз стрэхі,
І падпіралі дзверы для пацехі,
І расплаўлялі воск, і разлівалі,
Не спалі і ўсю ноч калядавалі.
Але знайшла мяне знянацку вестка —
Паклікала ў ваенкамат павестка.
Заплакалі бацькі, засумавалі,
Калі мяне ў салдацікі прызвалі.
Цяжэй стала трымацца і крапіцца —
І хто цяпер падасць вады напіцца?
Жыццё не гладзіць старасць па галоўцы...
А брат мой жыў у аднапакаёўцы —
І да сябе на ціхенькі завулак
Забраў у Мінск, даў старасці прытулак.

Вось так жыло старое пакаленне,
А зараз, як трухлявае паленне,
Чапляецца за ногі, замінае,
Жыцця загон апошні дажынае.
Пакутавалі, гора гаравалі,
А мы старую студню заплявалі.
Сядзім асобна на сучаснай лаве,
А што было даўней — нас не цікавіць.
А ў тым «даўней» жыцця крынічка б'ецца,
Крынічка тая продкамі завецца.
Настане гэты час, на жаль, настане,
Бяда сустрэне нас — бацькоў не стане,
Тады ўжо позна зваць, крычаць, галёкаць,
Ды і не ўкусіш, хоць і бачыш локаць.

Як пры жыцці — сваіх бацькоў мы знаем,
А як памруць — дык крочылі мы краем
Па лёсе іх, па іх слязах-пакутах,
Мы ходзім у сваіх нікчэмных путах.
І вынік неўцяшальны і балючы —
Нам сэрцы грэюць відзікі, анучы,
Нас у палон бяруць свае турботы,
А паглядзець назад няма ахвоты.
Сказаў, што «нам», дый усміхнуўся горка,
Пра маладзейшых тут ідзе гаворка.
Не дзіўна, бо мой век сталейшы значна
І час мы не праводзілі лайдачна.
Але і мы далёка не анёлы,
І нашага рыпяць сумлення колы.
О дзеці, дзеці! Лёс вас аклікае.
Няўжо міне вас старасць, не чакае?
Ці ж гэта людзі, як каменні тыя,
З вушмі — глухія, пры вачах — сляпыя?
Не тое напісаў — пераіначце,
Калі каго пакрыўдзіў, дык прабачце,
Бо як ні дбай — абыдзе недазволы
І ўціснецца ў радкі радочак кволы,
Нібыта ў лазню венічак яловы.
Але і я не браў са столі словы,
Бо сустракаў не раз душы нястачу.
Не толькі я гляджу — яшчэ і бачу.

Таленты

На таленты зямліца наша шчодра.
Жыў у Карпілаўцы Гаеўскі Пётра,
Такіх мог накруціць са слоў кілбасак,
Любую бабу затыкаў за пасак,

Яму зманіць было, што з'есці скварку.
Бывала, выйдзе, прыпячэ цыгарку,
Усіх акіне сваім вокам жвавым,
Зацягнецца і кажа нам, разявам:
— Іду я гэта неяк праз узгорак,
Каб не зманіць, здаецца, быў аўторак,
Гадоў таму назад, можа, з дзесятак.
І ліст жаўцеў — быў восені пачатак.
Я ведаў, дзе які казляк хаваўся,
І з кошыкам да іх накіраваўся.
Гляджу сабе направа і налева,
Іду і раптам, як ілбом у дрэва,
Так супыніў сваё я жвава цела,
Ледзь галава з плячэй не адляцела.
Паверыце ці не, мае вы браткі,
Спаў заяц так, нібы прапіў манаткі.
Звычайна заяц, як шалёны, драпаў,
А гэты каля самых ног пахрапваў.
Разлёгся, разамлеў, нібы на печы,
Я ледзь яму не наступіў на плечы.
(Яшчэ глыбей, яшчэ смачней зацяжка.)
Ў такім выпадку разабрацца цяжка,
Як мяса гэта ўзяць без дубальтоўкі —
Наклаў напэўна б поўныя начоўкі.
А побач камень быў, не камень — глыба!
Яго падняў я, лезлі вочы дыба,
І гахнуў ім, аж пыл да хмар пагнала,
Аж пахіснулася зямля і застагнала.
А ён на свежы бок перавярнуўся,
Бо я на валасінку прамахнуўся.
Як быць далей? — хвалюе думкі пошук,
Дай, думаю сабе, накіну кошык
На галаву заспанаму касому
Ды і жыўём яго прыпру дадому.

Як кажуць, тут і скончылася спрэчка,
А заяц быў як добрая авечка.
І хоць трава — штодзённая дыета,
Ад'еўся, адкарміўся ён за лета.
Ледзь кошык я на лоб яму накінуў,
Як ён падскочыў і імгненна згінуў,
Аж іскры высякалі яго пяткі —
І новы кошык знёс, мае вы браткі,—
Зарагаталі ўраз аднавяскоўцы.
А Пётра ж свае выдумкі ў галоўцы
Мяняў і нараджаў, як правіў войскам:
— Знайшлі маю прапажу пад Лагойскам,
За сорак вёрст ляжаў мой кошык лепшы —
Во пёр дык пёр той лежабок аслепшы!
Тут поглядам Пятрок усіх абмераў,
Барані Божа, калі хто не верыў.
— А дзе той кош? — пыталіся па-свойску.—
Напэўна, у музеі — у Лагойску?
Курыў Пятрусь ды і без абвяшчэння
Працягваў сказ пра новае здарэнне:
— Я памятаю дзень той, як цяпер.
Памыўся я, бо чысты быў чацвер,
І сеў на прызбу ўволю накурыцца.
А побач ходзіць белая курыца,
Дзяўбе там нешта, порацца, глытае,
Ды шэрая да гэтай падлятае,—
Звычайная курыца як курыца,
І пачалі паміж сабою біцца.
Хоць шэрая малая і худая,
Але да белай зверху насядае,
Ажно ляцяць курыныя іх патлы.
А я сяджу сабе, як у тэатры,
Смалю сабе тытунь і назіраю,
І так цікава мне, ажно згараю.

Што шэрая дужэй — такі я рады,
Бо белая дзярэ бязбожна грады.
Хоць, праўда, тры разы на дзень нясецца.
Як гляну я, яна ляжыць, не б'ецца,
Не дапаможа нават ёй бальніца...
А шэры быў каршун, а не курыца.
І сыпаў ён, як бульбачку ў барозны,
Меў Пётра выгляд важны і сур'ёзны.
Прасіў, бывала, хтосьці надта жвавы:
— Ты раскажы, як бралі языка вы?..
Тады рваў Пётра новую паперку,
Круціў цыгарку, як дзіця цукерку,
Ды для вагі маўчаў у задуменні...
Вяскоўцы ж чулі гэтыя здарэнні,
Да іх прывыклі, нібы да фуфайкі,
Амаль на памяць вывучылі байкі.
А Пётра пачынаў апавяданне:
— Далі мне неяк з хлопцамі заданне —
Даставіць «языка» да камандзіра,
Крыху я здрэйфіў, прызнаюся шчыра.
Злавіць і прыцягнуць жывога фрыца —
Гэта ж не заяц вам і не курыца.
Як тая гніль затоіцца ў пашчэмцы,
Зашыліся ў Янушкавічах немцы.
Каб нос у лес уткнуць, для іх —
забойства,
Вось так яны паказвалі геройства.
А нам патрэбен хоць адзін смярдзючы,
Ды возьмеш яго як у гэтай кучы?
Тады ўжо я, каб скончыць нашы мукі
(А як вядома, здольны я на штукі),
І апрануў дзявочае адзенне,
І стаў такой паненкай — заглядзенне.
Качаліся ад смеху партызаны,

Як пад сукенку я паддзеў падштаны.
Хусціну мне бялюткую надзелі,
Напхалі над патыліцай кудзелі,
Ануч замест цыцок прымацавалі
Ды самі ледзь мяне не цалавалі.
І падаліся пёхам, дзе трусцою
І падышлі да месца раніцою.
Тут я крыху сукенку залупляю
І гэтак каля лесу і гуляю.
Туды-сюды павольна шпацырую,
А вось якога дурня прычарую.
Ды мы не засталіся без удачы,
Знайшоўся валацуга нецярпячы.
Ды на мае ўтаропіўся каленкі,
А я вышэй цягну за край сукенкі,
Ды за кусток, за дрэўца, за ялінку —
Як на вяроўцы, вёў гэту скацінку.
А ён мяне як згроб, як выпер вочы,
Ды і яны да баб чужых ахвочы,
І валіць у траву, як куль вязаны,
А зверху нас накрылі партызаны...
Пакінем Пётру ля свайго парога,
Бо і другіх людзей цікавых многа.
І хоць радкі, як у аптэцы, важыш,
Аб кожным чалавеку не раскажаш.
Як жыў, напрыклад, тут Габрэль з Любінай,
Як той жа Пётра сустракаўся з Нінай,
Здавалася, свой лёс за хвост схапілі,
Ды так, на жаль, гнязда і не зляпілі.
Як з Тодарам жыла калісьці Зося
І што Дзям'яну з Зосяй давялося,
Як бедны Людык жыў, падцяўшы кішкі,
І як раслі дзяўчаткі-Каптурышкі,
Не абмінуць Настассю ды і Юрку,

Пагутарыць, прысеўшы на падмурку.
Пісаць аб кожным можна паасобку,
Ды мусіш дзе-нідзе а ставіць кропку.
Не абысці ніяк умоўных рамак,
Бо слоўца вельмі любіць сэнс, напрамак.
А калі так — навошта мне туляцца
Ды ад задумкі-сцежкі адхіляцца?
Іду ў бакі таму — упэўнен цалкам,
Што без галінак дрэва — проста палка.
Гады падзей цікавых многа сцёрлі,
А хто каменьчык першы клаў — памёрлі.
Карпілаўка ляціць уніз жахліва
І сёння выглядае сіратліва.
Свой век такі складаны дажывае,
А сэрца яшчэ болей саграває.
Тут многае цяпер пераацэніш,
Ды толькі мала тут каго сустрэнеш —
Нібы то вынік нейкага праклёну...
Іду да Васілевіча Лявона —
Апошняга мужчыны з гэтай вёскі.
А ён сядзіць у дыме папяроскі,
Падкінь сякеру — дык яна павісне,
Вітаюся, і ён руку мне цісне,
І не іду далей я, не мінаю
Ды і гаворку з ім распачынаю.
Здаецца мне, што памяці Лявона
Зайздросціла б машына электронна.
Ён памятае дні любога году,
І ўсе праявы дзён тых і пагоду,
І хто калі памёр і нарадзіўся,
Хто нават па разліку ажаніўся.
Нічога тут не скажаш — цуда-памяць.
Ды, пэўна, і Лявон нярэдка зманіць.
І хоць гавора складна гэты дока,

Ад Пётры адкаціўся недалёка.
Праз дым густы перад пытаннем гляне:
— Ці ведаеш ты, як Лявіцкі пане
Два дрэвы зводзіў у цікавым шлюбе —
Рабіў прышчэпы на звычайным дубе?
— Няўжо рабіў? — пытаюся з сумненнем.
Лявон ускочыў ды і з захапленнем
Распачынаў, пусціўшы процьму дыму:
— Як толькі сонца праганяла зіму,
Лявіцкі зрэзваў малады дубочак
І ў гэты зрэз таркаў, як у гаршчочак,
Ад яблынькі танюткую галінку,
Замазваў нечым, сам жа праз хвілінку
Рабіў другому дубу харакіры.
І выраслі яблыкі, як гіры,—
Лявон бажыўся, папяроскай кляўся,
Што нож аб тыя яблыкі ламаўся.
(Хапаўся ад здзіўлення я за вушы.)
— А як той пан прышчэпліваў ігрушы!
Шчапіў іх не на дубе, а на елцы,
Ігрушы выпіралі па талерцы,
Даўгія, як бутыль,— не надзівіцца,
А з тых ігруш аж капала жывіца.
А што за смак быў — не раўня дзікушкам!
Зайздросціў мёд Лявіцкіным ігрушкам —
Лявон і мне адразу даў параду,
Каб я сабе завёў такога саду...

І разважалі мы пра час забыты,
Што пан Лявіцкі — быў таленавіты,
Як тут казалі, пан той падкаваўся,
Бо кніжкі ён пісаў і друкаваўся.
І рады я, што ў выдавецкім моры
Мне трапілі аднойчы яго творы.

І кніга мяне моцна ўсхвалявала —
Ядвігін Ш. на вокладцы стаяла.
Чытаў яе, не клаўшы на паліцу,
І дзякаваў за таленты зямліцу.

Агата

Мае людцы́! Няўжо ж мінём Агату?
Давайце зойдзем да яе мы ў хату,
Дзе ўсё багацце — ложак, стол і лава,
Дзе будзе вам, упэўнены, цікава.
Дармо, што падгнілі вуглы, бярвенцы,
Што тут падслепаватыя акенцы,
Што дах прысеў, як заяц з перапуду,
Не раз я тут бываў — маніць не буду.
Цягнула ў гэты дом і ў непагоду
Усіх мужчын, як мух тых да смуроду.
Вы здзіўлены, чаму так? Калі ласка.
Не, не жыве тут прыгажуня-краска.
А гэткая ж трухлявая, як хатка,
Старая, але шчырая Агатка.
Дало ёй у жыцці адной застацца,
Здароўе з'елі гора, голад, праца.
І лёс яе круціў, як рэчка крыгу,
А замест пенсіі пад старасць — фігу.
Такое мела не адна Агата,
А ўсе старыя, з імі мама й тата.
А каб з драпежным голадам не знацца,
Патрэбна было неяк ратавацца.
І цiснула Агатка самагонку,
І завяла для грошыкаў скарбонку.
Агатка? Самагонку? Вось дык дзіва!
Дарэмна вы паўскоквалі крыкліва,

Дарэмна ўраз усе залапаталі,
Што ў кожнай хаце самагонку гналі.
Яно-то так, ды не зусім, браточкі,
Агата вас сустрэне й сярод ночкі,
Ды ля бутэлькі пакладзе і скварку —
Забудзешся тут і пра гаспадарку.
Агата гнала тую самагонку
Чысцей за слёзы і смачней за жонку.
Другія брагу ведалі таксама,
Але як popстануць гнаць — мая ты мама!
Адну як вып'еш, нібы сырадою,
Ні ў водным воку, так — вада вадою.
Другая падгарыць, зусім зрудзее,
Ад першай чаркі затрасе й зладзея,
Дае пад нос, як падла ля дарогі,
Нібыта ў ёй памыла цешча ногі.
А гоняць і з курынага памёту,
Не дай Бог выпіць гэтага «кампоту»,
Бо ён прымусіць і быка зваліцца,
А раніцай не можаш пахмяліцца —
Трасе цябе, валтузіць і калоце,
Пячэ агнём ды і смярдзіць у роце.
А што за самагонка ў той Агаткі!
Сагрэе ўсё — патыліцу і пяткі,
І зубы скаліш, нібы хто шчыкоча,
А на душы, як салавей свіргоча.
І хоць яе ты вечарам напіўся,
А раніцай, як быццам нарадзіўся
І розум твой яшчэ святлей нібыта,
А ўсё таму, што самагонка — з жыта.
Ішлі па самагонку да Агаты
Сур'ёзна і ўрачыста, як у сваты.
Даўней зімой прыпрэшся, скінеш лыжы,
Сядзіш сабе ў цяпле, як у Парыжы.

Калі каму ўжо грошай не хапала,
Тады Агата напавер давала,
Усё табе, што хочаш, як на блюдзе —
Няхай жа ёй зямля пярынай будзе...
— Сівухі трэба нам асцерагацца!
Патрэбна з ёй, як з ворагам, змагацца,—
Крычыць, ажно асіпла ўжо дзяржава,
А што яна прыдумала — цікава?
Адну бутэльку ў месяц, гэта ж здзекі,
А чым сустрэць у хаце чалавека?
І зноў крычаць, каб сустракалі чаем,
А самі чай ці смокчуць? Выбачаем!
Каньяк з гарэлкай п'юць, аж пухнуць пысы,
І той, што так крычаў з трыбуны — лысы.
Як крыкнуў ён дурное з перапою,
Дык вінаград, што так і рос сцяною,
Загінуў пад сякерай безгаловай,
Ды цешыліся ўсе чырвонамовай.
Настане час, і закрычаць нашчадкі:
— Няхай жывуць сумленныя Агаткі!

Роздум

Вось мы і падышлі да заканчэння.
Пра ваша я не ведаю рашэнне,
Напэўна, водзячы, я вас і змучыў,
Ды горш за ўсё размовай надакучыў.
А калі так — свой ганачак на клямку,
Адзін пацісну я ў другім напрамку.
... Знаёмая, самотная дарога,
Яна вядзе малога і старога,
Усіх, хто не згубіў свайго сумлення,
Да вечнага прыхілу-супынення.

І хоць нясуць сюды не шыбка ногі,
Ды мы ніхто без гэтае дарогі,
Бо ёсць на свеце ісціна святая:
— Без каранёў нішто не зацвітае...

Крыжы, крыжы, аградкі-агароджы,
А дзе-нідзе і помнічак прыгожы
(Ды прыгажосць на могілках — умоўнасць),
Але прыемна бачыць усё роўна,
Што гэты Божы кут — уладкаваны,
Што людзі тут як людзі пахаваны.
А я здалёк заўсёды пазіраю
На помнік, што мяне чакае з краю —
Два родныя знаёмыя партрэты.
Апошняе, што мог я — помнік гэты,
Як жаль мой няўцяшальны, камень чорны,
Цяжкі, як вечны боль, як смутку жорны.
Мая матуля, я прыйшоў, твой сынка,
Маленькі самы твой, твая крывінка.
Устань, хутчэй пакінь ты цемру тую,
Хадзем дамоў, я снеданне згатую,
Як нам усё жыццё ты гатавала,
Калі раней за сонейка ўставала.
І ты ўставай з матуляй разам, тата,
Спраў дома назбіралася багата.
Падгледзіш пчолак, як даўней, зайграеш
Ды слоўца скажаш важкае, параіш.
Падклепіш мне прытупленыя косы,
Ты ж так любіў раўнюткія пракосы.
Ўставайце, пойдзем, хопіць, паляжалі,
Унучкі вашы дзетак нараджалі.

Пагутарым сардэчна, як бывала —
Ці ж вам у хаце месца было мала?
Глядзяць ласкава, а ў адказ ні слова...
А я іду далей абавязкова
Да помнікаў маўкліва-нерухомых
І пастаю ля могілак знаёмых.
Апошнія свае сказалі слоўцы
І ціха спяць мае аднавяскоўцы,
Ды я і сам тут з імі буду хутка,
Але ад гэтай думкі мне не жутка.
Не першага мяне слязьмі абмыюць
І не апошняга пяском накрыюць.
А чалавек, сышоў хоць з каляіны,
Жыве, пакуль не згаснуць успаміны.
Згасаюць і яны — усе мы сведкі,
Тады на могілках растуць не кветкі...
Мінулае бліпчыць слязой гарачай.
Жыццё бацькоў абгрызена нястачай.
І кінута, як костка на талерку.
У лёсе іх відаць, як у люстэрку,
І лёс таго складанейшага часу,
Калі сілком цягнулі да калгасу.
Памылкаў-здзекаў тых не зарубцуеш,
Час гістарычны не пераніцуеш.
Не дапамогуць злосныя нападкі,
Галоўнае, каб помнілі нашчадкі,
Як некалі надзеі паміралі,
Ды тых жахлівых спраў не паўтаралі.
Усе гады, ад самае калыскі,
З бацькамі сёрбаў я з жыццёвай міскі
І жах вайны, і кіданне-бадзянне,
Нястачу, голад, здзекі, зневажанне.
Ў канцы жыцця засмучана адзначу:
Аб'еўся гэтым я, а дна не бачу.

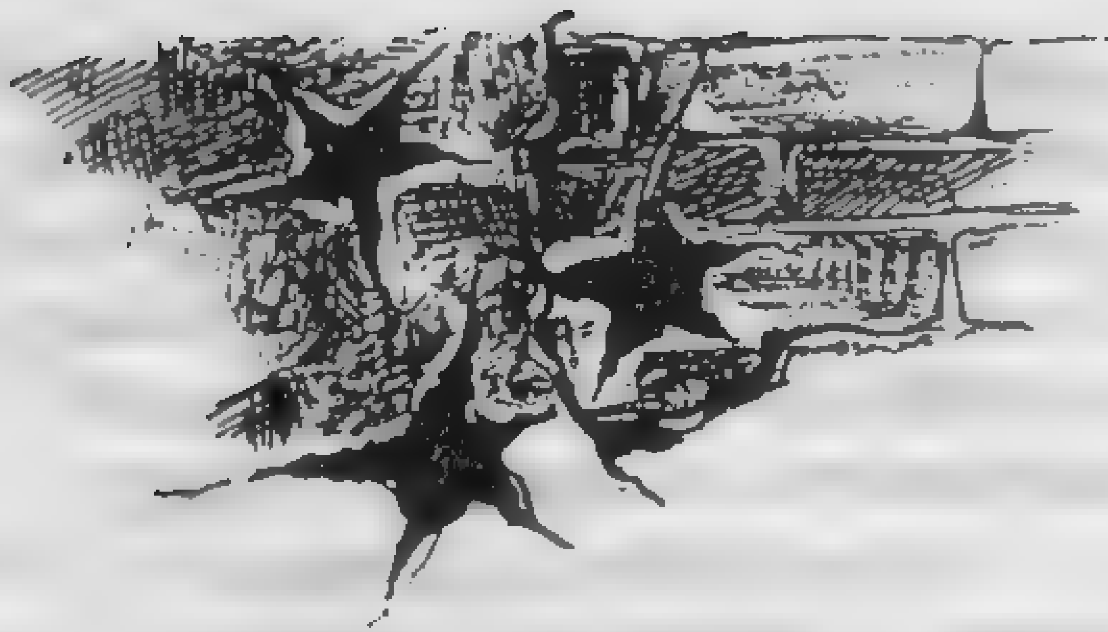
Мая зямля

Мая зямля, зямелечка, зямліца,
Стаміўся я, дазволь мне прытуліцца
Да баравых зялёных тваіх скроняў,
Да ветлівых тваіх палёў-далоняў.
Схіляюся перад табою нізка,
Бо ты — мой вечны боль, мая калыска,
Бо ты — мой спеў і плач душы спагаднай,
Ты — мой прамень у цемры непраглядай.
Смяяліся і плакалі мы разам,
На ўсе пытанні ты была адказам.
Як маці, ты карміла, гадавала,
І песціла мяне, і гартавала.
Мой пот гарачы, горкі прыняла ты,
Калі я быў твой сейбіт, твой араты.
Я выйду на твае палі, прасторы
У час, калі яшчэ не згаслі зоры,
Калі пракосы пахнуць сакавіта,
Калі ты цемрай, як дзіця, спавіта.
І сам нібы ступаеш у дзяцінства
І адчуваеш вечнае адзінства.
З тваёю доляй, родная зямліца,
Няхай табе шчаслівы сон прысніцца!
Ты — маці Боска, ты — мая ікона,
Але ж і ты сама безабаронна.
Настала ноч пад красавіцкім сонцам —
У твае цела ўпіўся цэзій, стронцый,
І іншы бруд, і іншая навала,
Зламала лёс, людзей з гнязда сагнала.
Слязьмі змачылі змрочныя навіны
Твае шляхі, дарогі-пуцявіны.
А паабапал тых дарог жахлівых
Крыжы, крыжы на могілках маўклівых.

Крыжы, крыжы да край-зямлі — бясконца,
І чорнае над намі ходзіць сонца.
Знайдзі ж ты сілы выжыць, адрадзіцца,
Мая зямля, зямелечка, зямліца.

* * *

Як многа адспявала, адзвінела,
Маўчу і я, стаю акамянела,
Нібы гады да вечнасці прыпёрлі.
Варушыцца і душыць ком у горле.

КУРАПАТЫ

Вецер гнаў разарваныя хмары,
Ціснуў іх да зямлі. І абшары
Сталі шэрымі, выцвіла глеба —
Дзе зямліцы мяжа, а дзе неба?
Вецер выў, як нячысцік прыблудны,
Пырскаў дождж непрыветлівы, нудны,
Гразь раз'ела, глынула дарогі,
Гразь усюды — не выцягнуць ногі.
Дзе канец гэтай змрочнай пагоды?
Нібы сонца зайшло назаўсёды,
Быццам свет раптам перавярнуўся,
Быццам Бог ад людзей адвярнуўся.
Вецер, холад, хлюпота — без меры,
Нават носа не выткнуць за дзверы,
А надвор'ем такім, ходзяць чуткі,
І сабаку не выцягнуць з будкі.
Але што гэта? Ноччу глыбокай,
Калі цемра — хоць выкалі вока,
Прапаўзлі цяжка, з ровам машыны,

І запоўніла гразь каляіны.
Па-ранейшаму з неба лілося...
А машыны дзе? Мо падалося?
Ды такое магло і прысніцца —
Разгуляліся ноч, навальніца.
А адтуль, дзе машыны расталі,
Гукі дзіўныя ледзь далятала:
То загады, а то праз імгненні
Стук рыдлёвак аб жвір, аб каменне.
Зноў ні гуку, ні слыху ні духу,
Стогне вецер напружана, глуха,
Плача вецер і вые шалёна.
І раптоўна, з-за цемры заслону,
Стрэл пачуўся прыглушаны, жорсткі,
Першы стрэл — чорных спраў адгалоскі.
Першы стрэл — як прадвеснік злачынства,
Слёз, крыві і сіроцтва-дзяцінства.
Гэты стрэл ці пачуў век дваццаты?!
Курапаты... Маўчаць Курапаты...

* * *

— Та-та-та! Ты забіты! Я стрэліў!
— Тах-тах-тах! Ты — раней! Я пацэліў!
— Ай, Талян, так не чэсна! Здавайся!
— Сам, Андрэйка, вылазь, не хавайся!
З палак хлопчыкі так і стралялі,
«У вайну» з захапленнем гулялі,
Пазбягалі геройскі «палону»
Побач з Мінскам, ля мікрараёна.
— А давай мы, Андрэй, возьмем колік,—
Сябруку прапаноўвае Толік,—
І ў пяску ім, заместа лапаты,

Зробім файны акоп, як салдаты.
І ўзяліся сябры за работу,
Нібы тыя краты — у ахвоту.
Паглыбляўся акопчык-равочак,
Быў падатлівым жоўты пясочак.
Каб хутчэй падысці ім да мэты,
Паддавалі задору, імпэту
Толік — палкай, Андрэйка — рукамі,
Ды раптоўна ім трапіўся камень.
Раскапалі яго і дасталі
І з ратамі раскрытымі сталі —
Зубы вышчарыў камень так званы...
— Глянь, Андрэй, людзі тут пахаваны!
— Вось яшчэ косці!.. Вунь акуляры!..
Жах зірнуў у хлапечыя твары.
З раскапанай зямлі-таямніцы
Чарапы іх пужалі, вачніцы.
Ад вачніц гэтых, поўных гіпнозу,
Стыла кроў, як вада ад марозу.
Нібы ў сне зачараваным нейкім
Заставаліся Толік з Андрэйкам —
Ні міргнуць, ні крануцца, ні гуку...
Можа, тут сёння собіла ўнуку
З дзедам, некалі зніклым, спаткацца,
«Вочы ў вочы» — і не адарвацца...
Хто ж вы? Хто вы, ахвяр гэтых каты?
Курапаты... Маўчаць Курапаты...

* * *

Разнарадка... Страшэннае слова.
Ад яго абядняецца мова,
Бо душы ў гэтым слове — нікольні,
Як нябожчык яно — холад толькі.

Слова гэтага мёртвыя гукі
Адлюстроўваюць гора і мукі.
... Чорным ценем фашызм узыходзіў,
Гітлер «новы парадак» наводзіў.
Для будоўлі такога парадку
Ён задумаў сваю разнарадку:
Знішчыць частку народаў, а частку —
У ганебны палон, як у пастку,
Хай у рабстве гарбеюць іх спіны —
Лёс для многіх людзей — лёс скаціны...
Час ляціць, не стаіць нерухома,
Сёння многае стала́ вядома.
Прыпадняў час завесу былога,
І мінулага бачна дарога...
У ліхім, даваенным тым часе,
Як і сёння, рабілі ў калгасе,
Хто — на фабрыцы, хто — на заводзе.
Але стаў варушыцца ў народзе
Слых пра нейкія там завірухі
І што людзі знікаюць, як мухі.
... І машыны раўлі цёмнай ноччу,
Калі цемра — хоць выкалі вочы,
І пужалі людзей ноччу стрэлы,
І закопвалі мёртвыя целы.
Зноў павесткі праз пошту ляцелі,
А каго — забіралі з пасцелі,
Зноў машыны раўлі, ракаталі,
Зноў стралялі, стралялі, стралялі.
Па-ранейшаму з неба лілося...
Не, на жаль, гэта не падалося.
Хто страляў? У каго? Вось загадка!
Кажуць, зверху прыйшла разнарадка —
Пазнішчаць нашых ворагаў кроўных.
І людзей забіралі працоўных,

Забіралі сялян, і студэнтаў,
І ваенных, і інтэлігентаў.
І раўлі з цяжкім грузам машыны,
І зраўноўвала гразь каляіны...
Гора, смерць да людзей едзе ў сваты...
Курапаты... Маўчаць Курапаты...

* * *

За стагоддзем мінае стагоддзе,
Ўсё ўзаемазалежна ў прыродзе.
Чалавечы наш век — век кароткі,
Пакідаюць і сёння нас продкі,
Перадаўшы другім эстафету —
Сэнс жыцця, як галоўную мэту.
Ці ж маглі б мы на свет нарадзіцца,
Каб не тыя, хто сёння ў зямліцы?
Мы — галінкі, мы — парасткі, ўсходы,
І мінулае з намі — заўсёды.
Хай заўжды яно з намі і будзе!
І аднойчы сабраліся людзі,
Каб пранесці жыцця эстафету
(На Дзяды адбывалася гэта),
І паволі пайшлі ў Курапаты,
Бо Дзяды — памінанне, не свята.
І пайшлі да адвечнай крыніцы —
Адышоўшы з жыцця — пакланіцца,
Нашых продкаў успомніць шаноўна...
А дайсці не змаглі, бо раптоўна
Шчыльна стала міліцыя строем.
— Хто дазволіў успомніць былое?!
І закручвалі рукі за спіны,
Як злачынцаў, цягалі ў машыны.

Зноў, як некалі «ворагаў кроўных»,
Мастакоў і паэтаў шаноўных,
Юнакоў, і старых, і дзяўчатак
Зневажалі і гналі, як статак...

А з высокіх трыбунаў — дэбаты...
Курапаты... Маўчаць Курапаты...

УСПАМІ́НАЎ КУФЭРАК

Іду па жыцці — па дарозе бясконцай,
Нібыта ў тумане плыву,
І бачу, як хутка да захаду сонца
Схіляе сваю галаву.

І бачу канец той «бясконцай» дарогі,
І дол, і бязлітасць яго,
І бачу, што ўшчэнт акрываўлены ногі,
І кроў цячэ з сэрца майго.

Хаду я сцішаю, іду ў задуменні
Па лёсе гаротным маім.
Я ногі нявечыў, збіваў аб каменні,
А сэрца скалечана кім?

Каб сэрца параніць патрэбна так мала
Ў шалёным жыццёвым віры.
Ёсць словы — як куля,
ёсць погляд — як джала,
І дзеянні — як кіпцюры.

Я рану-душу і ў браню не схаваю,
Хоць будзе браня ў даланю.
Чаму ж бестурботна сябе адчуваю?
Таму, што ўсё гэта — я сню.

Дык дзякуй жа Богу, што ўсё гэта сніцца,
Во жах! Я ж не кончыўся ледзь.
Аддыхацца можна цяпер, супыніцца,
Спачатку ўвесь сон паглядзець...

* * *

Прыемна і сэрцу, цікава і воку
Спаткацца з мінулым даўно,
Сачыць за сабой і жыццём сваім «збоку»,
Убачыць, якое яно.

З чаго ж пачынаецца гэтая драма?
Ва ўсіх і ў мяне — з аднаго:
Спявае ласкава, схіліўшыся, мама,
Прысеўшы да ложка майго:

Люлі-люлі-люлі,
Прыляцелі гулі,
Селі на варотах
У чырвоных ботах.
Сталі сакатаці —
А што гулям даці?
Даці, даці грэчкі,
Каб няслі яечкі.
Даці, даці бобу,

Каб яслі памногу.
Будзе яек кадка,
Спі, маё дзіцятка...

Я ведаю — ёсць больш складаныя творы,
Тут — іншая песні цана.
У самым страшэнным і жудасным горы
Над намі гучала яна.

Напевы матуляў не ведаюць межаў,
Надзея ў іх, боль і нуда.
Яны для дзяцей, як паветра, як ежа,
Нібыта жывая вада.

Святло непагаснае ў іх і пяшчота,
І крыўда ў іх сэрцайка ссе.
І слухае гора і голад-бяднота,
Куточкі абжыўшы усе.

Бярэ мяне мама павольна на рукі,
А ў поглядзе боль і любоў.
Ўліваюцца ў сэрца маленькае гукі
Узнёслых і просценькіх слоў.

І суслу-анучку дае замест соскі,
З пажванай скарыначкай мне.
Ляціць калыханачка ў свет гэты Боскі —
Ці славіць яго, ці кляне?

— Здаровым расці і шчаслівым, дзіцятка,
Пакутны наш лёс абміні.—
Матуліна песня, як дзіва-зярнятка,
Пускае ў душы карані.

У кожнае сэрца зярнятка кладзецца,
Ці дасць яму Бог узысці?
Люляе матуля мяне, спадзяецца,
Што шчасце спаткаю ў жыцці.

Спявае матуля спагадна, пявуча,
Як сонейка, лашчыць цяплом.
І я засынаю, спавіты ў анучы,
Шчаслівым і казачным сном.

* * *

Дзяцінства...
Ты — быццам бязвоблачны ранак,
Ты — быццам паветра глыток.
Ты — толькі ўваход у будынак, як ганак,
Не дрэва — танюткі расток.

Дзяцінства маё!
Лёс табе слаў нястачу,
Зганяў з тваіх сцежак святло.
А я па табе, абяздоленым, плачу,
Вярніся такім, як было.

Вярніся нямытым, нячэсаным, горкім,
Галодным, халодным прыйдзі.
Цягні мяне лётаць па лесе, па ўзгорках,
Штурхай мяне, клікай, будзі.

А як летуценна было і цікава
Пад небам дзяцінства майго!
Нічога, што лёс сустракаў неласкава.
Што лёс! Ці было да яго?

Ні зернейка ў полі, у хаце пустэча,
Каці хоць шаром па стале.
Ды толькі дзяцінства ўсе гэтыя рэчы
Ўспрымала ў ружовым святле.

Раслі мы без розных прысмакаў, без хлеба,
Ды Бог так зрабіў нездарма:
Пра што мы не ведаем — тое не трэба,
Яго нібы ў свеце няма.

Для нас не было ні бялізны, ні мыла,
Ні цацак прыгожых, ні кніг.
Затое, як сонейка дзецям свяціла,
Яно замяняла нам іх.

І цёплага ветрыку лёгкія хвалі,
І птушачкі, і матылькі
Былі нам сябрамі, і мы іх прымалі,
Як ласку нябачнай рукі.

Ад лета шалелі мы — не супярэчу,
І ўсё-такі — больш ад зімы.
Худым рызманом прыкрывалі галечу —
Штодня маглі коўзацца мы.

Ледзь сажалка толькі паспее накрыцца
Танюсенькім першым ільдом,
Гукае і кліча зіма-чараўніца:
— Э-гей! Пакідайце свой дом!

Мы беглі насустрач марознай пагодзе,
І кожны быць першым хацеў.
І я, як падсмалены, лётаў па лёдзе,
Бо ён прагінаўся, хрусцеў.

Ды толькі падводзілі спрытнасць, адвага,
Дало праваліцца і мне.
Тады ўжо «гуляла» бацькоўская дзяга
Па мокрай і голай спіне...

Аднойчы прыклалі мы ўсе намаганні,
Каб штуку ўпаліць сярод дня —
Успёрлі на горку вялізныя сані,
Ў якіх запрагаюць каня.

Сталейшыя селі і мы, падшыванцы,
Набілася — пальца не ўткнуць.
Як кажуць, галодныя і абарванцы
Рашылі хоць раз шыкануць.

Хто самы дасціпны — наперадзе селі,
Аглоблі трымаць, кіраваць.
І з той высачэзнай гары паляцелі
Ці з'ехаць, ці шыі зламаць.

І раптам ад страху мы ледзь не памёрлі,
А жах нашым крыкам спрыяў —
Бязмозглыя сані знянацку папёрлі
На дуб, што ў нізіне стаяў.

Наш крык, як шалёны, імчаўся за намі,
Ратунак шукаў, хто як мог.
Кулём выпадалі, скакалі зайцамі
І пырскалі ў снег, як гарох.

Мы ўсе паляцелі на снег праз імгненне,
Хто нос аблупіў, а хто пуп.
А сані — во злыдні, во д'ябла насенне! —
Без нас абмінулі той дуб...

Звычайная то для дзяцінства праява,
У кожным дзяцінстве іх шмат.
Даруйце, калі ўжо каму нецікава
Чытаць, азірацца назад.

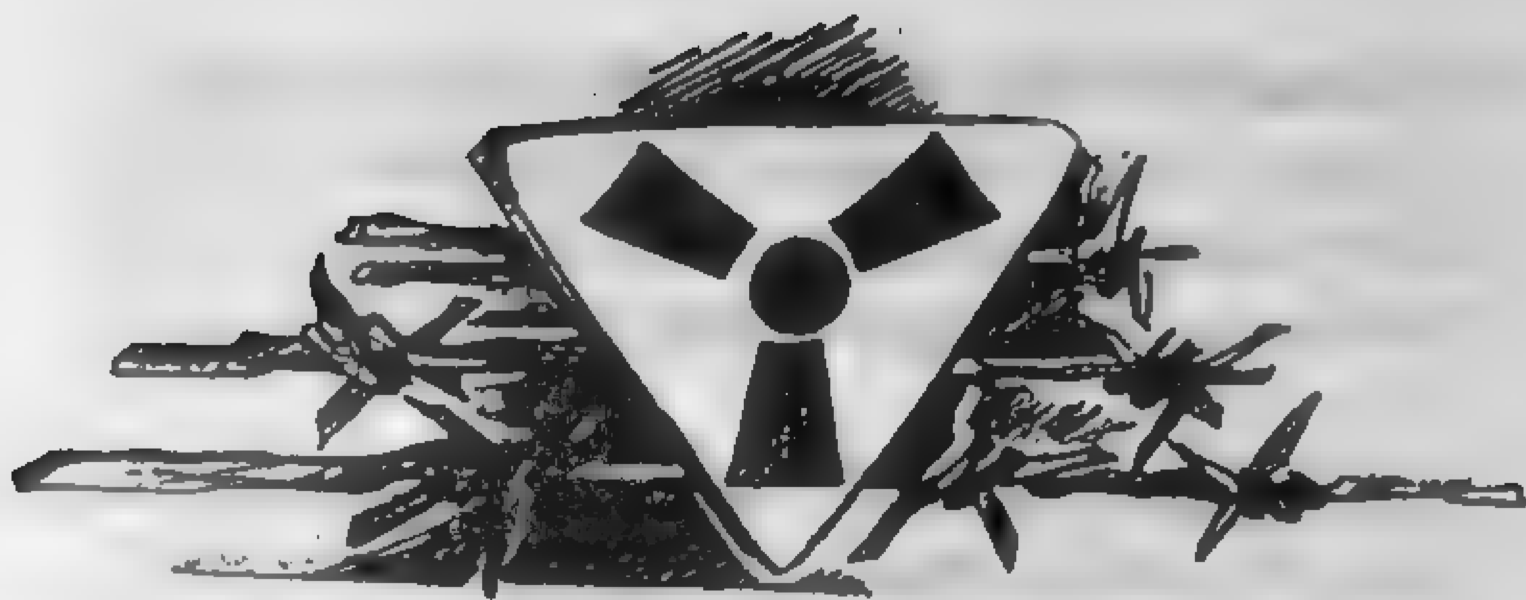
Чаму адчыніў я ўспамінаў куфэрак?
Няўжо мала сумных падзей?
Я бачу, што сёння жыццё без цукерак
Сустрэла ўжо нашых дзяцей.

Шалёны шабаш свой спраўляе злачынства,
Лёс кожны кранае і дом.
З зачацця калечыцца сёння дзяцінства
Пад радыяцыйным крылом.

Прабач, чалавечак маленькі, сучасны,
Дажыўшага да сівізны,
Цяпер, праз паўвеку,
ты стаў больш няшчасны,
Чым мы тады — дзеці вайны.

Ад гэтага горка, і крыўдна, і сумна,
Як камень на сэрцы ляжыць...
Чаму ж так бязбожна, бяздушна, бяздумна,
Злачынна працягвалі жыць?

Прабач, чалавечак, малое дзіцятка
З хваробай у кволай крыві.
Для будучых дзетак сваіх, для нашчадкаў
Мацуйся, трымайся, жыві!

ЗОНА

Лагойшчына! Зямля маіх бацькоў!
Ды і майго жыцця тут б'е крыніца.
Тут першы крок і першая любоў —
Якая ўсё жыццё хвалюе, сніцца.

Любоў да белай, снежнай цішыні,
Да пахаў веснавых, птушыных спеваў,
Да лецейка, пяшчоты-цеплыні,
Да восеньскіх, у сум адзетых, дрэваў.

Прыйду сюды — і адпачне душа,
Я тут не госць, я тут невыпадкова:
Тут жыў Купала і Ядвігін Ш.,
І тата з мамай. Тут гучыць іх мова.

Адны — з узнёслых слоў вянок плялі
Натхнёна, незабыўна, непаўторна.
Ступалі, як і ўсе мы, па зямлі,
А шлях праклалі велічны і зорны.

Другія ж — а я іх не менш люблю,
Як тут смяюцца, з іншай соскі ссалі.
Глядзелі больш, сагнуўшыся ў зямлю,
І на раллі свой летапіс пісалі.

Слязьмі пісалі,
потам і крывёй,
Рукамі ў мазалях сухіх і жылах,
Худой, заўсёды згорбленай спіной,
Якая і не марыла аб крылах.

Як той казаў, на твары дзве шчакі:
Адна на сонцы, а ў цяньку — другая...
Я вам зайздрошчу, продкі-землякі,
Хоць ваша доля горкая, благая.

Хоць давялося вам служыць панам
І на чужой зямельцы гнуцца крукам,
Але ніхто не пазайздросціць нам.
Ды што ўжо нам? Ні дзецям і ні ўнукам.

Хто сёння або заўтра праглыне
«Гасцінец», што паслаў нам лёс учора?
Бяда не ў тым, ядзім мы хлеб ці не,
Які мы хлеб ядзім? —
у гэтым гора.

* * *

Ідзе па лесе чалавек з кашом,
Хоць зранку падпсавалася пагода.
Спагадна восень пырскае дажджом,
Ды дожджык грыбніку не перашкода.

Ў другой руцэ не спіць, працуе нож,
Зразае ножкі нізка ля зямліцы.
То скокне падасінавік у кош,
То махавік за ім, а то — лісіцы.

Да іх усіх — пашана і любоў,
Але яны, як кажуць, люд прыдворны.
Трапляе часцяком і цар грыбоў,
Надзьмуты, важны, з галавой аж чорнай.

Гасцінцаў не шкадуе шчодры бор —
Таўстух, радовак, курак, сыраежак.
Ідзе грыбнік — ідзе мой дзед Рыгор,
Не абмінае запаведных сцежак.

А што за смак узяць грыбок зімой
З алеем і цыбулькай ці смятанкай!
Такая смакацішча, Божа мой!
Не горай нават, чым бліны з мачанкай.

А як духмяна пахне грыб сухі!
Аж нос дрыжыць — той пах зімой ацэніш.
Нібыта Божа адпусціў грахі,
Як баравік у поліўцы сустрэнеш...

Ідзе мой дзед, нясе грыбкі ў кашы —
Пацешыць чалавека восень здольна,
Хоць сыпле дождж, а светла на душы
І думкі ў галаве цякуць павольна.

Адхлынулі ад цяжкай працы дні,
Ралліца гноем пад зіму накрыта.
І бульбачка ляжыць у варыўні,
Цапы даўно абмалацілі жыта.

Не сыплецца, вядома, цераз край,
Ды, дзякуй Богу, на стале не пуста.
Не зводзіцца і хлеба каравай,
І бурачкі, і морква, і капуста.

Ды гэта ўсё, як той казаў, муштук,
Бо моцны дым толькі цыгарка родзіць —
Перад зімой заколецца парсюк,
Кароўка да ацёлу падыходзіць...

Ідзе мой дзед... Даўно гэта было,
На твар падзей ляглі гады-маршчыны.
Ды што было — на жаль, яно сплыло,
Пакінула нам думкі-успаміны.

Зямліцай стаў і сам мой дзед Рыгор —
Прабач, дзядок, што твой пакой парушыў.
Чаму ж мяне мой успамін прыпёр
Ды тых гадоў? Зрабіць я гэта мусіў.

Ці ж дзіва ў тым, што дзед збіраў грыбы?
Што бульбу елі? Шчаўе ці брусніцы?
Аб стравах тых не мелі б мы журбы.
Хіба ж мы мала маем ад зямліцы?

І я збяру грыбы, і кожны з вас,
І малачко з'ядзім, і журавіны,
Ды вось бяда — ад іх праз хуткі час
Нам свет закрые века дамавіны.

І з'есці гэты грыб я быў бы рад,
Гародніну бяру — душа трасецца.
І ем — а што рабіць? — глытаю яд,
Куды, скажыце, кінуцца, падзецца?

Мы ў зоне забароненасці ўсе,
Мы і ахвяры, а не толькі сведкі.
На жаль, яна яшчэ нам прынясе
Свае плады, бо гэта — толькі кветкі.

Цяпер ніхто не есць за дзве шчакі,
Раку жыцця перакрываюць мелі.
Быў больш пакутны час, калі грыбкі,
І ягады, і шчаўе — толькі й елі.

Ды і цяпер без іх хоць не жыві,
Руку адсекчы лепей бы згадзіўся.
Ў жыцці яны з дзяцінства, у крыві
Для кожнага, хто ў вёсцы нарадзіўся.

А мы раслі пад гоман баравы,
Качаліся ў пяску, як парасяткі.
Нас сёння заклінаюць: — Хто жывы,
Ў лясы ні кроку! Бойцеся травы!
Бяжыце ад зямелькі без агляпкі!

Во дажыліся пад сваёй страхой!
Нас лёс далейшы ставіць на калені.
Зайздрошчу я табе, мой дзед з сахой,
Як мы, свайго ты не баяўся ценю.

Свой доўгі век пражыў без дактароў,
Больш мудра і надзейна лёс размераў.
Такіх, як мы, ты не сустрэў «звяроў» —
Ні стронцыя, ні цэзія, ні бэраў.

Не чуў ты, мой дзядуля, пра кюры,
Як кажуць, не панюхаў гама-фону.
Ці ж мог ты ведаць, скуль тыя «звяры»?..
А я іду з Лагойшчыны — у зону.

Іду адзін, прабач і ты, чытач,
Да чорта ў зубы, бо няма там Бога.
Там будзе жудасна, там енк і плач,
Там небяспечна для ўсяго жывога.

* * *

Ад смакацішчы слінак повен рот,
А тут яшчэ шчыкоча нос жывіца.
Праз столькі намаганняў, столькі год
Даў Бог у новы дом перасяліцца.

І двор прыбралі, выграблі смяццё,
Кіпіць у печы, смажыцца аж зранку,
Бо пачынаюць новае жыццё —
Як не сабраць суседзяў на гулянку?

Аж ломіцца ад markdownознай стравы стол.
І не галодны мог бы падзівіцца.
Якія агуркі!
Які засол!
І кумпячок, і нават паляндвіца.

Заквашана капуста ў качанах
І крышаная побач —
калі ласка!
Падсмажанае сала — на блінах,
А на патэльні аж пішчыць каўбаска.

Гатова ўсё, хай госцікі ідуць,
З людзьмі патрэбна й радасцю дзяліцца.
А бульбачку пад парай пададуць,
Яна стаіць за засланкай, дыміцца.

Прабачце, даражэнькія мае,
Цікава вам — [redacted] ці ж гарэлка будзе?
А як жа абысціся без яе?
Хто ж гэта хоча жыць не так, як людзі?

Апісваў бы я гэты стол далей,
Бо выглядае ён і больш багата,
Ды гаспадар памкнуўся да дзвярэй,
Пачуўшы голас Бізуна Кандрата.

Кандрат хоць у гадах, а быў жывы
І жвавы, як агеньчык папяроскі.
А звалі яго проста — Канцавы,
Бо жыў ён у канцы, аж з краю вёскі.

Кандрат жа пра сябе даў знаць з сяней:
— Ўваходзіны і гэты стол аж сніцца.
Дай, думаю сабе, пайду раней,
Да добрай чаркі не дай Бог спазніцца.

Віншую вас! — раскланяўся Кандрат,—
Цябе, Сцяпанка, і цябе, Антося!
Каб вы былі здаровы, так я рад,
Каб вам тут і жылося, і вялося!

... Кандрат адзін застаўся. У жыцці
Адзін пад старасць нехта застаецца.
Яму раней і рупіла прыйсці —
Сярод людзей хто хочаш засмяецца.

За ім Кастусь ступіў цераз парог
З сваёю жонкай Лідай, як калодай:
— Жывіце, даражэнькія, дальбог,
З грашыма меней, а найбольш — са згодай!

Прыйшоў Іван, сусед — рукой падаць,
Уперад жонку прапусціўшы — Гэльку.
І кожны, ледзь закончыць віншаваць,
З кішэні важна дастае бутэльку.

З гасцямі й падарункі тут як тут —
Хто ка́пу, хто карніз, хто табурэтку.
Васіль ікону пачапіў на кут:
— Жывіце з мірам! Будзе Бог за сведку!..

Дом будавалі ўсе — хто чым памог.
І тут амаль усе аднавяскоўцы.
Адзін без аднаго — ні за парог,
Адзін з адным — як у ахапцы дроўцы.

Падняўся гоман, смех не без прычын —
Узрушыліся ад яды-спакусы.
І ад бутэлек розных у мужчын
Ужо даўно, відаць, свярбелі вусы.

Антося да Сцяпана падышла:
— Кінь размаўляць! Каго накорміць казка?
Людцы, суседзі, просім да стала!
Частуйцеся, сядайце, калі ласка! —

Ніхто не стаў чакаць, каб лішні раз
За стол прасілі, ды і селі шпарка
Бліжэй да чаркі, скваркі і каўбас,
І слова папрасіў сусед Захарка:

— Я свой кілішак за гаспадароў
Напоўніў да краёў, пакуль лілося.
І ты, сусед Сцяпанка, будзь здароў!
Ніколі не хварэй і ты, Антося!

Такі, мае суседзечкі, і сказ,
Кароценькі, як у зубах акурак.
Я рад за вашых дзетак і за вас,
Што гэты дом — жыцця-быцця падмурак! —

Кульнулі ўсе з прыцмокам, нібы мёд,
Занюхаўшы спярша кавалкам хлеба.
Затым пайшла й закуска хутка ў ход,
Працуеш добра — і ў ядзе патрэба.

Зноў налілі, і слова ўзяў Кандрат,
Замоўклі ўсе, бо гэты нешта жарне.
Ён і цвярозы — нібы аўтамат,
А як пад мухай — быццам малатарня.

— Сцяпанка, асцюкоў табе ў штаны,
Каб ты быў жыў з кабецінай Антосяй!
Вы ў гэтым доме з ёю як паны,
Бог вока затрымаў на вашым лёсе.

Каб мне, Сцяпанка, не мінуць кілы,
Я вам жадаю яшчэ лепшай змены.
Ў кішэні — грошай, шчасця — у вуглы,
Здароўя вам з Антосяй ва ўсе члены!

І зноў пачуўся за сталом прыцмок.
— Да дна,— крычыць Сцяпан — бо я пільную!
І тут прыйшоў пазней за ўсіх Змітрок.
— Штрафную! — закрычалі ўсе. — Штрафную!

Жадаў хто што, працягвалі гуляць,
Ў жыцці такіх выпадкаў не багата.
Сям'я з дзяцьмі змагла на ногі ўстаць,
Ці ж гэта жарт — навюсенькая хата!

Жанчынкі раптам ціха пачалі
Свайго юнацтва песню, зацягнулі.
Мужчыны падхапілі як маглі,
Бо як гэта, парткі — ды без кашулі?

— Не садзіся, сонейка,
Ды за хмару чорную.
Не хавайся, лецейка,
За зіму халодную.
Не рабіся, долечка,
Сумнаю,
Няшчаснаю,
Хай надыдзе ранічка,
Хай жыццё вяртаецца...

Паслухай, сэрца, песню,
памаўчы —
Адну з жалобных самых калыханак...
Гулялі людзі, позна, да начы,
Для іх ніколі не наступіць ранак.

* * *

І дзень прайшоў, і два пасля гасцей,
На месца ўсё пастаўлена, прыбрана.
Раз вечарам, паклаўшы спаць дзяцей,
Звярнулася Антося да Сцяпана:

— Сцяпаначка, чым сэрца загаіць?
Пра станцыю я чула...
— Пра якую?
— Пра тую, што ў Чарнобылі стаіць,
Пра гэну скулу, Сцёпачка, талкую.

— Дурніца ты! — не вытрымаў Сцяпан.—
Яна ж ад нас за дваццаць вёрст —
далёка!
І радыё маўчыць — ці ж гэта зман?
Ото ўжо з вамі, бабамі, марока.

— А хто іх зразумее там, чарцей? —
Працягвала Антося хваляваццца.—
Сцяпанка, я баюся за дзяцей...
— Пакінь, Антося, будзем спадзявацца...

Не вер ты плёткам, нос вышэй трымай,
Каму гэта дурыць людзей цікава?
Учора святкавалі Першамай —
Ці ж дапусціла б да таго дзяржава?

Так і рашылі —
жыць як і жылі,
Дасць Божачка — і сціхнуць байкі-плёткі,
Хоць скінуць камень з сэрца не змаглі,
Хоць ім душу, як кажуць, дзёрлі коткі.

* * *

Мікола адслужыў як мае быць,
Сумленна, чэсна два гадкі адбухаў.
І спецыяльнасць там паспеў набыць,
Таму цяпер патыліцу не чухаў.

Ды і калгас рукам працоўным рад,
А тут механізатар — гэта ж шышка.
Шафёр у вёсцы, як сказаў Кандрат,
Патрэбен так, як для заціркі лыжка...

Ляцелі куры з каляін кулём,
Дзяўчаты чырванелі, нібы ружы,
Як бачылі Міколу за рулём,
Калі ён з форсам пралятаў праз лужы.

І ён усіх іх бачыў — не аслеп,
Толькі адну з іх сэрца заўважала,
А як заўважыць — тахкае, як цэп,
Баліць, пячэ і ные, як ад джала.

Прычаравала хлопца, хоць крычы.
І ён, завершыць ледзь сваю работу,
Надзене, наваксуе храмачы,
Прычапурыцца і стаіць ля плота.

Жаніх, сказаць па праўдзе, хоць куды,
Прыгожы, не разбэшчаны, вясёлы.
Дый дваццаць два гадочкі — малады!
А, вунь ідзе яго Алеся з школы.

Яна працуе ў школе першы год
Пасля сваёй вучобы — інстытута...
Убачыла Міколу ля варот,
Зачырванела, як у полі рута.

— Алеся, прывітанне! Як жывеш?
— Я? Я жыву — нічога... Прывітанне!
А сам, Мікола, ты куды ідзеш? —
Дый больш пачырванела ад пытання,

Бо ведала — чакае ён яе,
Даўно ўжо гэта не было сакрэтам.
Калі любоў гняздочка ў сэрцы ўе,
Не будзе пуставаць гняздочка гэта.

Ледзь гутарку Алеся пачала,
Міжволі дзеці ўскочылі на ногі:
— Паліць касцёр!.. Варыць яду!.. Ура-а!
Ісці ў паход на свята Перамогі!

Паход!.. Ці ж для дзяцінства існуе
Што-небудзь больш жаданае на свеце?
І клас пачуцці выплюхнуў свае.
Алеся ўстала: — Ціха! Ці-ха, дзеці!

Машына нас да месца давязе,
Дзе йшлі баі — акопы там убачым.
Адтуль, як кажуць, на адной назе
Ў раённы цэнтр праз нейкі час даскачам.

А там жа краязнаўчы ёсць музей,
Наш родны край пазнаць ён дапаможа.
А шлях дамоў — не з дому, больш бліжэй.
Такім вось будзе наша падарожжа...

Ў машыне ехаць — шык, не на кані.
І хутка зніклі вёсачка і школа.
Быў повен кузаў смеху, піскатні,
А вёз дзяцінства гэта сам Мікола.

Ён вёз не толькі дзетак, а й любоў,
Аб ёй з пяшчотай марыў і бясконца.
Мікола сёння ехаць быў гатоў
Не то што да акопаў, а да сонца.

Нарэшце заспявалі тармазы,
Застаўся шлях, як кажуць, за спіною.

Алеся з кузава спрытней казы
Саскочыла: — Ну, хто хутчэй? За мною!

І зноў дзіцячы смех, як птушак спеў,
Рассыпаўся, расцвіў пад небам мая...
Чаму ж ніхто сказаць ім не хацеў,
Што іх не сонца — цемра абдымае?

Што нельга ім ламаць, паліць галля,
Што нельга піць атручанай вадзіцы,
Што лес — ім вораг, вораг ім зямля,
Што сэрцы ім пранізваюць «часціцы»?

Хто мог сказаць — не ведаў гэта сам,
Хто ведаў гэта — той маўчаў злачынна.
Шчаслівым гэтым, светлым галасам
Няшчасце слала, слала ноч Айчына.

* * *

Сцяпан ад жаху нібы звар'яцеў,
Расхрыстаны, на лоб палезлі вочы,
З калгаснага двара дамоў ляцеў,
Бядзе насустрач і насупраць ночы.

Сабакі вылі мо на ўвесь раён,
Ляцелі людзі спераду і ззаду.
Крычалі нешта — штосьці крычаў і ён,
Бяспамяцтва прыйшло нібы ад чаду.

Сцяпан у дом ускочыў, як віхор,
А трое дзетак між сабой гуляюць...
Падкінула Антосю:

— Хто памёр?
Сцяпанка, што з табою?
— Высяляюць...

— Ды што ты мелеш, чортава трапло?
Куды? Каго? Ты растлумач талкова!
А ў беднага дыханне заняло,
Адсягацца не можа, мовіць слова.

Нарэшце, як закапала з вачэй,
Сказаў — і быў той сказ яго кароткі:
— Збірай, Антоська, дзетак і хутчэй,
Не плёткі то былі, на жаль, не плёткі...

Абсела жонка, ногі як з ануч,
І толькі вочы на яго таропіць:
— Сцяпанка, пашкадуй, не рэж, не муч!
Сцяпан ускочыў, як шалёны:
— Хопіць!

Сказалі ехаць так, у чым стаім,
Скарынкі хлеба не бяры ў дарогу.
Такое тут багацце — чорт і з ім!
Мо вернемся назад — маліся Богу.

— А што багацце? Гэта ж пот і кроў! —
Ў адказ Антося.— Мне шкада і шклянку.
Тут меншы сын закуксіўся, зароў:
— А мульцікі глядзець? А калыханку?..

Грузілі на машыну, як цялят,
Бітком, бачком, бо месца не хапала.
— А ты чаго стаіш, браток Кандрат?
Давай сюды — дзе наша не прапала!

— Куды ўжо мне? Да чорта на бліны?
Ён мне і тут праеў усе пячонкі.
Я хутка, асцюкоў і мне ў штаны,
Нагамі ўперад — на пакой да жонкі...

Як рэшата падкідвае муку,
Так і машына кідала і трэсла.
І думкам цесна, як вадзе ў раўку —
Чаму? За што? Куды жыццё панесла?

Дачушка Ганначка, як матылёк,
І сынка Ясь — з Антосяй аж ад хаты.
А меншанькі сыночак — Васілёк
З Сцяпанам быў — не адарваць ад таты.

Гэта яго, яго лёс — Васілька,
Ад «калыханкі» адарваў знянацку.
Гэта яго нясе падзей рака,
Не дазваляючы ўзяць нават цацку.

А па дарозе лётаюць, снуюць
Машыны, людзі з клункамі, на конях.
Аж захлынаюцца, а гора п'юць —
Ад жудасці б'е малаткамі ў скронях.

Здавалася Антосі гэта сном —
Машыны, крыкі, людзі, мітусніна.
— Куды ж я еду? У мяне ж свой дом.
І ў ім не пуста, і ў хляўку — скаціна.

Чаму ж нас Бог ад шчасця аддзяліў?
Душа ад гора поўная як вочка...

І раптам Яська ў сэрца болю ўліў:
— Ой, мамачка, я ж не спусціў Пушочка!

— Не бойся, Яська, будзе жыць Пушок,
Ён нашу хатку там пільнуе недзе.
Там ля яго стаіць з ядой гаршчок,
Дый хутка Яська да Пушка прыедзе...

Прыйшло, паўстала гора на ўвесь рост
І не саступіць шчасцейку дарогі.
Як той казаў — усё кату пад хвост,
Ўсё чорту лысаму, усё пад ногі.

Ўваходзіны прыпомніў і Сцяпан,
Кандратава «жылося і вялося».
Мінулае закрыў туман-дурман —
Ці ты было, жыццё? Ці падалося?

* * *

Мікола бачыў кожны дзень жуду,
Людзей вывозіў, як казалі, з зоны.
Вазіў людскую горкую бяду,
Дабіўся сам да ручкі, стаў зялёны.

Туды-сюды, як той чаўнок, гайсаў,
За ноч гадзіну-дзве спаў у кабіне.
Як воўк шалёны, лёс людзей кусаў —
Ўсё чалавек у горы кіне-рыне.

Кідалі ўсё — абжытыя вуглы,
Дзе хлеба пах і цёплыя калыскі.
Вясёлыя й жалобныя сталы,
Абноўкі, шыла-мыла, лыжкі-міскі.

І сэрцы адрывалі ад зямлі,
Як пупавіну, з болем і крывёю,
Дзе прыжыліся некалі, раслі,
Каб даць жыццё — як продкі, стаць зямлёю.

Мікола ў горы, ляманце, журбе
Быў кожны дзень, як кажуць, аж па горла.
Хто ж гэта будзе шкадаваць сябе,
Калі бяда пад сэрца нож падпёрла?

Нібы жыццё паклаў ён на далонь,
Нібы ў люстэрка паглядзеў крывое.
Жывое сэрца кіньце на агонь,
Яно збаліцца, бо яно — жывое.

* * *

Ўставала сонца цяжка з-за зямлі,
Як быццам нехаця, як недаспала.
І па гатовай да сяўбы раллі,
І па палях гулялі промні вяла.

І як ніколі цяжка ўстаў Кандрат,
Нібы яго адлупцавалі палкай.
Адзін застаўся — гэта думка-яд
Пякла пад сэрцам, як агнём запалка.

— Во гора, асцюкоў яму ў штаны!
Адкуль яно? — і плюнуў на падлогу.—
Хоць бы старая вылезла з труны,
Каго ж яшчэ чакаць на дапамогу?

Ішоў Кандрат, ішоў з канца ў канец,
Атручаную долю нёс праз сілу.

Ледзь ногі сунуў, нібы ў іх свінец —
Ці то праз вёску йшоў, ці праз магілу?

Ішоў Кандрат ля вымерлых двароў,
І думкі ліплі, нібы павуціна...
Сабакі вылі без гаспадароў,
Ў хлявах крычала змучана скаціна.

* * *

Антося прыціскала вузялок —
Кавалак сальца, яйкі тры пры сале.
Там, за дзвярыма дзесьці,— Васілёк,
Быў ціхі час, да хворых не пускалі.

Антося пачарнела, знемагла,
Панікла, звяла, як трава ў пракосе.
Адна бяда другую ўслед вяла
Па сэрцы, па жыцці яе, па лёсе.

Антося тут ужо не першы раз,
Ляціць сюды праз дзень, праз два дзянёчкі,
Бо бачыць — Васілёк стаў жоўты, згас,
Напоўніліся сумам яго вочкі.

Яна з апошняй сілы цягне воз,
Нагружаны бядой-нудой, пакутай
І новым словам жудасным — лейкоз,
Які для Васілёчка стаў атрутай.

А думка б'ецца: — Будзе, будзе жыць!
А губы самі шэпчуць: — Гора, гора...
Чакае сэрца беднае, дрыжыць,
Што прычакае? Сына? Прыгавора?

А дзе ж людцы гаротныя жылі?
Чаму я вёску не назваў? Навошта!
Хіба іх мала сёння на зямлі?
Ды і да мёртвых не даходзіць пошта.

І сёння выбух жудасна блішчыць
Мільёнамі слязінак, як і ўчора.
На Гомельшчыне гора не злічыць,
Не менш на Магілёўшчыне ёсць гора.

Дый Украіна, й руская зямля
Згубілі лік сваім ахвярам, стратам.
Вось што ў руках «бяскрыўднага» Крамля
Навырабляў «бяскрыўдны» мірны атам.

Убачыш мёртвы дом — і стыне кроў,
Бо ў ім не будуць нараджацца дзеці,
А працавітых гэтых жыхароў
Параскідала гора па ўсім свеце.

Я сэрцам сам да тых людзей прырос,
Я з імі тут дзяліў і смех, і слёзы.
Няхай бы мой адзін — адзін мой лёс
Прыняў усе чарнобыльскія дозы.

Дык не — зляглі Алесіны гады,
Як быццам ад атручанага зелля.
Цяпер ужо надоўга, назаўжды
Халодны дол адклаў яе вяселле.

І сам Мікола занядужаў, злёг,
Хрыпіць, крывёй плюецца — ліквідатар.
Ці дапаможа вычухацца Бог?
Страшэнная хваробішча — не катар.

Знайшлі хваробы і Алесін клас,
Прынеслі горачка, жыццю пагрозы.
Дзіцячы смех, нібы агеньчык, згас,
Ператварыўся назаўсёды ў слёзы.

У смерці сёння стаў дзіцячы твар,
Дзяцінства мусіць у зямельку легчы.
Чаму ж мы гэтых жудасных ахвяр
Не ратавалі, не маглі пазбегчы?

Вось так! Жыві, маніся — трасца ў бок!
Жыццё — ніцінка, зразумеў цяпер я.
Чакаў яечка — курку з'еў шашок,
Як кажуць, нават не пакінуў пер'я...

Адкуль прыйшоў — вяртаюся туды,
Дзе дзед хадзіў мой па Лагойскім лесе.
Бывай, Мікола! Вырвіся з бяды!
І пухам будзь, зямелечка, Алесі.

Бывай, Сцяпан, трымайся, сцяўшы рот,
Мацуйся, хоць душа твая галосе,
Пасеў быў добры — дрэнны умалот...
Здароўя табе з дзеткамі, Антося.

А што сказаць Кандрату? Дзе ўзяць слоў?
Старое сэрца на кускі парвана.
Ён боль душы прыносіць зноў і зноў
На магілкі, дзе жонка пахавана.

Я заблукаў да вашага агню
Не пачасаць язык аб дамавіны.
Я гора ваша жудаснае сню
З той першай, з непапраўнай той хвіліны.

Я так хацеў вас падтрымаць, людцы,
Пад ваш цяжар і боль плячо падставіць,
Каб перасталі на душы рубцы
Хоць не зусім балець — хаця б крывавіць...

Вяртаюся сюды, дзе пачынаў
Пісаць сваю паэму — споведзь гэту.
Тут чалавеча так не застагнаў,
Каб ад гарачых слёз не бачыць свету.

Ён сее хлеб і есць лясоў дары,
Начхаў на бэры, на кюры і дозы.
Але пацішу мруць гаспадары.
І ўсё — шчытападобная залоза...

Лагойшчына! Зямля маіх бацькоў!
Стаю перад табой, як сын, схілёна.
Хоць хворая і ты з усіх бакоў,
І тут свая чарнобыльская зона.

Карпілаўка, Дзяніскі, Калачы,
І кінутыя Жабічы, і Дашкі...
Тытунь, гарэлка — вось і ўсе ўрачы
Ад гэтай радыяцыі, лічы,
Жыцця, як той казаў, на дзве зацяжкі.

Затое ліхаманкавых падзей
На кожнага — пад неба, як званіца...
Жыві, надзея! Не кідай людзей!
Жыві, зямля! Жыві, жыцця крыніца!

ЗАЦІШША Ў ЗАКІЛІШШЫ

Дыспут

У жыцці падзей багата:
Захапленні, праца, святы,
Расставанні і сустрэчы —
Лёс такі наш чалавечы.
Але ў вёсцы Закілішша
Надышло ў жыцці зацішша.
Ну, вядома ж — лета, спёка,
Рыба залягла глыбока,
Не клюе, хоць плач, хоць енчы,
Хоць ты перад ёй укленчы.
Я прадоўжу меркаванні:
Рыба спіць, а паляванне
Забаронена на лета...
Вось усё складзіце гэта,
Ды яшчэ дадайце словы:
Закілішцы — рыбаловы,
І яны, як вы каханне,

Спяць і бачаць паляванне —
Атрымаеце разгадку
Блытаніны, дзе спачатку
Сказ пра тое, як зацішша
Заблукала ў Закілішша.
Не падумайце, што справы
Кінуць тут дзеля забавы,
Пойдуць толькі пасля працы
З вудай ці ружжом цягацца.
А ў зацішша без прычыны
Выйдуць дзяцюкі, мужчыны
Проста так — дзяліцца чулым
І пацешыцца мінулым.
Тут пачуеш хлопцаў здольных
Нават з вёсак навакольных.
Сядзем мы ў цяньку, на выступ,
Пачынаем, нібы дыспут,
Успаміны, меркаванні.
Хто пра што — пра паляванне,
Не адно пачуеш слова
Ад калегі-рыбалова.
Вось і сёння селі колам
І над зборышчам вясёлым
Паплыло паволі слова —
Нашай Бацькаўшчыны мова.
Мне сказалі: — Будзеш першым!
Мы — працягнем і завершым.
Першы я ці хто — не дзіва,
Я пачаў расказ праўдзівы.

Юшка

Антык, Янак, Юзік, Франак
Пасля многіх абяцанак
На маю прыйшлі сядзібу:
— Запрашаем вудзіць рыбу!
Калі хочаш сёрбаць юшку,
Хоць на ноч пакінь падушку.
Каб не траціць час і словы,
Адказаў ім: — Я гатовы!
Я ўсяго сабраў патроху:
Груцы, сыру і гароху,
Бо на гэтыя прысмакі
Трапяць рыбы-небаракі.
І хоць гэтаварыш-парыш,
Але ёсць чарвяк — апарыш.
Сам ён тоўсценькі і дробны,
На качулачку падобны.
І хоць ён прыемны воку,
А смурод чуваць здалёку.
Да яго і лешчык ласы...
Трэба ўзяць кавалак мяса
І згнаіць яго — не есці,
Каб чарвей такіх завесці.
Потым — не страляй варону,
Рыбіна клюе з разгону.

Хутка сонейка садзіцца,
Вось і рэчка-чараўніца,
Вабіць, нібы стужка ўецца,
Рыбы ў ёй — кішыць, здаецца.
Мы — за вуды ды да рэчкі

І застылі, нібы свечкі.
Рыбаку, пачну гамонку,
Паплавок радней за жонку.
Ён яго пад куст падводзіць,
Ён з яго вачэй не зводзіць,
Сніць начамі, лашчыць, гладзіць,
Штосьці шэпча, нешта ладзіць.
Праўду баю ці хлусню я —
Жонка гэтак не хвалюе.
Але ціха! Жарты ў бокі!
Паплавок пайшоў у скокі,
Даў нырца пад куст кудлаты.
Хвадь я! Ёсць... яршок смаркаты.
Ах ты, чортава знаходка!
Ну, нічога, будзе й плотка.

* * *

Села сонейка за лесам,
Мы скруцілі вуды-лесы,
Кожны падлічыў галовы
І, гукаючы, як совы,
Адышлі ад рэчкі-стужкі,
Каб гарачай з'есці юшкі.
Антык — з рыбін цягне кішкі,
Янак — ставіць міскі, лыжкі,
Юзік — бульбу абірае,
Франак — толькі назірае.
— Гэта,— кажа,— вашы справы,
А мае: дадаць прыправы,
Пасаліць, закінуць рысу,
Праглынеце з юшкай місу! —
Вось агонь ужо гатовы,

Я — палю, цягаю дровы.
Кацялок як вочка поўны,
Франак ля яго — галоўны.
Нешта ўсыпе, штосьці ўкіне,
То апусціць, то падыме,
Паспрабуе, дзьмухне, цмокне...
Мой язык у слінках мокне,
Дый сябры мае чакаюць,
Толькі слінкі палыкаюць.
— Вось і ўсё! — зазначыў Франак.
— Дзякуй Богу! — крыкнуў Янак.—
Вернуць нос тваe прыпраўкі.
— Э-э! Папросіце дабаўкі! —
Франак юшкай ганарыцца:
— Цукар з мёдам, не юшыца!
Мы хутчэй да майстра — кучай:
— Дай нам юшачкі пахучай!
Франак нас абсек:
— Без спешкі!
Час прыйшоў для галавешкі.—
Дастае з агню палена,
Боўць у юшку — толькі пена
Узнялася з дымам, з парай.
— Ну, падходзьце з сваёй тарай!
Да агню мы сунем міскі
І пустыя ліжам лыжкі.
Воўк у лесе аніводны
Так, як мы, не быў галодны.
Стала ціха ля агнішча,
Толькі ў цемры лыжка свішча,
Ад пасудзіны — да роту,
Кожны вурзгаў у ахвоту.
Бралі рыбу ў рот кусамі,
Ажно шморгалі насамі,

Жвалі, цмокалі, кракталі,
І таптаці, і таптаці.
— Што вы ўсё жыццё не елі? —
Кажа Франак.— Ці знямелі?
Першым Юзік «выткнуў» слова:
— Юшку ты зварганіў клёва!
І таму маўчым у поце,
Бачыш, спраўна як малоцім? —
Янак падтрымаў размову:
— Хіба ж будзе месца слову
Там, дзе смак і завіханне?
Але ёсць яшчэ пытанне:
Прасвятлі маю «даўбешку»,
Для чаго ты галавешку
Ткнуў у кацялок з размаху? —
Франак хмыкнуў: — То ж для паху!
Там — цыбулька, бульба, рыбка —
Найгалоўнейшая скрыпка.
Потым перчык, ліст лаўровы —
Вельмі важныя галовы.
Рыс і морква — для аздобы,
Соль кладзеш і робіш спробы.
Што падсыплеш, што падкінеш,
А калі надыдзе фініш —
Галавешка робіць справу,
Каб дымком заправіць страву.
— Ну мастак! — Антось зазначыў.—
Бачыў шмат — такіх не бачыў!
— Чараўнік ты, Франак, нейкі! —
Я уставіў тры капейкі:
— Не навар, а проста казка!
Дай дабаўкі, калі ласка...—
Змоўклі нашы ахі, охі,
Трэба ж прыдрамнуць хоць трохі,

Бо, як толькі прыйдзе ранак,
Зноў наварыць юшкі Франак,
А для новага навару
Трэба рыбак хоць бы пару.

* * *

Каля рэчкі — не на печы,
Холад скубці стаў за плечы,
Дрыжыкі пайшлі па целе,
Ўсталі мы, хоць спаць хацелі.
Ружавела ўжо на ўсходзе...
— Ну, сябры, валяцца годзе!
Сцёбнем вудай па вадзіцы,
Зловім рыбкі для юшыцы!
Вунь яна ў карчах гуляе,—
Франак нас усіх натхняе.
Мы, як дзеці-немаўляткі,
Паслухмяна — за манаткі,
Мы гатовы і ў балота,
Так юшыцы нам ахвота.
Мы да рэчкі бегчы рады,
Франак нам дае парады,
Хто для юшкі неабходны.
Мы ў адказ ківаем: — Згодны!
З Франакам не пабазарыш...
Але дзе я дзеў апарыш?
Што за трасца? Быў — і згінуў!
Можа, я ля рэчкі кінуў?
Злётаў — пуста. Я — да Янкі:
— Ты маёй не бачыў шклянкі?
У адказ мне Янка: — Братка!
Іх жа ўзяць у рукі гадка!

Я — да вогнішча, да сумкаў,
Пухне ґалава ад думкаў...
Падышоў з уловам Франак:
— Праз чарвей згубіў світанак?
— Так, згубіў, браточак Франка...
Ой, прабач! Дык вось жа шклянка! —
Маё сэрца жах кранае:
— А чаму яна пустая?!
Франак шклянку ўзяў у рукі:
— Што за жарты? Што за штукі?
І раптоўна з гэтай шклянкай
Шась — да кацялка маланкай.
Зірк на дно — і стаў зялёны,
Шась назад, нібы шалёны.
Я здзівіўся — што за танцы?
Ажно ў гэткай самай шклянцы
Франак рыс дастаў... Мой Божа!
Ёлкі-палкі!.. Быць не можа!..
— Што ты ўсыпаў замест рысу?
Даць бы шклянкай табе ў пысу!
— Пераблытаў... цемра ночы...
Франак скардзіцца, мармоча.
Да катла цяпер я шаснуў,
Глянуў і ў далоні пляснуў;
Мой апарыш разварыўся...
— Каб ты, Франак, праваліўся!
Чым ты нас карміў? — я плюнуў.
— Гэта ты чарвей падсунуў!
Франак раптам агрызнуўся.
Антык з Янакам вярнуўся:
— Што за спрэчкі? Што за крыкі?
— Гэты повар наш «вялікі»
Накарміў нас чарвякамі,—
Выдаў я.— Зірніце самі!

Во, на дне, магу саскрэбці,
Можа, хочаце даесці?
Антык сіні стаў, як пляма,
Рвала Янака таксама,
Ды і Юзік тузаў жылы.
Я змагаўся з усёй сілы,
Тузгачам я не таварыш,
Як-ніяк — а мой апарыш.
Ну а повар як? Вядома!..
Ён уцёк, зашыўся дома...

Сакалінае вока

Расказаць я меў нагоду
Пра такую вось прыгоду,
Што была ў нас каля рэчкі.
А цяпер адкінем спрэчкі,
Хай раскажа паляўнічы
Пра выпадак маляўнічы.—
Я пры гэтым глянуў коса
На лупатага Фядоса,
Бо яго даўно, з намёкам,
Звалі Сакаліным Вокам.
Што ж, магчыма, хто і верыць,
Што страляў ён птушку, звера,
Гэта ўжо другая справа,
Але іншае цікава:
Слых паміж людзьмі вядзецца,
Што Фядоска спаць кладзецца
З сваёй жонкай-маладзіцай
(Тут няма чаму дзівіцца).
Гэта ж — найсвятая справа,
Ля Фядоса жонка — справа,

Ну а злева — дубальтоўка,
Бескурковая абноўка.
Ён з двухстволкай — неразлучны,
Шанаваў яе выключна.
Словам, у сваім абліччы
Жыў і спаў, як паляўнічы.
Але ёсць на свеце ліха.
І аднойчы, ноччу ціхай,
Калі сон вакол павіснуў,
На курок Фядос націснуў.
Сам не мог назваць прычыну:
Ці то ён прысніў дзічыну,
Ці то стрэльбу, а не жонку
Абдымаць палез спрасонку.
Грымнуў стрэл, нібы з гарматы,
Ажно пер'е на ўсю хату,
Разляцелася з падушкі,
Нібы з велізарнай птушкі.
Жонка ў лямант — і пад ложак,
А Фядос ніяк не можа
Зразумець у хваляванні:
Спіць ён — ці на паляванні.
Натапырыў пільна вуха,
Бачыць — з пер'я завіруха
Круціцца — не бачна неба.
Э-э! Знайсці падранак трэба!
Пэўна, гусь, бо пер'я многа...
Ён укленчыў на падлогу
І давай шукаць здабычу.
Раптам чуе — нехта кліча,
Гэта ж голас жонкі, Моці.
— Што ты робіш на балоце? —
Закрычаў сярдзіта Федзя:
— Збіты гусь зашыўся недзе!

Лепш ідзі гатуй прыправы,
Няма часу для забавы.
Сапсуеш мне паляванне! —
А з-пад ложка: — Во каранне!
Во сустрэлася мне гора! —
Жонка са слязьмі гавора.
— Каб з ламачынай сваёю
Больш у хату — ні нагою!..
Мо было калісьці гэта,
Не раскрыў Фядос сакрэту,
Толькі праўду кажуць людзі:
— Дыму без агню — не будзе...
Але мы сышлі са сцежкі.
Чуеце? Прыціхлі смешкі,
Нібы згасла папяроса,
Слухаюць усе Фядоса.

Скура мядзведзя

Вёска наша, Каравaі,
Мае азярцо на ўскраі.
Ну а там, дзе ёсць вадзіца,
Грэшна качкам не вадзіцца.
Дзікіх качак там — як гною,
Цесна ў небе ім, як рою.
Не прамажаш халастымі,
Гора з качкамі мне тымі —
Так абрыдлі — няма спасу,
Ажно верне ўжо ад мяса,
Ды ідзеш туды міжволі,
Паляванне — горш няволі.
Чым сядзець у хаце-норцы,
Лепей на вячэрняй зорцы

Акунуцца ў хваляванні,
Растварыцца ў паляванні.
Я схапіў ружжо з ахвотай
І — на купіну ў балота.
Тут не месца гульням, жартам!
Галавой кручу з азартам,
Ажно стаў каўнер дыміцца,
Шыя пачала таміцца.
Камары даліся ў знакі,
Як шалёныя сабакі.
А «аздобілі» ўсё гэта
Жабы, крыкам на паўсвету.
А вось качкі — як памерлі.
— Ах каб вас ваўкі пажэрлі
І не выплюнулі косці! —
Кіпячуся я ад злосці.
Злосць — для справы перашкода...
Вось яна — узнагарода!
Качар пікірнуў з-пад неба,
А яго ж на мушку трэба!
Зноў азарт я адчуваю,
Ледзь ствалamі паспяваю
За яго няспынным лётам
Над вадою, над балотам.
Толькі ён крутнецца ўправа —
Я за ім стваламі жвава.
Ён уніз, улева, прама,
Ён за куст — ствалы таксама,
Быццам бы наперагонкі,
Пальнуў я яму ўздагонку.
Пальнуў... і самлеў ад жуду...
Век я памятаваць буду,
Як з куста раптоўна (дзе-што?)
Зараўло страшэнна нешта.

— Ну, аджыў сваё ты, Федзя!
Пэўна, трапіў у мядзведзя.
А мядзведзю — шрот птушыны,
Як укус той камарыны.—
Кінуў стрэльбу і трасуся.
— Выратуй, святы Ісусе!
Не рабі ўдавой Матрону! —
Малю неба, як ікону.
Бог пачуў, прыслаў падмогу.
Дзякуй Богу! Дзякуй Богу!
Там, дзе роў страшэнны нечы,
Чую гоман чалавечы.
А галоўка думку цэдзіць:
— Гуртам збораем мядзведзя!
Але як не памыліцца,
Мясам каб не абдзяліцца?
Трохі дам ім за падмогу,
Скуру ж — кіну на падлогу,
Хай па ёй ступае Моця —
Мрою, седзячы ў балоце.
А ў самога слінкі ў роце,
Бо здагадкаў — цэлы шэраг.
Я за стрэльбу — і на бераг,
Абмінаю куст лазовы,
А за ім — стаіць... карова
І раве з апошняй сілы,
А людзей тут — Божа мілы!
Матка Свента! Тут суседзі...
— Вось ён! Вось! Зладзюга Федзя! —
Да мяне аднавяскоўцы:
— Што ты смаліш па кароўцы?
Лазіш тут з раскрытым ротам,
Ты ж ёй вочы выбіў шротам!
Адняло мне раптам мову...

— Падкруціў жа чорт карову,
Лепей здохла б яна ўчора,
Сёння не было б мне гора! —
Выйшла ўперад (твар суровы)
Гаспадыня той каровы —
Лукашыха — баба-звяга:
— Ах ты, без мазгоў туляга!
Неданосак! — і за грудзі.
Я зароў: — Ратуйце, людзі!
Я раву, раве карова,
Але баба Лукашова
Нас заткнула ў адно месца:
— Хопіць! Не раві нарэшце!
Ты страляў — усім вядома,
На, вядзі яе дадому,
А ўзамен — сваю карову,
І закончым тут размову.—
Я стаю самотны, ціхі,
Бо карову Лукашыхі
Ад казы адрозніць цяжка.
Гэта ж вам не наша Машка,
У якой — пад неба рогі,
Вымя — распірае ногі,
Зад шырэй, чым кузаў МАЗа,
Ледзь падымецца, як ляжа...
Але што рабіць? Што толку
Слёзы ліць? Я — за двухстволку,
За жывёліну сляпую
І па вёсцы з ёй шыбую,
Страх маю душу калоціць...
Буду так тлумачыць Моці,
Як прыйду з сляпой да хаты:
— Гэта качар вінаваты...
Мы сядзелі нерухома,

А Фядос сказаў са стомай:
— Вось такія во прыгоды,
Стрэл адзін, а колькі шкоды.
— Ну а Моця як?
— Што Моця!
Языком сабе малоце.
Языком не вернеш Машку.—
І Фядос глынуў зацяжку.
— Але, хлопцы, што за справа?
Вось што вельмі мне цікава:
Ад яды ці выпадкова,
А аслеплая карова
Малака дае па горла...
— Дык яна ж трыбух напёрла!
Ёй цяпер любое смачна,
Пырнік ці сівец — не бачна.
На бычкоў не косіць вокам,
Думкамі ад іх далёка.
Аддзялі цябе ад Моці —
Хутка вырасце жывоцік,—
Так Фядосу мы тлумачым,
Ён згаджаецца, мы бачым,
І збянтэжана гавора:
— Многа малака — не гора,
Але вось у чым турботы —
Малако дае са шротам...

Пастка

Тут паставіць можна кропку,
Але раптам чуем Сцёпку
(Значыцца не кропка — коска):
— Горай мне было, Фядоска!

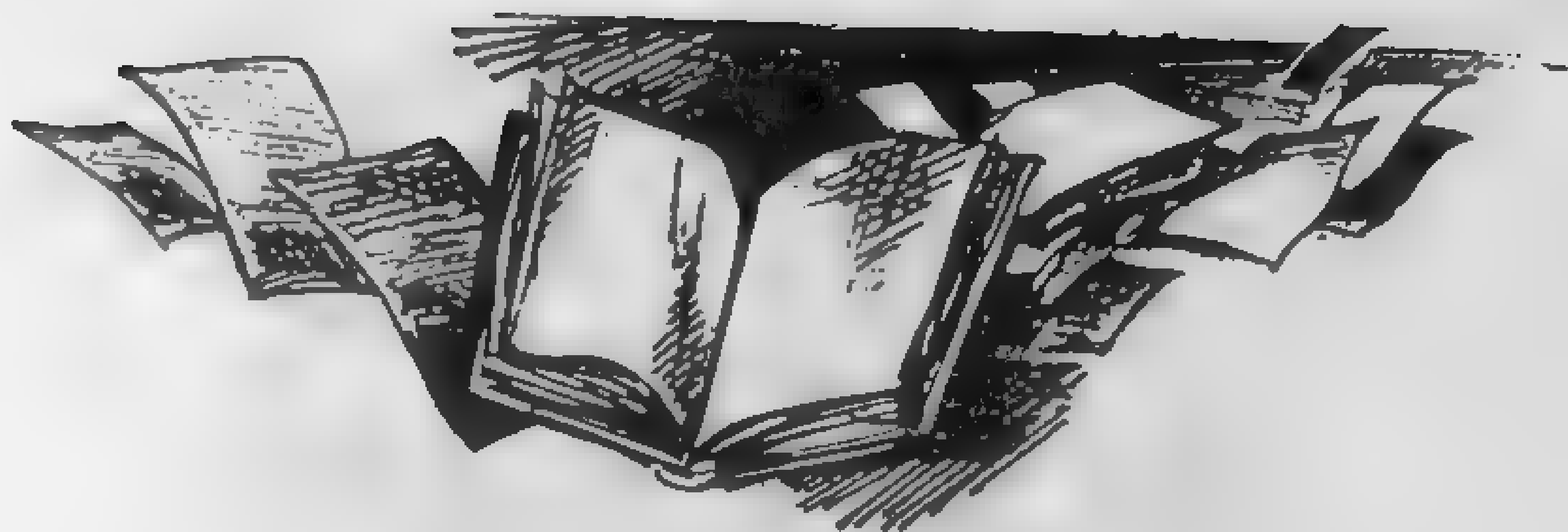
Ты б майго глынуў хоць частку,
Стрэліў я — папаў... у пастку.
І твая, Фядос, прадмова,
І мая — ну слова ў слова.
Ты аблегчыў мне задачу,
Я галоўнае адзначу,
З таго месца пачну, Федзя,
Як пачуў ты крык мядзведзя.
... Садануў і я праз голле,
Аж аглухла наваколле
Пасля стрэлу, праз імгненне.
Крык стаіць — няма цярпення!
А раве, брат, не карова,
А дачушка Міхасёва.
Гэта дзеўка-маладзіца
Выгнулася над вадзіцай
І палошча ў ёй бялізну,
Загаліўшы сваю «трызну».
Быў туман над рэчкай слабы,
Не пазнаў я, хлопцы, бабы.
Нешта... шэра-чорна-бела...
Я й не сніў, што гэта цела,
Думаў, плюхаюцца гусі,
Ляснуў я — прабач Ісусе! —
Голас чуецца Пракопа:
— Не з таго ты ляснуў, Сцёпа!
Ты жыўём лавіў бы гуску...
— Гэта будзе на закуску! —
Абарваў Сцяпан параду.
— Кінуў я сваю засаду,
За сабой цягну «ламанку»
І — да беднага «падранку».
Падышоў, нібы да пекла,—
Добра ёй задок пасекла...

Я ж мазіла, што ўжо скажаш?
А вось тут дык не прамажаш.
Крыкі чуючы, галоскі,
Наляцелі людзі з вёскі.
З імі Міхася прыпёрла,
Ён схапіў мяне за горла:
— Ты каго бярэш на мушку?
Ты ж мне сапсаваў дачушку!
А калі прабіў ёй штосьці?
Што тады? — крычыць у злосці.
Я і ляпнуў: — Мо праверым? —
Стаў Міхась страшней за звера.
— Як праверыць?! Ты, глумленнік!
Ці ў турме згніеш, як венік,
Ці бяры яе за жонку
І прыпынім тут гамонку! —
Я з апошнім і згадзіўся,
І з падстрэленай жаніўся.
Але ў нас (усе вы сведкі)
Родзяцца рабыя дзеткі.
Пэўна, шрот дасціпны гэны
Падпсаваў у жонкі гены...

Грышкавы пакуты

Зноў гучаць без перашкоды
Жарты, рогат, як заўсёды.
— Вашы «трызны», вашы качкі —
Дробязі, бо лёс рыбацкі
Толькі жах і гора дорыць,—
З жарам Грышка нам гаворыць.
— Вашы жахі ўсе — гулянка.
Ажаніўся ж ты, Сцяпанка,

І аддаў сябе малодцы...
Ты ўяві — плыву я ў лодцы
Малады, ды не жанаты,
Ды мужчынскасцю багаты.
Спінінг кідаю паволі
Прама ў горла... горкай долі.
Трапіла блясна у глотку
Шчупаку, памерам з лодку.
Ён у вір як даў без стомы,
Я ў ваду, як куль саломы,
Наглытаўся з перапуду,
Век вады хацець не буду.
Я назад, у лодку лезці,
Ды заблытаўся у лесцы,
Рукі, ногі, як у сетцы,
Бачу я — шчупак нясецца
Прама на мяне, як куля.
Хваць! Ажно трашчыць кашуля!
Хваць за рукі! Хваць за лыткі!
Скуру рве, як вучань спыткі.
Абскубаў маё ўсё цела
Гэты дурань звар'яцелы.
Апрытомнеў я ў бальніцы,
Ды няма ўжо з чым жаніцца...
— Жах знайшлі!.. Кароўкі!.. Штучкі!..
Ясь ускочыў, як з калючкі.
— Вось са мной было здарэнне!
— Хопіць! — супыніў нас Веня,
Полудзень астыне ў печы...
— Да сустрэчы!
— Да сустрэчы!

НАСТАЛЬГІЯ

Ледзь толькі зароў самалёт мнагатонны,
Узмыў, адарваўся ад стужкі бетоннай,
У Сёмы звалілася з сэрца завала,
А жонка Ілона ад шчасця рыдала.
Да гэтай хвіліны, да гэтага ўзлёту
Спакою не мелі яны ні на ёту.
Не нервы — пружына, не сэрцы — ільдзіна,
Не думкі, [redacted] джалы,— адна мешаніна:
— А раптам сарвецца? Не будзе дазволу?
Аматараў шмат палкі сунуць у колы,
Квітнеюць жа бюракратычныя нетры.—
Ды мукі — ў мінулым, яны — у паветры.
Як птушкі яны, акрылёныя воляй,
Мінулае — жудасны сон і не болей.

* * *

Дзяцінства любое — як спеў салавейкі...
Рос Сёмка ў сям'і, дзе не трэслі капейкі,
Таму не чакалі, як Бога, палучку.
У сем'ях такіх водзяць дзетак за ручку
У яслі, садкі, пасля школ — інстытуты.
Ён быў не галодны, адзеты, абуты.
Наогул, дзяцінства, юнацтва, вучоба
Спрыялі Сямёну, каб рос як асоба.
Сямён ганарыўся жыццём асабістым —
Не піў, не курыў,
марыў стаць праграмістам.
І мара збылася — дыплом інжынера
Прад ім адчыняў запаветныя дзверы,
Бо «атамны век» сталі зваць
«электронным»,
А раз такі век — карты ў рукі вучоным.
І хоць інжынер стаць вучоным маніўся,
Жыццё ёсць жыццё — і Сямён ажаніўся.
Сустрэў, пакахаў прыгажуню Ілону,
У клопаты ўскочыў, як кажуць, з разгону.
Свой хлеб хоць смачнейшы —
ды сіл патрабуе,
Да хлеба ідзе чалавек, не шыбуе,
Не ўлегцы ідзе, а ў штодзённай рабоце,
Бо хлеб прарастае на працы, на поце,
Бо хлеб ад вякоў з мазалямі сябруе.
Што ж, хлеб — галава, ён усюды кіруе.
Сямён з нараджэння гатовае «хрумаў»,
Адкуль што бярэцца — не надта і думаў.
Памёр раптам тата, не стала і мамы,
Сямён разгубіўся — ёсць чэргі і крамы,
Ёсць нізкі заробак, высокія цэны...

Як ноч пасля сонца — жыццё перамены.
Ды створаны з літасцяў свет гэты Боскі —
Ёсць жонка Ілона, бацькі яе з вёскі,
Таму «маладняк» шмат чаго не купляе,
Яно ім на стол нібы з неба трапляе.

* * *

О век інфарматыкі! Век электронны!
Ты знішчыў заслоны хлусні, забароны,
Ты высмеяў творцаў «жалезных заслонаў»,
Ты ўліў вальнадумства ў пакорнасць
мільёнаў.
А колькі ты лёсаў узняў і скалечыў?
Ты догмы ствараў і сабе ж супярэчыў,
Ты жудасна-штучны, ты звышнатуральны,
О век-пабудоўнік! О век разбуральны!
Плыве час, як хмары, цячэ, як вадзіца,
Дало ў гэты час многім нам нарадзіцца.
Нас носяць, валтузяць жыццёвыя хвалі,
Мы страцілі многа, а менш захавалі.
Працягваюць новыя догмы ствараіца,
Не многім пашчасціць у іх разабрацца...
Сярод тых людзей, тых маўклівых мільёнаў
Жылі-існавалі Ілона з Сямёнам,
Яны не ступілі й нагой у пакуты,
А ў сэрцы выношвалі мары-атруты.
І мары раслі, набывалі бязмежжа —
Прыцягвала, вабіла казка-замежжа.
І відэакліпы, і тэлерэклама
Былі пра замежжа, як родная мама,
Яны грэлі сэрца Сямёну, Ілоне,
І цешылі іх, і трымалі ў палоне.

Ніхто іх не зверне з задумкі-дарогі!
Штодзённа яны абівалі парогі
У розных інстанцыях нашых, замежных,
Ішлі напралом да «краін незалежных»,
Свайго не ўпусцілі — і гэтак бывае,
І кволая кропля валун прабівае.
Яны нездарма «прыніжаліся ў поце»,
Галоўнае — вынік, яны ў самалёце.

* * *

Сядзіць — не міргне, не кранецца Ілона,
Застыла, як тая святая ікона,
Прайшла першарадасць, насталі хвіліны,
Калі чалавек сам сабе — Бог адзіны.
Мы, людзі, дзівосныя надта стварэнні,
Ад продкаў сваіх адрываем карэнні
І ў роспачы можам пытацца ў Сусвету:
— Чаму мы такія — радня пустацвету? —
Але не пра гэтае думкі Ілоны —
Якія яшчэ карані? Забабоны!
Няўжо ёй журыцца па вёсцы, па хатах?
Яна ж будзе жыць аж у Злучаных Штатах!
Яна і па Мінску не вельмі бядуе,
Бо новыя планы на заўтра будуе.
А словы якія? Амерыка! Штаты!..
А кажуць жа: — Дурань у думках багаты...
Ляцелі Сямён і Ілона свядома
Далей і далей ад Радзімы, ад дома.

* * *

Зрабіў самалёт дазапраўку ў Шыноне
І зноў — у паветры. Не спіцца Ілоне,
Сямёна таксама кусаюць сумненні,
Хоць выгляд і робяць,
што ўсё ім «да фені».
Каб неяк адбіцца, прагнаць роспач крыху,
Яны ні пра што размаўляюць паціху:
— Ці ўсе пры табе дакументы-паперы?
— Правер, ці на месцы ключы ад кватэры.
— Якія ключы? Мы ж здалі іх з кватэрай.
— Ну як табе «віскі» пайшлі за вячэрай?
— Па праўдзе сказаць, яны пахнуць сівухай.
— Маўчы! Ну і цемра! Ты пі і не нюхай!
Прыемныя словы спынілі гаворку:
— Праз сорак хвілін
прызямлімся ў Нью-Йорку,
Узяць прашу рэмні і ўсім прышпіліцца...
Салон, прыдрамнуўшы, пачаў варушыцца.
Да вокнаў прыліплі, прыціхла гаворка —
Амерыка!.. Гэта ж не Мар'іна Горка.

* * *

Чаму, Беларусь, твае родныя дзеці
Раскіданы, як чужаніцы, па свеце?
У чым тут прычына — задумацца трэба,
Няўжо людзі едуць у пошуках хлеба?
Глыбей і складаней прычына-загадка —
І кінуць шкада, і глытаць, кажуць, гадка.
Па прымаўцы гэтай жывём мы ганебна.
А што чалавеку з маленства патрэбна?

Галоўнае — каб не на словах — на справе
Сябе адчуваць неабходным дзяржаве.
Такую дзяржаву ніхто не пакіне,
Тады эмігрантаў не будзе ў паміне.

* * *

Асноўныя клопаты ўсіх эміграцый —
Прыладзіцца, уладкавацца на працу.
Што гэта надзвычай складана — рэальнасць,
На першым тут месцы стаіць спецыяльнасць.
Другое і важнае — веданне мовы,
Не, тут не ў пашане «кульгавагаловы».
Сямён быў упэўнены, што інжынеру
Не цяжка зрабіць у Нью-Йорку кар'еру,
Лічыў, што ў камп'ютэрах штосьці кумекаў
Ды і па-англійску ён збольшага бэкаў.
Лічыць-то лічыў, ды, відаць, памыляўся,
Тут цэнт дармавы анідзе не валяўся,
Дыплом наш з мясцовым дыпломам — не роўні,
Іх веды на значна вышэйшым узроўні.
Сямёнаў дыплом выклікаў тут ухмылку,
І ён зразумеў — не паправіць памылку.
Хоць многа і ведаў, выдатна вучыўся,
Ён, як эмігрант, другасортным лічыўся.
Шыкоўныя крамы і горад цудоўны
Закрэсліла слова адно — беспрацоўны.

* * *

Нью-Йорк фантастычны — уражанняў мора!
Глухі і нямы ён да нейчага гора.
Тут долары правяць, узносяць і губяць,
З кішэняй пустой тут нікога не любяць.

Шуміць і гамоне Нью-Йорк шматмільённы,
Чужы, непрыветлівы ён для Ілоны.
Цяпер і сабе ёй не проста прызнацца,
Што гіне, марнее без грошай, без працы,
Што стала дзічэць тут нібыта ў пустыне,
Што сэрца абклала туга па Радзіме.
Туга па Радзіме... Не простыя словы...
Адзін прыпаўзці да Радзімы гатовы,
Каб толькі ў зямельцы сваёй пахавалі...
(Навошта вы ў студню старую плявалі?)
Другі — на чужбіне надломлены духам,
На шыю пятлю і... Зямля яму пухам...
Ілона адчула з бязлітасным жахам,
Што сэрца з грудзей вырываецца птахам,
Каб толькі ляцець да Радзімы адзінай,
Бо тут сапраўды стала камнем, ільдзінай,
Яму немагчыма без роднай старонкі —
Там з ветрыкам недзе гамоняць рамонкі,
Там роднае неба, там родная хата,
Маленства, юнацтва... Там — мама і тата...
А тут неўспадзеўкі ад'елі вантробы —
Трушчобы, людзей мітусня, небаскробы.

* * *

Сямён суцяшаў, абнадзейваў Ілону:
— Без моцных удараў не будзе і звону,
Вось нас і штурхае жыццё напачатку,
Усё будзе добра пазней, у парадку. —
Ілона са стогнам, праз слёзы: — Даволі!
Я гіну! Мне тут не прыжыцца ніколі!
Манхэтан, Брадвей,
гэта пойла з ільдзінкай,

Усё ненавіджу апошняй крывінкай! —
Сямён разгубіўся: — Давай памазгуем...
І нешта прыдумаем, нешта сплануем...
Мо праца ляжыць дзесь, як кажуць,
пад носам?..
Ілона куснула: — Над кім будзеш босам?
Над венікам? Ці над карэлай анучай?
...І змоўклі абодва ад крыўды балючай.
Нарэшце Сямён дачакаўся «узлёту»,
Ён выхадзіў, вымаліў, вырваў работу.
Павінен устаць ён ранюсенькім ранкам,
Калі горад спіць і не пахне світанкам.
Яны ўчатырох і працуюць па парах,
Смяццё, што ў мяшках на усіх тратуарах,
Маланкай хапаюць, аж ломяцца спіны,
І хуценька — да прыбіральнай машыны,
Якая «паўзе» перад імі няслынна —
І ўсё гэта подбегам, бесперапынна.
Мяшкі — ледзь падняць,
не турысцкія ранцы...
— Во янкі! Во чортавы амерыканцы!
У нас бы мяшок і за год не сабраўся,—
Сямён мармытаў, але ўсё ж завіхаўся.
— У Мінску ўвесь час чым заняцца шукаеш,
Рабіў не рабіў, а палучку чакаеш...
Цяпер не да сораму і не да поту,
Я згодзен на ўсё, на любую работу...—
Цягалі смяццё ў прыніжэнні і скрусе
Тры негры і наш інжынер з Беларусі.

Ілоне і той дасталося не мала,
Нікога, нічога яна не ўспрымала,
Не ведала мовы, не мела занятку.
— Ці ж можна жыццё адбудоўваць спачатку?
Няўжо можна сэрца дастаць і адкінуць?
Дык памяць жа ёсць — успаміны не гінуць.
У Мінску ўсё проста было, зразумела,
Работу, сяброўак, занятак свой мела,
Машына была — хоць якія калёсы,
Не ў роскашы,— а не галодны, не босы.
Чакалі суботу, збіраліся ў вёску...
А тут хоць разбіся, расплюшчыся ў дошку,
Ты — прывід, ты — цень,
ты — нікчэмнасці частка.
Не лёс — а пакуты, не горад, а — пастка.
Туга па Радзіме... З табой не расстацца,
Плач сэрца не можа ні з чым параўнацца,
Душа ні багацця, ні лекаў не прыме,
Адно толькі выйсце ёсць —
жыць на Радзіме...
Ілона ішла — уваччу было цёмна,
Ішла па Нью-Йорку амаль беспрытомна,
Без мэты ішла, без надзеі, міжволі,
Заплюшчыла вочы — і вось яна ў полі,
Ідзе па сцяжынках сваёй маладосці
І чуе, як раптам заве яе хтосьці.
А-а, гэта ж матуля дачушку гукае,
Якая адна ў чыстым полі блукае...
Расплюшчыла вочы — машын надта ж многа,
І раптам — удар... І не стала нічога...

ВЯСКОВЫЯ РЫЦАРЫ

Як жа лёгка памыліцца
Гарымоце-мужыку...
Тут у нас жыве ўдавіца
З краю вёскі — убаку.

Прыгажуня, рагатуха
І прыкметная здалёк —
Грэе вока, лашчыць вуха,—
Сэрца просіцца ўпрыскок.

Мы, мужчыны, жонак цэнім,—
Але ўсе раптоўна тут
Да ўдавіцы сталі ценем
Праслізгаць у ціхі кут.

Ды забыліся «гулёні»,
Што галоўны вораг — слых.
Кожны ў вёсцы — на далоні,
Вёска скажа ўсё пра ўсіх...

А мужчыны пасля «ласак»
Штосьці хмурымі былі.
Кожны моцна тужыць пасак,
Ногі цягне па зямлі.

Я прыкідваю: — Не слаба!—
І скрабу сівую скронь...
— Мусіць, там не проста баба,
А маланка ці агонь!

Гэта ж трэба так запарыць
І мужчын, і дзецюкоў...
Вось дык любіць! Вось «штукарыць»!
Вось дык баламуціць кроў!

Што я, горшы за астатніх?
Я ж яшчэ мужык — ого!
Я ж пражыў, як кот той хатні,
Без усякага ўсяго...

Я старанна пагаліўся
І для смеласці — «глынуў».
Так рашучасцю наліўся,
Што ад жонкі... слізгануў.

...Але вось пра што гамонка —
Прыкусі язык, чытач:
Як даведаецца жонка —
Не дай Бог — тады хоць плач...

Адчыняю ў хату дзверы
Да ўдавіцы — мой ты Бог!..
Нібы трапіў да Венеры,
Смак — ад галавы да ног!

Вочы — як вуголлі з печы!
Вусны — вабяць, ажно жах!
Нібы з белай гліны плечы!
Грудзі — булкі на дражджах!

А ніжэй!.. Я да ўдавіцы:
— Як папасці ў «рай», скажы?!
А яна мне: — Ну й дурніца!
Будзе ўсё табе, мой рыцар,
Толькі ты мне памажы.

— Што зрабіць?! Я з неба зорку
Украду — любой цаной!
А яна: — Аб чым гаворка?
Лепей выкінь з хлева гной...

— Гной дык гной! Відаць, каханне
Не бывае без ахвяр.—
Я за вілы — і заданне
Выканаў — гару, як жар.

Зноў у «рай» ляцець гатовы,
А яна мне: — Галубок!
Пашчапай вунь тыя дровы,
Ну а потым — жарты ў бок...

Я сякеру ў рукі жвава —
І давай крышыць, шчапаць.
Толькі дроў тых — вось дык справа,
Пэўна, кубаметраў пяць!

Чую — пакідаюць сілы,
Я не ў «рай» — дамоў хачу.
Гной, сякера, дровы, вілы
Сталі блытацца ўваччу.

Нарабіўся, як шалёны,
Дамантуліўся ўканец.
Стаў ад поту я салёны,
Як у бочцы селядзец.

Ды і мокры, як макрыца,
Трэсак, гною повен рот...
А яна мне ззаду: — Рыцар!
Можа, зробіш новы плот?..

Во ўчапілася, халера...
Заўважаю раптам я:
Дык яна і не Венера,—
Жонка ж прыгажэй мая.

Дзе тут «рай»? Няма і знаку!
Як разгледзеўся бліжэй —
Дык на ёй не знойдзеш «смаку»,
Хоць глядзі вышэй, ніжэй.

Вочы тыя — як у жабы,
Вусны — іх бы мець саве,
Плечы — стогадовай бабы,
Грудзі — нібы фічкі дзве...

Ад нахлынуўшых здагадак
Стала цесна ў галаве:
— Вось чаму ў яе парадак,
Хоць зусім адна жыве!

Я скасіўся на ўдавіцу
І кажу, абцёршы пот:
— Заўтра новы дурань-рыцар
Будзе тут — і зробіць плот...

Я пайшоў... «Наеўся» ласак,
Аж па горла «падгуляў».
Зацягнуў тужэй свой пасак,
Ногі ледзь перастаўляў.

* * *

Дома — падазрона штосьці...
Чысціня!.. Накрыты стол!..
Жонка ціхенька, без злосці
Сустракае, як анёл.

— Дзе забавіцца так можна?
Сядзь, паеш, туга мая! —
Стаў я бэкаць асцярожна:
— Я... быў, гэта... Сыты я...

— Калі так, мой даражэнькі,
Нашчапай мне дроў схадзі! —
А ў мяне ж тых сіл — паўжменькі,
Хоць мяне ў зямлю кладзі.

Я, як сеў — прыліп да лавы,
Век, здаецца б, не ўставаў...
— Дроў? — раблю я выгляд жвавы,—
Я ж па іх засумаваў!..

Зноў я з хаты — за сякеру,
А яна — як сто пудоў.
Мусіць, помсціць за Венеру
Лёс на старасці гадоў...

Мне ўжо цяжка й нахіліцца —
Ляп ды ляп... Стагну, кракчу,
Рукі хочуць адваліцца,
Цёмна, мутарна ўваччу.

Дашчапаў... А сам — як з ваты...
Сеў з макруткаю спіной...
Тут выходзіць жонка з хаты:
— Любы! Выкінь з хлева гной!

— Цьфу ты! Чортавыя пугі!
Згаварыліся яны?
У мяне ўжо ад напругі
Не трымаюцца штаны...

Як я разабраўся з гноем?..
Ноччу ў сне я ровам роў —
Нада мной ляталі роем
Кучы гною, горы дроў.

* * *

Я апёкся аб «Венеру»...
А сябры як, маўчуны?
Дай жа, думаю, праверу,
Што было ў іх? Як яны?

Возім мы аднойчы жыта,
Авадні пякуць — наскрозь!
На мяне сябры сярдзіта:
— Што ты гоніш, нібы лось?

Ці ж апошні дзень у Бога?
Мо курнём — глынём дымку?
Дзень вялікі — часу многа,
Адпачнём крыху ў цяньку!

Не! — кажу. Наш лёс — работа,
Хоць ліецца па спіне...
Мы мужчыны ці блазнота?
Хто мы — рыцары ці не?..

Зірк!.. Мае сябры раскіслі...
Чырванеюць, як клапы.
Нават сківіцы адвіслі,
Вочы лезуць на ілбы...

— Ты адкуль?.. Ты што?.. Ты — ціха!..
Заікаюцца, гляджу.
— Вось цяпер, ядрона ліха,
Сядзем адпачнём,— кажу.

І было хоць брыдка, горка,
Загулі тут мужыкі.
Развязалася гаворка,
Як у п'яніцы шнуркі.

— Я — касіў!
— Я — клаў падлогу!
— Я — дык студню ёй капаў!
(Не адзін я, дзякуй Богу...)
— Ну, а дровы хто шчапаў?..

Тут і я зачырванеўся...
Сам сабе я нагадаў,
Як я «ласак» тых наеўся...
А сябрам услых дадаў:

— Век не бачыў гэткіх «цацаў» —
Пра любоў дык — ні гу-гу...
Ну а хтосьці хоць памацаў
За руку ці за нагу?

Змоўклі ўсе... Няма гамонкі...
Раптам як зароў Рыгор:
— Ці не заключылі жонкі
З гэнай шэльмай дагавор?!.

Здрыгануўся раптам кожны,
Сціснуў вусны і — маўчок!..
Як яршок неасцярожны,
Трапілі мы на кручок.

* * *

Жонка мужам ганарыцца,
Калі мае лад сям'я.
Вось і мне мая: — Мой рыцар!..
— Што?!.. — ажно падскочыў я.

— Ты адкуль такое слова
Адкапала? Гавары! —
А ў яе прапала мова,
Стала чырваней зары.

— Трэба ж так прагаварыцца...—
Кажа ўслых сама сабе...
Я крычу: — Мне слова «рыцар» —
Нібы камень на гарбе!

— Ну... не рыцар — малайчына.
Ці ж ты гонар свой згубіў?
Ну, пайшоў... памог жанчыне —
Што ж ты дрэннае зрабіў?..

І з пяшчотаю зірнула,
І знайшло душу цяпло...
Што ж, мінулае — мінула,
Што было ўжо — дык было.

ПАКАЯННЕ

Усё, што вякамі ствараў чалавек,
Што скарбніцай, спадчынай нашай завецца —
Духоўнасць і годнасць, павагу, любоў,
Усю мудрасць продкаў — мы ўсё растапталі.

Мы столькі грашылі, бязбожна жылі,
Хлуслівымі, жорсткімі, чэрствымі сталі.
У рэчышча шчырасці зніклых вякоў
Паток нашых справў уліваецца брудны.

Бязбожжа, бязлітасць, злачынства, хлусня,
Да нашай гісторыі звышнепавага —
Усё, чым апошні мы час абраслі,
Усё супраць нас павярнулася разам.

Мы выйсце шукаем, грыземся штодня,
Мы ўсіх вінавацім, крычым, мітусімся,
Мы зноў спадзяемся на правадыра,
А нас уратуе адно — пакаянне.

Дык што не дае нам наперад ісці?
Што парасткі кволай свядомасці губіць?
Чаму глухата, слепата, немата
Знявечылі нас, у палоне трымаюць?

У кожнага свой на пытанне адказ:
— Бязглуздыя лічаць сябе мудрацамі,
— Сляпыя правідцамі лічаць сябе,
— Хлуслівыя — першакрыніцаю праўды...

І стала ўсё гэтае звычным для нас,
Сапраўднага, іншага мы не ўспрымалі.
Хлусілі мы дзецям, дарослым, сабе,
Дурнелі, а выгляд разумны рабілі...

А хто гэта — мы? Гэта — ты, гэта — я,
І ты, суайчыннік, і ты, мой сучаснік.
Мы — збітыя з толку, загнаныя ў зман,
Сляпыя, глухія, нямыя ахвяры.

Злачынец... Ахвяра... Адной мы зямлі,
Але ад злачынцаў усе нашы беды.
А што нас чакае ў жыццёвым віры?
А тое, што ўсім не мінуць пакаяння.

Я чую, як моляцца ў розных кутках
Зямлі нашай змучанай розныя людзі.
Іх сэрцаў знявечаных чуецца плач,
Я чую малітвы, малітвы, малітвы:

«... О, праведны Божа! Скажы, для чаго
Усіх нас сагналі з уласнай зямліцы?
Чаму замест хлеба даюць працадні
І пухнуць ад голаду нашыя дзеці?
Агульнае ўсё — а нічога няма,
Былі мы людзьмі, а зрабіліся статкам.
Цяпер без дазволу і рот не адкрыць,
Мы нават маліцца не маем дазволу...»

«... О, Божа! Няўжо ты заснуў ці аслеп?
Зірні на знявечаных, невінаватых,
Мы ў змрочных бараках жывымі гніём,
Тут кожны з нас гіне як «вораг народа».
Мы штосьці будуем на ўласных касцях,
У чым вінаватыя мы — невядома.
Адчай, безнадзейнасць, пакуты, туга
І смерць наша з намі за дротам калючым...»

«... А вось шматмільённае: — Божа, ратуй
Жыццё наша горкае, нашу зямліцу,
Не дай нашым дзеткам загінуць, згарэць
У полыме жудкім вайны ненавіснай!
Чаму ты разгневаўся, Божа? За што?
Ці ж мала ты гора нам слаў і пакутаў?
Паслухай, як жудасна стогне зямля,
Як маці рыдаюць і плачуць сіроты...»

«... Адзіны сыночак, крывінка мая
Далёка ад роднага дому загінуў.
Што мы там згубілі, шукалі там што?
Якую ідэю мы там баранілі?
А што беларускі юнак і душман
Маглі падзяліць між сабой? Невядома...
Ці будзе нарэшце злачынствам канец?
Ты, Божа, і сам не адкажаш на гэта...»

«... На гэтай зямлі пакідаем усё —
Дзяцінства, юнацтва, каханне, надзеі,
І вечную роспач, і вечны наш боль,
І цёплыя ложкі, і могілкі родных...
Зямля, што заўсёды, спрадвеку была
Сагрэтая працай, палітая потам,
Якая карміла і продкаў, і нас —
Ужо не зямля нашых продкаў, а зона.
Жывыя і мёртвыя — хто мы цяпер?
Мы — выбуху цені, ахвяры сістэмы.
Мы зніклі — ні нас, ні жыцця тут няма,
Як помнік злачынству — ёсць мёртвая зона.
О, злітуйся, Божа магутны, скажы,
Няўжо й радыяцыі нам не хапала?..»

* * *

Малітвы... малітвы...
Мы ўспомнім пра іх,
Як грымне на небе, як гора падкоціць...
Маліліся толькі ахвяры адны,
Маліліся ціхенька і патаемна.

А тыя, што слалі пакуты і боль,
Сябе за адзінага Бога лічылі,
Маліліся самі яны на сябе
І ўсіх на сябе прымушалі маліцца.

Была і малітва ў злачынцаў — хлусня,
Было і паломніцтва ў іх — да карыта,
І роскаш была, і палацы былі,
А вось аднаго не было — пакаяння.

Няма пакаяння — не будзе дабра,
І жорсткасць жыве — як няма пакаяння.
Ёсць толькі злачынствы — злачынцаў няма,
І будуць злачынствы — не будзе злачынцаў.

* * *

Мы часам апошнім пайшлі да царквы,
Да Бога звяртаемся — і без патрэбы,
І крыжыкі сталі на шыях насіць —
Няўжо прага веры? Хутчэй, гэта — мода.

Бліжэй мы да Бога? Баюся, што не,
Інакш не разбеглася б слова са справай.
Хто мае сумленне — раней ці пазней
Ўваскрэсне — ачысціцца праз пакаянне.

Прыйдзі, пакаянне, да кожнага з нас,
Магчымасць нам дай, каб наноў нарадзіцца.
Стаміліся сэрцы, пачуцці, зямля
Без чуласці і дабрыні чалавечай.

У розных кутках нашай маці-зямлі
Няхай загучаць з новай сілай малітвы
Не з крыўдай-слязой, не з балючай душой,
А з радасцю светлай, з падзякай да Бога!

Пакаемся шчыра — і станем чысцей,
І годныя станем жыць лепей, па-людскі.
Пакаемся, хто вінаваты — усе!
І памятаць будзем — браты мы і сёстры!

ВЕРШЫ

ВО, ДОЛЕЧКА...

Во, долечка... Вярці яе, круці —
Адны і тыя ж дробязі-рахункі...
Нікому не патрэбен у жыцці
Ні ты, ні вершы, ні твае малюнкі.

І зноў сціскаеш зубы, душыш злосць,
Начэй не спіш, каб выплакацца сэрцам.
Але сляпым не трэба прыгажосць —
І крыўду п'еш, нібыта воцат з перцам.

Я горкай думкай зноў душу спаўю:
— Мы так і не сустрэліся, сучаснік...
Дасць Бог, я споведзь дапішу сваю —
Прымі яе да лепшых дзён, запаснік!

БЕРАГ ЖЫЦЦЯ ДАРАГІ

Я тут, на Лагойшчыне, дыхаю вольна,
Тут бераг жыцця дарагі —
Зямля мая родная, лес навакольны,
Крынічкі, палі і лугі.

Трымаеце вы маё сэрца ў палоне,
Таму не разлучыць нас час.
І хоць пабялілі гады мне ўжо скроні,
Я й сёння цягнуся да вас.

Без вас я змарнею, без вас я не здольны
Душу ўратаваць ад тугі,
Зямля мая родная, лес навакольны,
Крынічкі, палі і лугі...

ХТО ТЫ, БРАТ БЕЛАРУС?

Хто ты, брат беларус? Дзе твае карані?
Дзе яны, твайго роду крыніцы?
У мінулае глянь, у душу зазірні —
Ці ж не сын ты матулі-зямліцы?

Хто ты, брат беларус? Калі можаш — скажы!
Адкажы ў гэты час наш суровы,
Як дазволіў ты сэрца распяць на крыжы,
На крыжы іншых поглядаў, мовы?

Хто ты, брат беларус? Як назваць цябе, брат,
Сярод іншых краін і народаў?
Несвядомасці нашай бязлітасны град
Пакалечыў дзяржаўнасці ўсходы.

Хто ты, брат беларус?
...А на гэтай зямлі
Беларусамі нашыя продкі былі.

Таццяне Д.

З якіх нябёс сышла ты на зямлю,
Каб несці мне і боль, і святкаванне?
І я цяпер пакутую, люблю,
Жыву каханнем, гіну ад кахання.

Як цягнецца да сонца свет жывы,
Цягнуся да цябе ўвесь час міжволі.
Не выкінуць твой вобраз з галавы,
Ні з сэрца, ні з жыцця майго — ніколі.

СУЧАСНАЕ

У віры гісторыі, быццам у палоне,
Беларусь змагаецца, стогне, ледзь не тоне,
Беларусь пакутуе, Беларусь канае,
Ды не ўсіх, не кожнага гэта закранае.
Корпаемся ў дробязях, мітусімся, плачам,
А ў жыцці галоўнага — сорамна — не бачым.
Здзіўлены, збянтэжаны людзі ва ўсім свеце:
— Як жа маці родную не шануюць дзеці!

БЕЛАРУСЫ-БРАТАЧКІ

Беларусы-братачкі! Куды ж мы падзеліся?
Словам рускамоўным за жыццё аб'еліся,
Песня-калыханачка — залацінка матчына
Згублена-разгублена, як выснова-спадчына.

Ад смуродных заклікаў многа нас учадзела,
Частка — можа, й верыла,
частка — проста здрадзіла.
А надвор'е зноў у нас змрочнае, халоднае
Над табой, адзіная Бацькаўшчына родная.

Доўга зневажалася годнасць чалавечая,
І душа забруджана наша, а не нечая.
Мы для ўзлёту новага сёння нарадзіліся:
Хопіць — насхіляліся!
Хопіць — нагадзіліся!

МОЙ РАНАК ЗАЛАТЫ

Пазараслі мінулым
Руплівыя гады...
Я плачу сэрцам чулым:
— Ці быў я малады?..

Як і не цвіў калісьці
Майго юнацтва сад,
А ўжо зрывае лісце
Халодны лістапад.

Вакол — туга сляпая,
Мінулае — як сон.
А сэрцу не хапае
Тых непаўторных дзён.

Жыццё — да дзён тых дзіўных
Спаліла ўсе масты...
Бывай, мой незабыўны,
Мой ранак залаты!

МАМЕ

Жыве на зямлі мая маці
У самым прасторным палацы —
У сэрцы удзячным маім.
Пакуль яму суджана біцца,
Яму пра цябе не забыцца,
Ты будзеш, матуля, у ім.

Мы, сталыя,— дзеці таксама.
Ты вельмі патрэбна нам, мама,
Хоць нас замяла сівізна.
Хто ж гэтак чакаць нас умее,
Хто ж болей, чым ты, зразумее,
Чым ты, ва ўсім свеце адна?

Прыходзіш у сны ты начамі,
Штодзённа стаіш прад вачамі,
І сэрца трапеча хутчэй.

З любоўю схіляюся нізка,
Як ты над маёю калыскай
Калісьці, не спаўшы начэй.

Я ВАЎКУ СПАЧУВАЮ

Туляецца воўк і зімой, і ў спякоту,
Заўсёды галодны, заўжды асцярожны.
Не лёгка пазбегчы смяротнага шроту,
Воўк — кожнаму вораг. Яму — вораг кожны.

Нясе воўчы лёс ён, як Боскую кару,
Яго перадасць маладому нашчадку.
Бязлітасна валіць і душыць ахвяру,
У горла клыкі... Заўтра — гэта ж спачатку.

А кажуць, што воўк — адзічэлы сабака,
Благім чалавекам прагнаны ад хаты.
І мусіць драпежнічаць ён, небарака,
Быў сябрам надзейным, стаў ворагам клятым.

І горка, што лёс мой на воўчы падобны.
— Як выжыць? — зняволіла думка-патрэба.
Жыццёвы, жабрацкі мой шлях валачобны
З дзяцінства туляецца ў пошуках хлеба.

А нас жа вучылі: — Не хлебам адзіным!..
А нам абяцалі: — Наперадзе святы!..
Я стаў... Я і быў непатрэбны Радзіме,
Як гэны сабака, прагнаны ад хаты.

Жыццё, як ні дбай, не бывае паўторным,
Ці ў шчасці жывеш, ці бадзяешся ў горы.
Я стаў маляваць яго колерам чорным,

Жыццё — павуцінкай павісла на бэльцы,
Імгненне — і дзьмухнуць сляпыя падзеі.
Нябёсныя мары, як тонкія шкельцы,
Раструшчылі, сцёрлі гады-ліхадзеі.

Адкуль гэта гора? За што пакаранне?
Каб мне аднаму, яшчэ й роднаму краю...
Я выкінуў стрэльбу — прабач, паляванне,
Я — жорсткасць сама. Я — ваўку спачуваю.

МОЙ ТАТА

Як многа я табе недасказаў,
Мой родны чалавек, мой добры тата...
Ты з маладосці лёс свой закілзаў,
Жыў для сям'і самаахвярна, свята.

Што я кажу? Ці ж толькі для сям'і?
Ты да касцей быў змучаны калгасам.
Ліліся слёз па сэрцы ручаі,
А то і кроў яго «паіла» часам.

Было — ў цябе стралялі тры вайны,
Былі не раз пакуты, перамогі,
Пасля чаго насіў ты лахманы,
З якіх так і не вылез да труны,
І абуваў у лапці свае ногі.

Ты ў неабходным адмаўляў сабе,
Душой узнёслы, сціплы і руплівы...
Я так хацеў хоць раз абняць цябе,
Ды стрымліваў пачуцці сарамліва...

Каму цяпер аддаць мне пачуццё,
Што для цябе нашу я ў сэрцы, тата?
Мой дарагі! Пакінуў ты жыццё,
Як жыў заўсёды — сціпла, ціха, свята...

СПЁКА

Такой спякоты не было даўно,
Пот раз'ядаў і вопратку, і цела,
У студнях вёдры біліся аб дно,
Зямля асмягла і акамянела.

Сяляне зноў малілі неба-шкло:
— Прышлі нам, Божа, дождж ці хоць аблокі! —
Але штодзень пякло, пякло, пякло,
І гінуў ураджай ад санцаспёкі.

А горад хлынуў да азёр і рэк,
Да пляжаў і да халадка жывога.
Тут, ля вады, быў іншы чалавек,
Ён дзякаваў за гэту спёку Богу.

НАДЗЕЯ

Ці не губляеш
ты, мой народзе,
Радзімы-маці?
Ці будзе месца
пад родным дахам,
у роднай хаце?
Ці будуць бачыць
блакіт і сонца
палі-абшары?
Ці назаўсёды
світанак-ранак
закрыюць хмары?
Народ мой хворы,
ты ж адцураўся
ад роднай мовы.
Народ глухі мой,
чаму ж ты чуеш
чужыя словы?
А тая песня,
што над калыскай
спявала маці,
Амаль у кожным
памерла сэрцы,
у кожнай хаце.
Чаму ж дало нам
сысці з дарогі,
з дарогі збіцца?
Ад праху продкаў
і адвярнуцца,
і адступіцца?

І ўсё ж узыдзе,
запалымнее
зара над гаем —
І загаворым
на роднай мове,
і заспяваем.

СУСЕДЗІ

Вы да мяне не можаце прыйсці,
Дарэмна я чакаю вас, суседзі...
Так лёгка вам было б мяне знайсці,
Я — сын малодшы рубяжскога Федзі.

Тут вам знаёма ўсё — любы куток,
Так, як і мне ўсё — роднае да болю.
Мне плён дае мінулага глыток,
Ён неабходны, нібы ветрык полю.

Шкада, што нам сустрэцца не дало,
Шкада, што я спазніўся нарадзіцца,
Але пра ўсё, што сэрцы вам пякло,
Што болем вашым, радасцю было,
Мне расказала родная зямліца.

Натхнёнасць ваша — спадчына мая,
Ці не таму я стаў паэтам сталым?
...З Карпілаўкі іду ў Акопы я
І гутару з Лявіцкім і Купалам...

АПОШНЯЕ ЖАДАННЕ

Заіру Азгуру

Ён ляжаў, паміраў, дажываў доўгі век,
Быў амаль непрытомным стары чалавек.
Да падлогі абвіслі зжаўцелыя рукі,
І над ім ціха плакалі дзеці і ўнукі.
— Дзед! Дзядулька! Жыві, не спяшайся ад нас!..
Але погляд старога, здавалася, згас.
— Тата! Татка! Шапні хоць апошнюю волю! —
Не ўспрымаліся ім словы, поўныя болю.
Доўгі век, нібы дзень, пралятаў, дагараў,
Адыходзіў з жыцця чалавек, паміраў.
Чорнай хмарай бяды навалілася страта...
— Можа, ёсць пажаданне апошняе, тата? —
І стары, што, здавалася, жыць перастаў,
Ледзь прыкметна паветра ўдыхнуў, прашаптаў:
— Я хачу перад тым, як зачыніцца яма,
Каб у гэты пакой увайшла мая мама,
Каб схілілася ціха яна нада мной
І запела, як пела далёкай вясной,
Як ляжаў я малым дзіцянём у пасцелі...
І спыніліся вусны старога, здранцвелі.
...Я і сам адчуваю на схіле жыцця —
Прытуліцца да мамы хачу, як дзіця.

ПЛАЧА БЯРОЗКА

Хворай бярозка сябе адчувае.
— Што ж салавейка на мне не спявае?
Ветрык, скажы, дзе цяпер салавейка?
Дзе наш чароўны свісточак-жалейка?
Што ж ён не лашчыць, не радуе спевам? —
Вецер са стогнам узняўся над дрэвам.
— Нас салавейка надоўга пакінуў...
Тут радыяцыя — ён і загінуў...

ВЫСНОВА

А я жыву з нястачай палюбоўна
За тое, што спіну трымаю роўна,
Што нават і ў крытычныя імгненні
Не апускаў сумлення на калені;

Што расчыняў нагой любыя дзверы,
Што вальнадумства давяраў паперы,
Што змог адрозніць дзень ад смуты-ночы,
За тое, што не ў бок глядзеў, а ў вочы.

І ў гэты час, як клічуць яго — новы,
Прыйшоў я да старой сваёй высновы:
— Чым нешаноўных усхваляць шаноўна,
Я згодзен жыць з нястачай палюбоўна.

ПРАЦЯГ ЖЫЦЦЯ

Сяргею Грахоўскаму

Прабіўся парастак з зямлі
Пад векавой страхой зялёнай,
Бо дрэвы навакол былі
З раскідзістай цяністай кронай.

Пакутваў парастак пад ёй
Штодзень, штоноч — і так бясконца.
Галінкай кожнаю сваёй
Цягнуўся гэты лес да сонца.

Смакталі вільгаць карані,
Кара таўсцела і грубела.
Зусім загінуў бы ў цяні
Той кволы парастак нясмелы,

Ды сярод дрэў было адно
З цяжкім мінулым і славутым —
Заўважыла ў цяні яно
Малога парастка пакуты.

І дрэва голле развяло,
Зірнуўшы ўніз: — Жыві і помні!..
І парастак адчуў цяпло,
Нырнуўшы ў сонечныя промні.

...Я, пачынаючы паэт,
Як парастак у цемры кволы,
Зірнуў аднойчы ў творчы свет,
Бо сэрцам ты сагрэў мне творы.

МЫ ЗАХВАРЭЛІ РУСКАЙ МОВАЙ

Мы захварэлі рускай мовай —
Прыгожай, але ўсё ж чужой...
Дык дома мы ці за мяжой?

А што сказалі б нашы продкі,
Каб сёння нас пачуць маглі?..
Ці ж дзеці мы сваёй зямлі?

Няўжо ж, напіўшыся з крыніцы,
У яе магчыма напляваць?
Ці ж можна нас людзьмі назваць?

Ёсць і такія меркаванні:
— Было б адзенне і яда,
А мова — гэта не бяда!

А дзе вы бачылі, каб крона
Без каранёў жыла, адна?
Загіне, высахне яна.

ВЯРТАННЕ

Зноў вяртаюся я да бацькоўскае хаты,
Дзе на крылы паветрам жыцця быў узняты,
Дзе гады мільганулі маланкай бліскучай,
Адышлі, нібы сон, сталі ранай балючай.

Не падмецены двор, не напалена ў хаце,
Не сустрэнуць мяне мае бацька і маці,
І не выкажуць сэрцу бацькоўскай парады,
І не скажуць:
— Сынок! Мы чакалі, мы рады!..

Прывітае мяне небасхіл васільковы,
І глядзіць у душу ціхі ранак вясковы.
Сустракае бярозка мяне ля гасцінца,
Як матуля калісьці ў бялюткай хусцінцы.

Толькі ў думках магу сустракацца
з бацькамі.
Мне на сэрцы цяплей, калі я з землякамі,
Бо, на жаль, мы часова пад небам,
пад Богам...
І схіляюся я перад родным парогам.

НЕ ПРАШУ ПРАБАЧЭННЯ

Цяпер, калі жыцця прадбачу заканчэнне,
У мёртвых і жывых прашу я прабачэння.
Не ўсюды, не для ўсіх, напэўна, быў жаданы
Непрадказальны я, характар мой складаны.
Не, я не распачаў ніколі сварку-звадку,
А гаварыў усім святую праўду-матку.
Ды кажуць нездарма,
што наш язык нас губіць,
Я ведаю і сам, што праўды чорт не любіць.
А ўрэшце, для чаго нашу ў душы мучэнне?
Навошта ж мне прасіць за праўду
прабачэнне?

СЯДЖУ САБЕ НА ЗЭДЛІКУ

Вянец жыцця. На схіле год
Сум лезе ў галаву маю.
І я на зэдліку, як кот,
Сяджу сабе і думаю.

Агеньчык з грубкі грэе мне
Калені, цішу хатнюю.
А што ж, цікава, зазірне
Ў жыццё маё астатняе?

Я й сёння маладое сню,
Цалуюся на покуце.
Не саступлю жыцця лыжню,
Дарэмна не галёкайце!

Цяпер, калі крыху аслаб,
Узрушу патаемнае:
Я ж многа цiскаў дзевак, баб,
Рабіў усім прыемнае.

Гарэлку піў. А хто ж не п'е?
Адкуль яна нахлынула?
А праз яе і ад яе
Сяброў не мала згінула.

Няўжо я толькі піў, гуляў?
Ды не! Што працы тычыцца,
Дык я з маленства працаваў,
А гэта ў нас не лічыцца.

І вось сяджу я, нібы кот,
Як той прымак усватаны:
Праз дзіркі свеціцца жывот,
Кажух увесь залатаны...

СУДДЗЯ

Ёсць суддзя сумленны, непадкупны,
І хоць ён нябачны і нячутны,
А заўсёды побач з намі — час.
Ён і праз стагоддзі судзіць нас.
Колькі пры жыцці іменаў гучных
Госпада з сябе рабілі штучна,
У бязслоўі заграбалі славу,
Але час рабіў сумленна справу,
Распраўляўся з імі ён без зброі,
І знікалі з памяці «героі».
Іх у нас ва ўсе часы хапала...
Ёсць і іншых прыкладаў нямала,
Пісаных слязьмі, крывёй і горам,
Ад якіх і жах бярэ, і сорам.
Годных і узнёслых — абражалі,
Велічных, выдатных — зневажалі,
Таленты — за краты, на мучэнне,
Лепшых з лепшых — проста на знішчэнне.
Лепшых па галоўцы лёс не гладзіў,
Але час не схлусіў і не здрадзіў.
У яго свой сэнс, свае законы —
І ўваскрэслі сцёртыя імёны.

РАЗВАЖАННЕ

Калі не баліць тваё сэрца ад болю чужога —
Зрабілася сэрца тваё халадней нежывога.
Калі ты пад сонцам не бачыш
чарнобыльскай ночы,
Не сонца, а чэрствасць
закрыла сабой твае вочы.
Ці чуеш ты продкаў сваіх з таго свету,
іх душы?
Не чуеш? Не хочаш?
Зноў чэрствасць запоўніла вушы?
Калі ты не сніш той куток,
дзе маленства крыніца,—
Лічы, што не жыў ты.
Не мог у жыцці ўкараніцца.

ПАХАВАЛІ САБАКУ

Пахавалі сабаку
Без жалобных прамоў.
Закапалі сабаку
Абы-як — і дамоў.

А сабака быў важны,
Пільны быў, малады,
Непадкупны, адважны,
Вартаўнік — хоць куды.

Не пускаў ён чужога
Ані ў хату, ні ў хлеў.
І ўсяго ў ім благога —
«Не саромеўся» — еў.

Што дадуць — не пакіне,
Можа нават не жваць.
Не дае гаспадыні
Думка век дажываць.

— Надакучыў, пачвара!
Чым карміць лайдака?
Замест дэрбы-аўчара
Завяду парсюка.

А сабака й маленькі
Будзе звягу тварыць,
Ды і з'есць ён паўжменькі,
Меней трэба варыць.

Гэта думка паўстала,
Як ля долу труна...
І аўчаркі не стала,
Даканала яна.

Наляцелі падзеі
(Ноччу спала шчаня),
І пакралі зладзеі
І свіней, і каня,

І кароўку з курамі,
І запасы мукі.
І ляцелі праз браму
Ім услед скразнякі...

ЛЮБІЦЕ БЕЛАРУСЬ!

Любіце Беларусь! Яна наш дом і лёс
І крылы нашых спраў, жыцця надзея.
Яна уцешыць нас, уберажэ ад слёз,
Яна аблашчыць нас і абагрэе.

Мы — ад адной зямлі. І з роднаю зямлёй
Дзяліць павінны боль і святкаванні.
Любіце Беларусь, бо толькі разам з ёй
Мы пройдзем праз усе выпрабаванні.

Любоў сваіх дзяцей — бясцэнная яна,—
Любоў да нашай Бацькаўшчыны роднай.
Любіце Беларусь! У нас яна адна.
І мы ёй, і яна нам — неабходны.

УЛАДЗІМІРУ СОДАЛЮ

Як многа сэрцам чулым
Вярнуў ты для людзей,
Замеценых мінулым,
Імёнаў і падзей.

Не чуткі, байкі-плёткі
Ты вабіш з забыцця,
А справам нашых продкаў
Даеш працяг жыцця.

Ратуеш край наш родны
Ад чорствай глухаты.
Заўсёды неабходны
Ў мінулае масты.

Ёсць стымул намаганням,
Ён — подых даўніны.
А ўсе тваё выданні —
Як памяці званы.

НЯСУ СВОЙ КРЫЖ

Нясу свой крыж...
За мной бацькоўскі ганак
І крылы шчырых слоў: — Ляці, сынок!
За мной — маё жыццё і мой світанак.
А што рыхтуе мне наступны крок?

Я спатыкаўся і ўставаў з дарогі,
Я вырываўся з мёртвых гушчароў.
Скрываўлена душа, не толькі ногі,
Для гэтых ран не знойдзеш дактароў.

Астатнія гады мяне ці ўсцешаць?
Ці доўга мне збіваць касой расу?
Хай перуны грымяць, сабакі брэшуць,
А я іду, а я свой крыж нясу...

ТУТ СЭРЦА ГРЭЕ КОЖНЫ КУТ

Тут пах раллі і пах травы,
Настой палёў.
А што за водар баравы,
Пах тапалёў!

Тут ранак з сонечным вяслом
Плыве з начы!
Пад залатым яго крылом
Вясна гучыць!

І зачароўвае яе
Спеў салаўя.
І разам з раніцай пяе
Душа мая.

Тут сэрца грэе многа год
Мне кожны кут.
Адсюль я сам, адсюль мой род,
Увесь я тут.

Зіма жыцця нас не міне...
У час бяды,
Мая зямля, прымі мяне
І — назаўжды.

ЧАМУ?

Чаму?!. — абураўся Купала.
І Колас пытаўся: — Чаму?!.
Праз столькі гадоў перапала
Не менш абурэнню й майму.

Чаму мае бацька і маці
З нядоляй жылі да труны?
Пры пане не скінулі лапці,
Насілі і сацлахманы.

Чаму і маё пакаленне
Гады склала, нібы ў турму?
І гіне, і сохне карэнне,
І парасткі вянуць.
Чаму?!.

ПРЫТУЛАК ГАРАДСКІ

Як гляну я ў акно —
Сціскае грудзі:
Вакол усё адно —
Машыны, людзі.

Зімой і гразь, і соль,
І чад над гэтым.
Ды не сціхае боль
У сэрцы й летам.

Прытулак гарадскі —
Мая няволя...
А недзе каласкі
Люляе поле.

Там лес прыціх ад дум,
Спакой глыбокі.
Там жураўліны сум
Нясуць аблокі.

Карпілаўка — мой лёс,
Жыцця крыніца.
І летам, і ў мароз
Хвалюе, сніцца.

ГАСПАДАР У СВАЁЙ ХАЦЕ

Не жадаю быць малодшым братам
Ані ў Бога, ані пад прымусам.
Застануся, хоць і небагатым,
Вольным, незалежным беларусам.

Я — часцінка сонечных абшараў,
Я — крывінка Беларусі-маці.
Не хачу, каб хтосьці гаспадарыў
У маёй, хай невялікай хаце,

Каб усё перастаўляў нанова
Пад маім, маім уласным дахам.
Я хачу, каб Бацькаўшчыны мова
Узнялася над Радзімай птахам.

Каб штогод мацнелі яе крылы,
Каб адчуў душой і сэрцам кожны,
Колькі ў нашым родным слове сілы
Непаўторнай і непераможнай.

Я не зломак — ногі ёсць і рукі,
Сэрца здольна і любіць, і марыць.
Хопіць мне й бацькоўскае навукі
На сваёй зямельцы гаспадарыць.

І нашчадкі будуць сваю маці —
Беларусь — любіць самааддана...
А суседзям, у суседняй хаце,
Ад мяне — павага і пашана.

ВОСЕНЬ

Восень. Сум. Мароз на глебе.
Не, зіма нас не міне.
Крумкачы крычаць у небе
На ўвесь свет. Ці не па мне?

Не аб'ехаць, не праскочыць
Непазбежную вярсту.
Я хачу заплюшчыць вочы
Не на ложку — на ляту.

Каб да самае магілы
Вецер піць — я ж так люблю,
Ну а потым скласці крылы
І ударыцца штосілы,
Нібы знічка, аб зямлю.

БРАТЫ

Мае браты... Заблытаная доля,
Блукаючыя ў змроку дзён плыты...
Любіў казаць старэйшы брат наш Коля
З бясконцай цеплынёй: — Мае браты!

І раптам — жах! Не стала брата Колі...
А потым — наляцеў і новы жах:
Нас размяло жыццё, як пух па полі,
Па нашых гнёздах, па сваіх вуглах.

Мае браты... Разладзілася нешта...
Разламваюцца нават спарышы.
Як глянеш — у руках пустая рэшта,
Хоць вельмі многа схована ў душы.

Няўжо цяплей сярод чужых — у свеце?
Што з намі? Закілзалі нас чаму?
Мы — кроў адна, адной матулі дзеці —
Не дай мне, Бог, застацца аднаму!

БЕРАЖЫЦЕ СЯМ'Ю

Беражыце любоў — гэты цуд-пачуццё,
Не ганіце яе, як нязваную госцю.
Пранясіце любоў праз гады, праз жыццё
І не дайце расстацца душы з маладосцю.

Разам — лепей спяваць, побач — лепей ісці,
Дапаможа любоў шлях любы нам адолець.
Можна штосьці згубіць і знайсці у жыцці,
А любоў, калі згубіш,— не знойдзеш ніколі.

Скіньце клопатаў маску, кіньце крыўду сваю,
І адзін аднаму аб галоўным скажыце...
Беражыце сям'ю, беражыце сям'ю,
Беражыце сям'ю, беражыце.

КРЫНІЧАНЬКА

Паўвека, як крынічанька
прабілася, забілася,
Жыве мая крынічанька —
вада не замуцілася...
Цябе не раз забруджвалі,
а ты спявала: —Выстаю!
І поіш кожны дзень мяне
вадой-слязой празрыстаю.
З табой магу параіцца,
табе магу пажаліцца,
Маей душы крынічанька —
мая выратавальніца.

МАЦІ ТЭРЭЗА

Прагнуць тваёй цеплыні і спагады
Нашыя дні.
Людзі пяшчоце, як сонейку, рады
І дабрыні.

Жорсткасць убілася ў нашыя сэрцы,
Лаянка, брэх.
Бога зняважылі, як іншаверцы,—
Сорам і грэх.

Нам бы з жыццёвай крыніцы адвечнай
Чэрпаць спакой.
Мы ж да мяжы падышлі небяспечнай,
Кроў за якой.

Вісне над намі нянавісць-спакуса,
Губіць, як чад.
Брат беларус, палюбі беларуса —
Ён жа — твой брат.

Мы ж, незалежна ад веры і мовы —
Дзеці зямлі.
Мудрасць захоўвалі — час больш суровы
Перажылі.

Пэўна, не сэрцы ў нас сёння — жалеза.
Жудасны час!
Ты неабходна нам, маці Тэрэза,
Выратуй нас!

РАНІЦА

На галінačцы кожнай адзенне, як з ваты,
Пад бялюткаю коўдрай прыціхлі палі.
Я накінуў кажух і на досвітку — з хаты,
Каб убачыць, як сонца ўсплыве з-за зямлі.

Ах, якое чароўнае елак убранне!
І здаецца — бярозы стаяць з крышталю!
Ружавее марознае звонкае ранне,
Быццам казка аднекуль прыйшла на зямлю!

Колькі розных слядоў! Вунь — прабегла куніца...
Тут — ваверка шукала свой «склад» ля карчоў...
Там — праклала раўнюткі «шнурочак» лісіца...
Не злічыць — колькі «петляў» і скідак зайцоў...

Я «чытаю» сляды, і яны абудзілі,
Мо не к месцу зусім, насланнё-пачуццё:
Як жа ў сэрцы маім за жыццё «наслядзілі»...
Як тапталіся брудна ў душы за жыццё...

Што шукалі ЯНЫ ля крынічных вытокаў? —
Раздзіралі тканіну пачуццяў — жыўём.
Над калыскай жыцця хтосьці злосна галёкаў,
Вальнадумства ссякаў і махаў пугаўём...

...Я па снезе іду, я шчаслівы бясконца,
Думка светлая сэрца маё саграе:
— Дзякуй Богу! Узыдзе жаданае сонца!
І за ноччу нахлынуўшай — дзень настае!

БЕССЭНСОЎЕ

Сеялі зярняты ў глебу —
Хваляваліся.
Сэрцы цешылі: быць хлебу!—
Спадзяваліся.

Палівалі поле потам —
Не скупіліся,
Глебу песцілі, а потым —
Разгубіліся.

Ні расточка, ані ўсхода
Не прабілася...
Што за ліха-перашкода
Навалілася?

Сейбіты клялі здарэнне
І аратыя.
Хто ж мог думаць, што насенне
Вінаватае?

Што яно — у цемры глебы
Спіць спакойненька
І не ведае патрэбы
Бачыць сонейка.

І ляжыць яно падгніўшы,
Цемрай душыцца,
Лёс лянотаю спавіўшы,
Не варушыцца.

Будзе сёння, як і ўчора —
Спадзяваецца.
І не ведае, што гора
Падкрадаецца.

Век імгненнем пралятае,
А галоўнае — Тое, што не прарастае —
Бессэнсоўнае...

АДКРЫЦЦЁ

Няхай зрабіў бы кожны
Такое «адкрыццё»:
Багаты я, заможны —
Ёсць у мяне жыццё!

Я сонца бачыць здольны
І цешыцца, што ў свет
Чароўны, навакольны
Праклалі продкі след!

І берагчы пяшчотна
Суквецце дзён-вянкоў,
І жыць сумленна, годна
Для будучых вякоў.

Не выкарчоўваць дрэвы,
Раз не садзіў я іх,
А пакідаць засевы
Для вёснаў маладых.

Жыццё — не для забавы,
Не вопратка — на раз...
Якія нашы справы —
Такі і лёс у нас.

ГУМАРЭСКІ

СУЧАСНАЯ ПАДЗЕЯ

Карова як карова — нагі чатыры, вымя,
Хвост, капыты і вушы, ды рогі побач з імі.
Скубе траву.
І раптам — захлюпала па глебе —
Прыспічыла карове, прабачце, па патрэбе...
Скажыце, у якія мінулыя эпохі
Цікавіла кагосьці такое ну хоць трохі?
А сёння за каровай сачылі вочы пільна
Тых дачнікаў сучасных,
                                  што тут стаялі шчыльна.
Яшчэ не даляцела і першая «аладка»,
Як пачалася звалка, як закіпела звадка:
— Я першы быў!..
— Хваробу!.. Я першая сачыла!..
— Куды ты цягнеш рукі?..
— Куды ты сунеш рыла?..
— Мне трэба пад капусту!..
— А мне і пад цыбулю!..
— Ты ж адарвеш мне вушы!..
— Ты ж мне падраў кашулю!..
...Нас гэткімі зрабілі...
                                  і ўжо не перайначыць.
І сорамна карове такое чуць і бачыць.

ГАСЦІНЕЦ

Калісьці прывозілі з Мінска дзіцяткам
То стос абаранкаў, то булкі-стрынаткі.
Дамоў без гасцінцаў не ехаў ніводны,
Зусім не таму, што быў хтосьці галодны,
Гасцінец — увага, праява пашаны,
Гасцінец дарослым і дзецям жаданы.
Таму, калі дзед апынуўся ў сталіцы,
Дзе ў крамах ад рознага пухнуць паліцы,
Стары разгубіўся, прысеўшы на клунак...
— Які ж мне для бабкі купіць падарунак?
Купіць абаранак? Дык зубы ж згубіла!
А можа, ўзяць штроксы?.. Няхай іх магіла!
Заморскім штанам — да кальсонаў далёка,
Іх годнасць уся — што рубцамі да вока...
А можа, вось тампіксы нейкія раюць?..
А з чым жа ядуць іх? А як ужываюць? —
Хадзіў дзед, туляўся ад крамы да крамы,
Гасцінец шукаў найпатрэбнейшы самы.
І чуе раптоўна з суседняга «шопа»:
— Заходзьце! Амерыка тут і Еўропа!
Хутчэй паспрабуйце прысмакі замежжа!
Сапраўдным мужчынам — сапраўдная ежа!
Дзядок схамянуўся, аж хруснулі косці:
Куплю для старой еўрапейскае штосьці!
— Дачушка, скажы, што на ўвазе ты мела?
Чаго б мне купіць, што старая не ела?
Бо нас ужо верне ад бульбы і сала,
За што ўжо жыццё гэтак нас пакарала?..
Дзяўчына ў адказ усміхнулася міла
І дзіўнае нешта з прылаўка схапіла,

Як мячык паўкруглы і рудавалосы.
— Вось, дзед, што ядуць ва ўсім свеце —
какосы!

— Какосы? Такога не чуў я. Цікава!
Ну дзіва дык дзіва — заморская страва!
— А там, усярэдзіне,— дзеўка ўхваляе,—
Пабоўтайце,— вось! — малако ў ім «гуляе»! —
Дастала да сэрца дзявочае слова,
Успомніў стары, што зарвала карова.
І ён, пасля шчырых, бясконцых падзякаў,
Да жонкі вярнуўся з заморскім прысмакам.
З парога гукнуў: — Сустракай, гаспадыня!
Зірні, што купіў я — падзяка дзяўчыне!
Зацірку вары, з малаком я прыехаў,
І як мы жылі без заморскіх арэхаў?
Вазьмі, паспрабуй каля вуха патрэсці...—
Старая патрэсла...— А як яго есці?
— Як есці? Як людзі ядуць усе — ротам!
Ты, жонка, ў мяне, на здзіўленне,—
бот ботам!

Глядзі! — і дзядок угрызнуў адным зубам...
Ого!.. Гэты чорт параўнаецца з дубам!
Нічога! Няхай яго нож казытае! —
Націснуў на нож ён — і... Матка святая!
Аж хруснуў той нож —
дзед абломкі адкінуў...
Ускочыла баба: — А каб ты з ім згінуў!
Якая была ў гэтай скуле патрэба?
Дурны ты, стары, нібы сала без хлеба!
Купіў нейкі камень руды, валасаты,
Нясі яго хутка з вачэй маіх, з хаты!
— Замоўкні, старая! Не будзь гэткай шэрай!
Я зараз гасцінец «прылашчу» сякерай,
Ты толькі трымай, каб убок не крутнуўся.—

І трэсь абухом!.. Ды, відаць, прамахнуўся,
Бо бабка падскочыла ледзь не да столі,
Крычыць, нібы ў рану насыпалі солі:
— Ой, палец мой бедны! Ой, лёс мой гаротны!
Во дурань стары! Во гніляк ты балотны! —
Дзядок разгубіўся, адкінуў сякеру...
— І што я купіў за такую халеру?
Няхай яны гарам гарадь тыя «шопы»,
Жылі ж без Амерыкі мы і Еўропы.
Цяпер праз замежжа я гора гарую,
Купіў вось... і ледзь не скалечыў старую.
Ды лепей галодны хадзіць буду, босы,
Чым есці такое стварэнне — какосы!..
Дзед бабу абняў: — Кінь скуголіць, старая!
Ад збітага пальца ніхто не ўмірае.
Звары ты мне бульбы, спячы ты мне сала,
Бо гэта — і смачна, і вельмі трывала...

ПРЫДУРКАВАТЫ КАВАЛЕР

Ледзь сонейка над лесам узышло,
Зірнуўшы зверху на зямлю ўлюбёна,
Васіль пракалымажыў праз сяло
Да канцавой сядзібы, да Лявона.

— Суседзечка, пазыч мне барана,
«Да хлопцаў» усхадзілася авечка.
Дасць Бог, глядзіш, акоціцца яна
І парадністімся мы.
— Аб чым, брат, спрэчка!

Бяры, даю яго я напавер,
Вядзі «да маладой»,— Лявон смяецца,—
Але бяда, бо гэты кавалер
Крыху прыдуркаваты, надта б'ецца,

Баіцца толькі аднаго мяне,
Астатніх валіць, як гнілое дрэва.—
Васіль махнуў: — А-а, можа, й абміне
Нас гэты грэх, вядзі жывёлу з хлева! —

Лявон стрыножыў ногі барану,
Памог ускінуць бэку на падводу.
— Бывай здароў, сусед, чакай вясну,—
Сказаў Васіль,— а з ёю і прыплоду!

А барана праз дзень назад прыпру! —
І сцёбнуў пугай па спіне кабылу.
Загрукацелі колы пад гару,
Узняўшы за сабою хмары пылу.

* * *

Чакала дома жонка Васіля,
Авечку прывязаўшы каля хлева.
Васіль на жонку закрычаў здаля:
— Рыхтуй паненку, мацъ тваю налева!

— Як рыхтаваць? Гатовая яна! —
Ў адказ Анэта.— Вось, стаім на пару!
Васіль сцягнуў з падводы барана,
Разблытаў ногі.— Ну, задай ёй жару!

Баран устаў, абвёў вачыма двор,
Пацёр, пастукаў аб калёсы рогі,
І раптам з месца, дурань, як папёр,
Як даўся з усіх сіл Анэце ў ногі.

Кабеціна крутнулася ваўчком
І бразнулася, аж заныла цела.
Ускочыла з зямлі і — зноў тырчком
Ад барановай «ласкі» паляцела.

Ды, дзякуй Богу, выратаваў хлеў,
Куды Анэта праслізнула спрытна.
Цяпер баран накіраваў свой гнеў
На дзверы — і крышыў іх апетытна.

Адскоча трохі і з разгону — бух!
Як той таран, пракладвае дарогу.
Васіль сабраў увесь мужчынскі дух
І кінуўся да жонкі на падмогу.

Баран зрабіў на месцы разварот
(Яму й мужчыне даць пад зад ахвота).

Васіль маланкай сігануў на плот,
Зароў штосілы: — Вон пайшоў, дурнота!

Але Васіль напаў не на таго,
Дарэмна ён на цэлы свет галёкаў.
Баран як даў у плот, дык ад яго
Адныя трэскі пырснулі навокал.

Васіль ляжаў пад трэскамі цішком,
Анэта ў хлеве гузакі лічыла.
Цяпер ужо баран — бачком, бачком
І да авечкі, што за ім сачыла...

* * *

Прыйшлося без развагі і прадмоў
Ісці хутчэй да Васіля Лявону,
Каб барана свайго забраць дамоў
Ды сябра з жонкай вызваліць з палону.

— Такі быў жах, нібы кульнуўся свет,—
Сказаў Васіль,— ён доўга будзе сніцца.
Лявон смяецца: — Ты заходзь, сусед,
Калі яшчэ захочаш парадніцца.

СТАРОМУ — СТАРОЕ

Да дзеда прыехаў унучак у вёску,
Дарослы хлапчына, не ссаў ужо соску.
А дзед быў стары, як старое балота,
Сухенькі, худзенькі, карчак-адзінота,
Як кінуты некім капшук на паліцу.
Адзін жыў, бо жонка сышла ўжо ў зямліцу...
Ледзь толькі прачнуўся прыветлівы ранак,
Унучак да дзеда падняўся на ганак.
Ступіў не адзін ён на дошкі гнілыя.
Падскочылі дзедавы бровы сівыя:
— Няўжо ажаніўся, няхай цябе качкі?!
Дык вось у якія гуляеш ты цацкі!
Парадваў, унучак! Герой! Малайчына!..
А «цацка» — была прыгажунька дзяўчына,
Як лялечка, нібы партрэт для паказу,
Зірнеш на такую — самлееш адразу.
Дзядок аж заззяў, затаптаўся руплівa,
Бо век дажываў адзінока, маўкліва.
А тут — падарунак, унучак з край-свету!
Падкінулі госцікі дзеду імпэту.
Успыхнулі згаслыя дзедавы вочкі:
— Заходзьце ж у хату, мае галубочкі,
Мае кацяняткі, мае вы анёлы,
Парадуйце мой небасхіл невясёлы! —
І селі «анёлы» за стол праз хвілінку.
А мы, каб ля іх не глытаць збоку слінку,
Далей пададзімся ад гэтага рання,
Без нас вельмі радасным будзе спатканне...
Сядзяць дзед і ўнучак, як дуб і галінка,
За гутаркай дзень праляцеў, як хвілінка.

Стаміліся госці, дый дзеда хістае,
І спаць укладаюцца — месца ж хапае.
Сям'ю маладую, сям'ю дарагую
Кладзе дзед на ложак у хату другую.
Ніхто там не ходзіць, там чыста, прыбрана,
Ні мух табе злосных, спакой і пашана.
А сам жа дзядок адпачыць ад сустрэчы
На меншай палове прыгрэўся на печы.
Зліпаюцца вочы, заснуць ім прыспела,
Ды нештачка ў хаце другой зарыпела.
— Цы-гі ды цы-гі. І сапе нехта жвава.
— Скрыгель ды скрыгель...
Ці падлога, ці лава?
— Скрып-скрып ды рып-рып...
Ці то столь, ці то дзверы?
Ускочыў дзядок ад праявы-халеры,
Нібыта за сэрца блыха укусіла,
І хрысціцца шчыра: — Нячыстая сіла!
Ці, можа, свой жарт дамавы вытварае?
А можа, прыйшла з таго свету старая?
Адкуль тыя гукі? У чым тут прычына? —
Сядзіць дзед на печы, як цвік, як пружына,
Сядзіць ён, і страх яго з ім неразлучна.
І раптам упаў і рагоча бязгучна:
— А каб цябе немач старога, дурнога!
Дык гэта ж не столь скрыгаціць,
не падлога.
Ото ж баязлівыя гора-старперы!
Дык гэта ж не лава скрыпіць і не дзверы.
Старая ты порхаўка! Пень безгаловы!
Забыўся зусім ты пра месяц мядовы.—
Па печы качаецца дзед і рагоча:
— Дык гэта ж унучак не спіць, а скрыгоча!
Дык гэта ж мы з бабкай на тым самым ложку

Не спалі, праклалі для ўнучка дарожку.—
І дзед маладым добрай ночы жадае:
— Спалохалі, хай вас камар забадае! —
І зноў яго вочы зліпаюцца млява,
Ды нешта не спіцца старому, цікава:
— А як яны там?! — думка стукнула токам.—
Праз шчыліну гляну адным толькі вокам...
І звесіўся з печы нагамі сухімі,
І лаву шукае, намацвае імі.
Ды, мусіць, спяшаўся дзядок, хваляваўся,
Бо бразнуўся ён аб падлогу, сарваўся,
І бокам аб лаўку, аж хруснулі косці.
— Ой-ёй! Ая-яй!
Як ускочылі госці,
Прыбеглі яны, дзе стагнаў дзед ля лаўкі,
І голыя сталі прад ім, нібы п'яўкі.
Ад болю крычыць дзед, і стогне, і млее,
Ды болей ад сораму ён чырванее...

Дарэмна мы з вамі не байку стваралі,
Бо як абысціся цяпер без маралі?
А то прысаромілі б дзеда-героя:
— Не лезь болей з печы!
Старому — старое!

ЗАПАЛКА

Ідэя агарнула нечакана,
Падскочыла ажно бабуля Ганна,
Заззялі вочы, як у маладзіцы:
— Якая ж я бязмозглая курыца!
Сяджу я дома, як чарвяк на вудзе,
Чым так марнець, падамся лепш у людзі.—
...Някепская была старая гэта,
Але, калі нясе зіма і лета
Адно і тое — сум і адзіноту,
Да чорта ў зубы пойдзеш на работу.
І бабка Ганна са сваёй ідэяй
Пайшла «у людзі», хоць была завея.
Убілася ў тралейбус ранным ранкам,
Каб даць жыццё задумкам-нечаканкам.
Яна ўдыхнула ў высахлыя грудзі
І выдыхнула, каб пачулі людзі:
— Во каб ты правалілася ўсё ў яму!
У шостую, здаецца, еду краму,
А малака — нідзе! І будзь здарова!
Як быццам паздыхалі ўсе каровы...
Павіслі словы ў цішыні панурай,
Ды кажуць, што зацішша — перад бурай.
— А вось раней... — пачуўся голас сонны,—
Усё было: вяршкі, сняжок лімонны,
Кумыс, і ражанка, і прастакваша —
Усё, чаго душа жадае ваша...—
І пачалося, загуло, прарвала,
І слова слову жару паддавала:
— А каб наверсе ім мазгі адсохлі!
— А каб яны замест кароў падохлі!

— Дык гэта ж гэны лысы вінаваты!
— Пры чым тут лысы? Гэта ж — дэпутаты!
— Я чуў, што вінаваты радзюкалы,
Ці як іх там? Ну, нейкія там калы.
— Вы што, з канопляў выскачылі ўчора?
Падкінулі нам партакраты гора!
— А я пры камуністах ела сала,
Яны хоць кралі, але й нам хапала!
— Нястраўнасць выклікаюць вашы спрэчкі,
Зазначу: вы ў палітыцы — авечкі,—
Пачулася з гвалтоўнай гэтай кучы,—
Усё няшчасце адтаго, што чукчы
У самастойнасць павярнулі нарты,
А мы без чукчаў — ні на што не варты...—
Успыхнуў, разгараўся спор заганны,
Хоць след астыў, як кажуць, бабкі Ганны.
А бабка Ганна, шчуплая, сівая,
Ужо трасецца ў цеснаце трамвая:
— Ну што за Мінск! Во чортава калыска!
Аб'ехала, абгойсала паў-Мінска,
Мае кабецінкі, мае мужчынкі,
А ў магазінах хлеба — ні скарынкі...—
Зноў цішыня — прадвеснік навальніцы,
Вісіць, як павуціна з паліцы...
— Ты што, старая, бразнулася з неба?
Вы чулі? Захацелася ёй хлеба!
А фігу — во! — ты не хацела з макам?!
Яны твой хлеб скармілі ўвесь сабакам!
— Сабакам хлеб? Адкрылі вы сакрэты!
Яны гатуюць для сабак катлеты
І любяць побач за сталом абедаць.
— Я чула, калі хочаце вы ведаць,
Яны ікру даюць сваёй сабачцы!
— А самі што жаруць тады, прабачце?

— Як і сабакі — розныя прысмакі.
— Вось мы дык тут грыземся, як сабакі,
За мех пусты. А каб вам так жылося!
— Хто ўспомніць, а з чаго ўсё пачалося?
І хтосьці ўсім напомніў асцярожна:
— З таго, што сталі піць усе бязбожна...
— Ды што ён хлусіць! Плюньце яму ў вочы!
З таго сыр-бор, што мужыкі ахвочы
Да баб чужых, а не да нас, законных.
— А вы і рады з нас зрабіць палонных!
Ды толькі мы — з крылатае кагорты,—
Сказаў жанчыне мужычок пацёрты.
— Я чула, што ў Вярхоўным у Савеце
Ёсць злодзеі нахабнейшыя ў свеце.
— Ці ж толькі там?!
Грабуць і строяць жарты,
З трыбуны кажуць нам, што гэта — бартэр.
— Хто ведае, калі ўжо дэпутаты
З працёртых крэслаў вылезуць дахаты?
— Я чуў, што тыя з крэсламі зрасліся.
— Як «Санта Барбара» яны даліся!
— А я вось чуў, што масла, сыр, каўбасы
Не проста зніклі — робяцца запасы,
Каб выбраць момант і — да камунізму...
— Ну ты і даў! Рабіць вучыся клізму,
А то пры камунізме аб'ясіся,
Глядзі, каб тлушча не цякла па пысе.
— А мне, напрыклад, раілі суседкі
З талонаў — для гасцей рабіць салфеткі.
— І што? Напэўна, рады вы старацца?
Ці ж стане хтосьці імі выціраццa?
Галодны губы языком абліжа...
— Я чуў, што ад абжорства будзе грыжа.
— Не будзе грыжы, толькі жві старанна...

Ды гэтага не чула бабка Ганна.
Яна з трамвая ценем слізганула
І хуценька ў аўтобус сіганула.
Прапоўз аўтобус цяжка і не шпарка,
А з вокнаў вылятали гвалт і сварка.

ГАЛЁШЫ

Няхай мой язык нажыве сабе язву,
Калі зараз брэша, пляце пустаслоўе...
У вёсцы адной, не скажу яе назву,
Жывуць дзед і баба — дай Бог ім здароўя.

Аднойчы бабулі і кажа дзед ціха:
— Бяры ты з куфэрка, якія ёсць, грошы,
Сцягайся ты ў Мінск, а то я, як наліха,
Разуўся раптоўна — дашморгаў галёшы.

...Галёшы патрэбны: кароўцы даць сена,
Сцягацца за хлеў і да студні даклыпаць,
Прынесці з дрывотні да печы палена —
А як без галёшаў? Вачмі толькі лыпаць.

Апошнюю тут адшкадуеш пяцёрку,
Каб выйсці за дзверы, пакінуць запечак...
І баба ўрачыста кладзе ў насацёрку
Сабраныя грошы і вяжа вузельчык.

І вось яна ў Мінску, дзе булкі і крамы,
Дзе кожны вясковец — цяля на вяроўцы.
Бы ў яме старая, як выбрацца з ямы?
Таўчэцца, галодная, на Камароўцы.

Таўклася, пыталася, доўга шукала,
Апошнія мусіла сілы прыкласці.
Нарэшце галёшы ў ларку напаткала,
Купіла, не верыць у гэткае шчасце.

Шчаслівая бабка ідзе па вакзале,
Галёшы з-пад пахаў блішчаць, выглядаюць.
А ёй жа абноўку нічым не звязалі,
Яны замінаюць старой, выпадаюць.

Адзін паляціць і другі праз хвіліну,
Злуецца старая — бяда чалавеку.
Рукі не падняць, не паправіць хусціну.
Дзе рады шукаць? І зайшла у аптэку.

— Дачушка, ратуй! Во, купіла халеру,
А гэтая гума капрыз вытварае.
Звяжы матузком ці пазыч хоць паперу,—
У вочы заглядвае, просіць старая.

Дзявочае сэрца, як цукар, растала
Ад просьбаў бабуліных, скаргаў-матываў.
Яна ў той жа момант галёшы паклала
Ў пустую каробку з-пад прэзерватываў.

Шчаслівая бабка схапіла абноўку,
Дзе сілы знайшліся, на вуліцу — птахам.
І голад прапаў, не кляне Камароўку —
Галёшы ў каробцы, каробка пад пахай.

І вёска, і дзед ёй прыходзіць на памяць,
І хуткай сустрэчай задыхалі грудзі.
Ды нешта старая нічога не сцяміць,
Чаму не даюць ёй праходу ўсе людзі.

Не зробіш і крок у жывой гэтай пробцы,
Стаяць, як сцяна, у здзіўленні застылі...
— Скажыце, бабуля, а ў гэтай каробцы...
Куды вы нясеце?.. Каму вы купілі?

— А, гэта?.. Дык з гэтым дамоў я паеду!..
Без гэтага дзед ні дзянёчка не можа.
— А колькі ж гадкоў будзе вашаму дзеду?..
— Дзевяты дзесятак, крапі яго Божа.

Здзіўляліся ўсе — і мужык, і кабета,
Дзяўчаты і хлопцы, і нават падлеткі.
— Скажыце, бабуля, нашто яму ГЭТА?..
— Нашто?!. Ён за месяц сашморгае, дзеткі!

ПАЛУЧКА

Прысвячаю К.

Галоўнае — момант злавіць у жыцці,
Кастусь і злавіў яго — жонка ў адлучцы —
Паехала ў госці... Ну як не прыйсці
Сябрам на вячэру, «даць дыхту» палучцы?

Кульнулі, глынулі «да самых краёў»,
Вядома ж — за чаркай няма гультаёў.

Як толькі «злінялі» дахаты сябры
І п'яны дурман агарнуў усе члены,
Зваліўся Кастусь жыватом дагары
І даў храпака, аж затрэсліся сцены.

А ноччу ўсхапіўся, трасець усяго,
Прыснілася, быццам абкралі яго.

— А што, калі возьме і спраўдзіцца сон?
Каму не вядомыя злодзеяў штучкі? —
І грошы ў газету закручвае ён,
І ў комін над юшкай хавае палучку.

— Цяпер мне любыя зладзюгі — луска! —
І з новаю сілай — задаў храпака.

Вярнулася раніцай жонка дамоў:
— Ты што тут разлёгся,
як ёлупень нейкі? —
Грызець Кастуся без уступных прамоў:
— Выкладвай палучку — усю, да капейкі!

Кастусь — у кішэні, у шафу — нідзе!
Укралі? Згубіў? Быць, напэўна, бядзе!

— Ну што ты надзьмуўся, маўчыш, як баран?
З кім піў? — насядае на Косціка жонка.
— Учора Іван быў, Міхалка, Дзям'ян...
І, ліха яе забяры,— самагонка...

Ускочыла жонка: — На гэтых вось трох
Падам у міліцыю сёння, дальбог!

...Пакуль участковы часаў сваю скронь,
Вёў допыт Івана, Дзям'яна, Міхалкі,—
Распальваў Кастусь дома ў печы агонь,
І ўспыхнулі дровы ад першай запалкі.

А дым не праз комін пайшоў, як заўжды,
А ў хату вярнуў — во стварэнне бяды!

Адкрытая юшка, а цягі няма...
Падскочыла жонка: — Во гора! Во смутак!
Не стой тут, як пень!..
Дай праверу сама!.. —
Да юшкі рукой — і... выцягвае скрутак.

Кастусь аж прысеў — валасы ледзь не рваў,
Успомніў, як грошыкі ў комін схаваў.

— Дык гэта ж я ў комін працоўны рубель
Па п'янцы схаваў ад зладзюгаў учора...
А жонка яму — у каршэль, у каршэль:
— Бяжы, вызваляй сабутыльнікаў! Гора!..

Адкрыў участковы збянтэжана рот:
— Чагосьці і мой барахліць дымаход...

ПРЫМАКОВА СКАРГА

Век жыве прымак і плача,
Свой прымачы лёс кляне...
Вось і сёння ён тлумача
Пра бяду-гаркоту мне.

— Вам, сусед, не здагадацца,
Дзе вытокі мацюкоў...
Стала жонка заглядацца
На пузатых мужыкоў.

Любіць тлустых, аж трасецца,
А такіх, як я,— кляне.
Там, дзе тонка, там і рвецца —
Жонка кінула мяне.

Я ж, як кажуць, жыў «у мыле»,
Рызы не скідаў з плячэй.
А цяпер — увесь у сіле:
Баба з воза — дык кабыле
Значна робіцца лягчэй...

— А чаму ж не сохнуць слёзы?
А прымак: — Каханне — чад!
Баба злезці — злезла з воза,
Але просіцца назад.

Я цікаўлюся: — А тлусты
Чым жа ёй не дагадзіў?
— Гэна бочка з-пад капусты?
Ён яе за нос вадзіў!

Ты мяне кармі — ёй кажа,
Так, як кормяць на убой,
А як ноч навокал ляжа,
Разлічуся я з табой...

Тая — аж змарнела ў целе,
Ён жа — як у масле сыр,—
Нажарэцца, а ў пасцелі
Усю ноч храпе, як кныр.

Гора з бабскаю пародай —
Прызнае сваю віну,
Кажа: — З тоўстым, як з калодай,
Ні «забаў» табе, ні сну...

...Час прайшоў — і мне не спіцца,
Уваччу прымак стаіць...
А ці варта мне жаніцца?
Бабскі ж густ — як бліскавіца!
Бабе ж — век не дагадзіць!

ГАЛОЎНАЕ — ВЫГАВАРЫЦЦА

Ці даводзілася вам чуць, як дзве бабы адначасова расказваюць адна адной свае «набалелае», свае апошнія навіны, не слухаючы адна другую?

Глядзяць адна адной у вочы і так ужо стараюцца, так малоцяць языкамі — дзіва! Паспрабуйце гэтак — не атрымаецца! Заблытаецеся, саб'ецеся, нагаворыце абы-чаго, ды яшчэ, барані Бог — язык зламаеце.

А тут — усё гладка, спрытна, спраўна, як кажуць, на адным дыханні. І што самае дзіўнае — кажуць, што яны пасля такой «гутаркі» могуць слова ў слова паўтарыць тое, аб чым гаварыла сяброўка. Талент!

Спачатку пачынае адна:

— І што гэта ўжо навалілася на мяне ў гэтым годзе? Карова доіцца на адну цыцку, куры перасталі несці яйкі, бо ад іх певень адварочваецца, меркавала завесці новых, дык кот задушыў кураняты, а ў самой — нястраўнасць, вурчыць у жываце, крок ступлю і — «сяду». Так напрысядалася, што...

— Пачакай! — спрабуе ўшчаміць слова сяброўка.— Пастой ты! Перавядзі дух! Ад усяго гэтага наслання трэба ўзяць...

— А я ж табе не ўсё сказала, мая ты суседачка! Жук уссеў на бульбу, як каршун на курыцу, я ж застануся без бульбінкі, я ж — загіну! А парсюк, каб яму трыбухі вывернула, убіўся ў агарод і вывернуў усю...

— Ды аб сцяну ён галавой, твой парсюк! Я ж табе раскажу, якую навіну я пачула ад...

Але тая і вухам не павяла ў бок суседкі і, не ўдыхаючы паветра, працягвала сваё:

— Авечка, воўчае мяса, выкачалася ў гной па самыя вушы, а мне ж трэба пастрыгчы яе — канцом! Палезла сёння ў склеп, а там...

Суседка бачыць, што «эфір» увесь час занятая, а яе ад уласных навін самую распірае — пачала адначасова з сяброўкай «апаражняць» сваю душу:

— А ўчора Амэля (гэта ж не абгавор) брала перада мной ваду ў студні — сагнулася, а пад сукенкай — цьфу! — голая скура! Я ж свайго дурня болей за вадой ніколі не пушчу — саб'юць з панталыку.

А ў Скнаравічах каровы не пайшлі сёння ў поле. Верчына была радоўка, а яна зрання набралася, як жаба гразі, і павалілася пасярод вуліцы. Ішоў Адась, таксама п'яны, як цэп, ды давай паднімаць Верку — качаюцца ў пяску, а сабака, баронячы гаспадыню, адарваў Адасю вуха.

А пенсіі будуць плаціць не грашыма, а халадзільнікамі і тэлевізарамі. Зараз ламай галаву — куды іх дзяваць!

— А гэна, касавокая скула, брэша і брэша на мяне — ступай абзывае. А я пайшла ноччу ды закапала дзяркач каля яе хаты! Хваробу — набрахалася! Адвезлі ў лячэбніцу!

— А я дык свайго п'янога валацугу так адмясіла чапялой па скабах, што раніцай не ўстаў на работу — кажа, прастудзіўся недзе, усе косці ломіць. Ты ў мяне яшчэ не гэтак «прастудзішся»!

...І гэтак бесперапынна гадзіны тры «адводзяць душу».

Раптам, як па камандзе, абедзве «прыпамінаюць», што дома ў іх — мноства тэрміновых, неадкладных спраў, і пачынаюць развітвацца:

— А мая ж ты даражэнькая! Я ж цябе як паслухаю, аж паразумнею, аж на душы лягчэй робіцца!

— А мая ж ты сяброўвачка! А з кім жа можна так цікава пагутарыць, як не з табой?

— А Зінка ж толькі пустое гаворыць!

— А Манька ж адно дурное пляце!

— А Ніна ж вярзець бязглуздзіцу!

— А Ванда ж — толькі языком малоціць!

— А пра Стэфку і казаць няма чаго — яна ж зусім як бот з левай нагі!

— А мы ж з табой — усё талкова, нікога не абмываем, не абгаварваем!

— А дай Бог табе здароўя, мая суседачка! (А ў душы: «І сапраўды — як тая ступа!»)

— А каб у цябе ў доме ўсё вялося, мая сяброўвачка! (А ў думках: «Задзяры табе зараз сукенку — у самой голы зад!»)

...Заўтра сяброўкі сустрэнуцца зноў, і ў іхнюю «малатарню», магчыма, трапім і мы з вамі.

КАЎКАЗСКІЯ ПЧОЛЫ

Пчальнік у Язэпа быў на зайздрасць усёй акрузе. Дваццаць пчаліных сем'яў у аднаго гаспадара — гэта не жартачкі. Як пачне Язэп іх падглядаць — пах мёду стаіць па ўсёй вёсцы, аж нюхаўку верне. Але аднавяскоўцы, калі сказаць шчыра, толькі і чулі той пах, а каб хто хоць лыжку аблізаў ад таго мёду, дык такога днём з агнём не адшукаеш. Ды што аднавяскоўцы! Сам Язэп, мажа, толькі лыжку і аблізаў. Чалавек ён быў ціхі, лагодны, паслухмяны, сам, як тая пчолка, працавіты. Але ўся яго праца ішла, як кажуць, кату пад хвост, бо ўсім кіравала, усюды сунула нос яго жонка Тэкля. А дзе ўжо баба кіруе гаспадаркай, там, самі ведаеце, што вырабляецца — ні сабе, ні людзям. Заколе кабана Язэп, не парсюк, а жарабец, сала на падбрушшы — на даланю, на спіне — на добрую пядзю, дык вось гэтага сала не бачыць ні Язэп, які на хаду ледзь штаны не губляе, ні дзеці, якія прыязджаюць з Мінска. Куды яго Тэкля дзене ці, як у нас кажуць, запыхтарыць — адзін толькі Бог і ведае. А можа, і ён не ведае, бо такая баба каго хочаш абдурыць. Кажуць, згнівае гэтае сала, а вось накарміць сям'ю Тэклі не дазваляе яе скупярдзяйства.

Дык вось і з мёдам рабілася таксама нешта дзівоснае. Выпампуе Язэп яго цэлыя місы, поўныя вёдры, здаецца, еш, хоць расперажася. Але як крутнецца ля мёду Тэкля — і слыху пра яго няма. Ды хоць бы ўжо сама Тэкля была баба

як баба. А то ні грудзей табе, ні лытак — трэска высахлая, блыха сплюшчаная. Пэўна, і сабе шкадавала яды. А якая ж сварлівая была — жах! Да каго хочаш прычэпіцца! А калі ніхто не трапіць ёй пад руку, тады ходзіць і сама сабе нешта крычыць, сама з сабою сварыцца. Суседзі абыходзілі яе за вярсту — каму хочацца з такой скулай сустракацца. А што ж рабіць тым, хто праз дарогу жыве? Тут хочаш не хочаш, а кожны дзень адзін аб аднаго церанешся. А жыў праз дарогу, брама да брамы, Міхась, які не так даўно вярнуўся з салдатаў. І вярнуўся ён не адзін — прывёз жонку, чарнявую прыгажуню Нону. Служыў Міхась ці ·то ў Грузіі, ці то ў Асеціі, адтуль, з край свету, і прывёз сабе палавіну. Дай Бог ім ладу! Вось да гэтай Ноны і стала чапіцца кожны дзень Тэкля, ці як яшчэ яе звалі — Язэпіха. Толькі маладая жанчынка ступіць нагой з ганка — Тэкля ўжо тут як тут. Але Нона не звяртала ўвагі на траскатню суседкі, не ведала нашых парадкаў, цярпела — мо так у нас і трэба. Такога нахабства, каб на яе лаянку не рэагавалі, Язэпіха вытрымаць не магла і аднаго дня пусціла ў ход сваю самую моцную зброю — загаліла адно месца і, сагнуўшыся, выставіла яго напаказ Ноне. Як і трэба было чакаць, Тэкліна «зброя» сваю справу зрабіла, бо Нона зачырванелася і ўцякла ў хату. Болей яны амаль зусім не бачыліся, хоць Тэкля і пільнавала сваю пераможаную суседку, але тая пазбягала з ёй сустрэч.

Аднойчы на агародзе Міхася паявіўся вулей, а ў ім — сямейка пчол. Спачатку думалі, што раёк прыйшоў ад Язэпа, але Міхась з гонарам

растлумачыў, што гэта пчолы не мясцовыя, а каўказскія, што насы ў іх даўжэйшыя і мёд яны дастаюць з самых глыбокіх кветак. Каб сказаць, што Язэп зайздросціў, дык не. Чалавек ён быў добры і ўсім жадаў дабра. А вось яго жонка згубіла спакой. Яна з зайздрасцю глядзела на чужаземных працаўніц — яны здаваліся і большымі, і лёталі хутчэй, і мёду насілі болей.

Калі ж сталі падглядаць кожны свае пчолы, атрымалася так, што Міхась ад адной сям'і ўзяў вядро мёду, а ў Язэпа, як хто ўрок — пустыя рамкі, толькі пчолам на паўзімы і было.

— Гэта яна вінавата! — крычала Тэкля.— Вінавата гэтая нацмэнка! Каб яны паздыхалі, яе даўганосыя чэрці!

— Ціха, Тэкля! Нельга клясці пчолак,— супакойваў Язэп жонку.— Яны ж — боскія стварэнні.

— У цябе ўсе боскія стварэнні, акрамя жонкі,— яшчэ больш усхадзілася Тэкля.

Тут, як на тое ліха, прыйшоў сусед праз хату — Каптур і, як кажуць, з карабля — на баль:

— Чуў я, што каўказскія пчолы — зладзюгі несусветныя. Мёд могуць сцібрыць нават з лыжкі, калі яе ў рот нясеш.

— Во-во! — закрычала Тэкля.— А мой дурань іх боскімі стварэннямі называе. Зладзюгі яны! Я адразачку дапетрыла, што ў Міхася мёд крадзены. Наш мядочак! Яны ж будуць абкрадваць нас кожны год! Дзе ж шукаць рады, Каптурка, суседзе? Парай!

— Ты, Тэкля,— раіць Каптур,— пакажы суседскім пчолам тое месца, якое паказвала Ноне. Яны, гэтыя каўказцы, усе ганарыстыя. Сама рас-

казвала, што Нона збегла ад цябе, як ад агню. Думаю, што і пчолы, калі яны з Каўказа, не вытрымаюць тваёй «зброі» і ўцякуць на Каўказ.

Язэпіху ажно падкінула:

— Як гэта я сама не дадумалася?! Зараз! Зараз жа я ўпалю ім штуку! Я ім пакажу, як мёд красці. Век будуць помніць! — і ўзрушаная жанчына рашуча падалася на суседні агарод. Мужчыны не паспелі і раты раскрыць, як Тэкля ўжо сагнулася ў тры пагібелі каля Міхасёвага вулля і, ляскаючы даланёй па голым целе, крычала:

— Во вам мёд, зладзюгі! Во! Паразрывае вас ад такога мёду! Нюхайце! Ешце!

Каптур ад смеху схапіўся за жывот:

— Ты бліжэй, Тэкля, да лятка! Бліжэй! Дай ім дразда!

З суседніх хат пачалі выходзіць на крык аднавяскоўцы. Але Тэкля нікога не заўважала. Яна ў злосці і азарце наблізіла сваё саромнае месца да самага лятка і прычытала:

— Зладзюгі! Крывапійцы! Паадсыхаюць вашы дасціпныя насы ад гэтага мёду! Я вам нюх папсую! Во вам! Во! О-о-о!

Раптам Тэклін крык перайшоў на адно толькі «о», а потым на «ой» і «ай».

— Ой-ой! А-яй! Ай! — Тэкля, нягледзячы на ўзрост, як маланка, пераскочыла цераз плот, бліснуўшы пачырванелым адным месцам, якім пужала пчол.— Ай! Ой! Дапамажыце! Заядаюць!

Яна пёрла, як шалёная, па вёсцы, уздымаючы хмары пылу, пераскокваючы цераз яміны і каменні, пакуль, нарэшце, не ўскочыла ў сажалку і села, айкаючы і ойкаючы.

— Каб табе язык адсох за такую параду! — кляла Тэкля Каптура.

А ён, выціраючы слёзы, крычаў:

— Вылазь, Тэкля, з сажалкі, а то вада закіпіць і рыба зварыцца!

Язэпіха скрыганула зубамі ад болю, злосці і крыўды, але прамаўчала. Першы раз у жыцці.

Болей, кажуць, яна ўжо нікому не паказвала сваёй «сакрэтнай зброі».

ЗАКАВЫКА

Васіль ледзь пераступіў парог — ногі нылі, нібы іх ірвалі сабакі, галава трашчала і гула, як быццам збіралася разваліцца на кавалачкі (пэўна, самагонка з цукру была), але ўсё гэта заглушаў голад. Маладому здароваму хлопцу патрэсціся ўсю ночаньку на вечарынцы — гэта нават мудрэй, чым пацягаць увесь дзень касу — не тое што дзесяць патоў сыдзе, а мокры робішся, як казляк пад дажджом, асабліва пасля полечкі-трасушкі.

Праўда, у перапынку паміж танцамі можна крышачку і адсапецца, што хлопцы і рабілі — за вуглом кулялі, хто па шклянцы, хто па дзве, але пра яду і не думалі. Якая там яда! «Закусвалі» рукавом і зноў у скокі.

Таму цяпер, пераступіўшы парог бацькоўскай хаты, Васіль адчуў у жываце такое ігрышча, што гатовы быў з'есці сабаку. Але сабаку есці не прыйшлося, бо маці ціхенька, каб не разбудзіць бацьку, сказала, не ўстаючы:

— Бяры, сынок, на прыпечку за засланкай свежына стаіць, а малако і хлеб на стале пад абрусам.

Прасіць двойчы Васіля не трэба было, ён, не запальваючы святла, прасунуў руку за засланку, намацаў яшчэ цёплую міску, сеў з ёю за стол і пачаў сілкавацца. Але кавалак трапіў надта ўпарты — не жваўся ані сколечкі, аж сківіцы здранцвелі.

— Мусіць, карак ці падбрушша,— здагадаўся

хлапец і глынуў не дажаваўшы. «Ат, жывот дажуе»,— падумаў Васіль, выпіў залпам кварту малака і бултыхнуўся ў пасцель, дзе яго ўжо чакалі сны пра цікавыя маладыя пахаджэнні, пра якія мы, пасталеўшыя і пасівеўшыя, забыліся. А можа, толькі прыкідваемся, што забыліся? Хто ж нас ведае?

Раніцай, а яна для Васіля надышла хутка, бо лёг на досвітку, у яго сны ўбіўся бацькаў голас:

— Віцця! Куды падзелася мая мазка?

— Якая мазка, Тодарка? — пачуў Васіль і голас маці.

— Якая мяккая!.. — перадражніў бацька.— Мазка, якой боты мажу. Паклаў яе ў міску, а міска, бач — пустая.

Цяпер Васіль адчуў у жываце нешта такое, што пачало варушыцца і лезці назад у горла, просячыся на падушку. Ён не ведаў, куды дзець слінкі, якіх быў ужо поўны рот. Але трэба было ціхенька ляжаць і рабіць выгляд, што моцна спіш. Васіль успомніў, што ўчора бацька, калі разбіраў заколатую свінню (а гэтак было кожны год), выразаў падхвосніцу і сказаў: «Добрая мазка, сынок! Боты ад яе і блішчаць, і не баяцца вільгаці. Трэба толькі трымаць яе ў цяпле, каб вылучала тлушчу».

«Дык вось што я глынуў у цемры! Вось табе і карак, і падбрушша! Кішкі мае цяпер будуць і зіхцець, як бацькавы боты, і не баяцца вільгаці...»

Голас маці перарваў Васілёвы рвотныя думкі:

— Тодарка! Тваю мазку, мусіць, кот спёр.

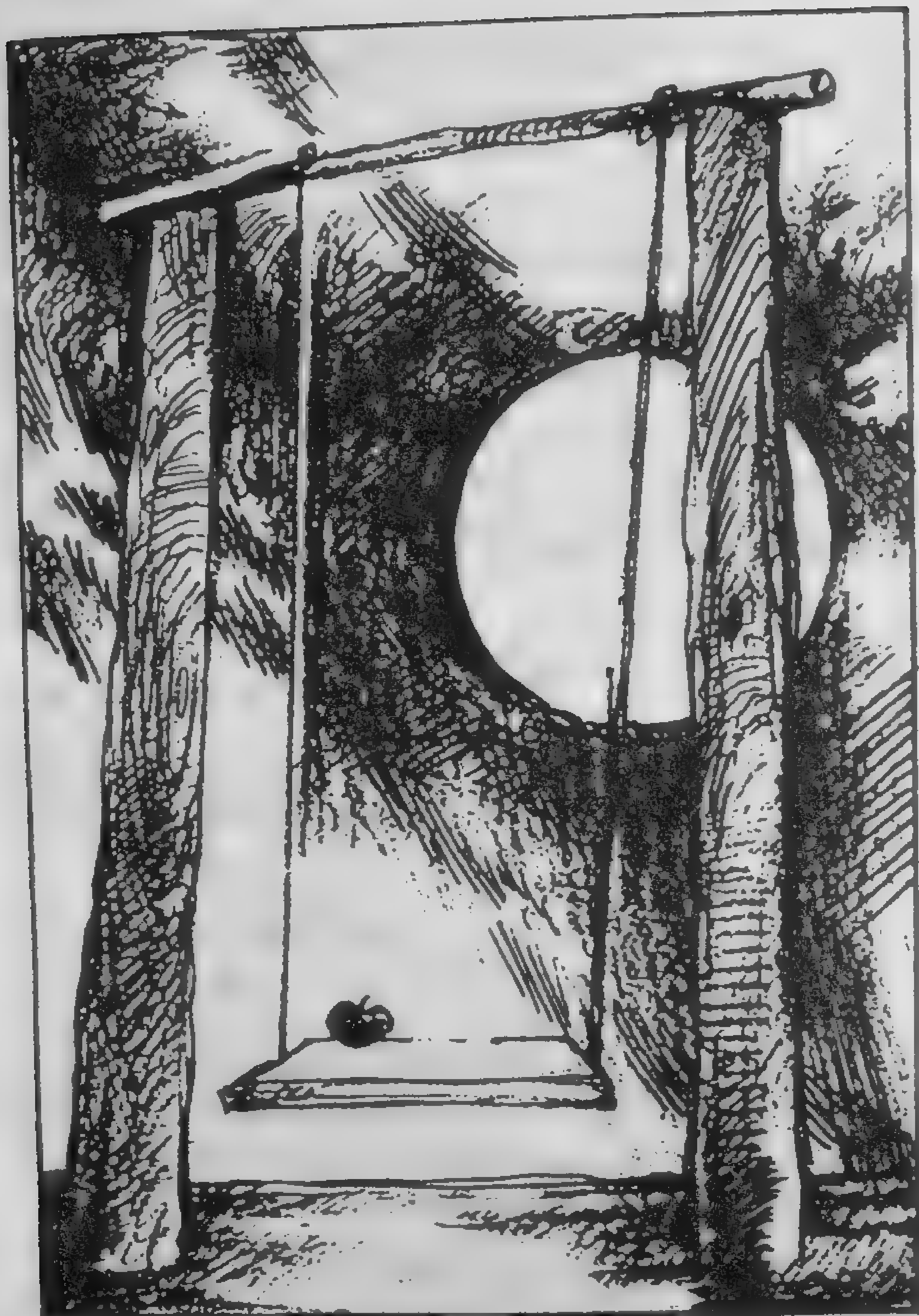
— А каб ён выдах! Колькі разоў казаў, каб на ноч выганяла гэтага гультая з хаты. Чым ця-

пер боты мазаць загадаеш? — ляснуў Тодар дзвярмі і пайшоў на працу ў ненамазаных ботах.

«Ды чорт з ёю, з мазкай! — думаў ён па дарозе, астудзіўшы сваю злосць.— Дарэмна на жонку наваліўся, ката гультаём абазваў. Памажу боты салам, ды і годзе. Але... — Тодар аж спыніў хаду.— Але... я ж паставіў міску з мазкай за засланку (добра памятаю), а міска стаяла пустая не на прыпеку, а на стале... Як жа гэта кот прынёс яе з печы? Закавыка нейкая!»

Тодар пакрочыў паціху далей, чухаючы патыліцу і бармочучы:

— Вось дык закавыка... сапраўды, закавыка...

ЗАМАЛЁЎКІ

ПРОМНІ ПАМЯЦІ

Не адпускаюць успаміны... Помніцца, хвалюе і сніцца тое, што, здаецца, павінна даўно знікнуць пад цяжкімі, жорсткімі, пакутлівымі пластамі часу. Але не знікае. Танюткія, кволыя, безабаронныя парасткі тых пасляваенных «рабавых» падзей не толькі не загінулі ў сячкарні нашай бязлітаснай рэчаіснасці, не толькі не згубіліся ў мешаніне душэўнага нераўнавесся і фізічнага болю, а прабілі ўвесь гэты маналіт часу і жывуць.

Даўно адчуў вострую неабходнасць напісаць пра тыя, першыя пасляваенныя гады, за якія ўчарэпілася мая памяць, але ніяк не мог адважыцца, бо тое, пра што хочацца пісаць — звычайнае, неадметнае, «невострасюжэтнае». Цяпер чытачам і гледачам падавай крывавыя баевікі і сэкспошласць.

І ўсё ж адважваюся ўзяцца за пяро і ў сціплых замалёўках расказаць пра тое, што сапраўды можа згінуць, згубіцца назаўсёды. А мы і так вельмі многа страцілі.

Калодкі

Колькі помню свайго тату, ён ніколі не сядзеў без справы, злажыўшы рукі. Калі выпадаў рэдкі вольны час — ён то пілу вастрыў, то касу кляпаў, то валёнкі падшываў, то кошычак плёў, то ражачку майстраваў, то дратву смаліў, то лу-

чыну шчапаў — святла ж не было, ды і газоўка пазней з'явілася. Адным словам — майстар. Чалавек, які ўцягнуўся ў працу, без яе не можа, як п'яніца без гарэлкі. Вось чаму адразу пасля вайны, на зайздрасць усім, у нас першых з'явіліся драўляныя калодкі.

Лапці — гэта адно. Калодкі — зусім іншае. Яны замянялі нам абутак, якому не было зносу. Вычэсваў тата сякеркай нешта падобнае на падэшву ў абутку, зверху прымацоўваў, як у лыжах, раменьчык ці кусок гумы, каб было куды ўсунуць нагу — вось «абутак» і гатовы. Праўда, хадзіць у калодках было няёмка — падымеш нагу, каб пераступіць, а пятка драўлянай падэшвы не хоча падымацца, адвісае ўвесь час. Даводзілася ногі цягнуць, перасоўваць. Затое як гэтыя калодкі па-заліхвацку палясквалі на каменьчыках, цокалі, нібы конь капытамі. Ідзеш і сам сабе зайздросціш — цок! цок! цок! цок!

Базар

Летам нам жылося лягчэй — арэхі, ягады, нейкая дзічка, а то і яблык перападзе, потым — грыбы. А яшчэ было шчаўе! Мне здаецца, што шчаўю, наогул, трэба паставіць помнік — яно ўратавала многа людзей ад галоднай смерці.Назбіраем яго ўсёй сям'ёй мех, і потым мама ці сястра нясуць гэты мех на сваіх плячах пешшу аж у Мінск. А да Мінска — сорак вёрст. Там шчаўе прадавалася даволі хутка — патрэба на яго была заўсёды, а за выручаныя грошы купляўся хлеб і — зноў з мяшком за плячыма пешшу дамоў.

Хлеб ніколі лёгка не даваўся бедным людзям. Але якое ж было свята, калі мама ці сястра вярталіся дахаты. Праўда, хлеб выдаваўся мамай маленькімі лустачкамі, каб як мага больш аддаліць голад. Чым менш заставалася хлеба, тым танейшымі былі лустачкі. Бывала, возьмеш яе ў руку, а лустачка перагінаецца, як паперка. Я, памятаю, кідаўся ў слёзы — чаму так мала хлеба. Тады тата браў мяне на рукі і казаў, трымаючы лустачку насупраць святла:

— Глядзі, сынок, а вось — базар!.. А колькі людзей на базары!..

Лустачка была танюсенькая і амаль уся прасвечвалася ад порыстасці, была ўся на дзюрачках, як рэшата. Гэта мяне забаўляла, я пераставаў плакаць і з'ядаў свой «базар».

Вераб'юшка

Адразу ж за вёскай пачынаўся луг з высокай травой, мноствам розных палявых кветак. Сталаму чалавеку трава была трошкі вышэй за калена, а ў нас тырчэлі толькі нашыя «макаўкі» з травы. Але бегалі мы на гэты луг не толькі дзеля забавы — на ім густа расло шчаўе, якое праз некаторы час выкідвала ўгару далікатныя сакаўныя дудкі, на якіх ужо пазней выспявала семя. Вось гэтымі дудкамі мы і сілкаваліся, яны нас моцна ратавалі ад голаду. Чамусьці гэтыя дудкі мы звалі — вераб'юшка́ і нават жартавалі: «Вераб'юшка — баліць б'юшка». І сапраўды, ад гэтай зеляніны-кіслаты нярэдка балелі нашыя жываты.

Сярод нас была Ларыса Міцько, якой сваякі прывезлі з Мінска прыгожую, у кветачкі, сукенку. Шчаслівая Ларыса апранула абноўку і не адчувала зямлі пад нагамі — бегала, шчабятала, качалася па траве. І трэба ж было так здарыцца, што сукеначка за нешта зачапілася і разадралася. А маці ў Ларысы была вельмі строгая, з дзецьмі не цырымонілася, бо і ў іхняй сям'і «галавасцікаў» была цэлая куча — якія тут могуць быць цырымонкі, ледзь выжывалі, тым больш без бацькі, які загінуў на вайне.

Пайшлі мы ўсе разам прасіць Ларысіну маму, каб не біла дзяўчынку. Ларыса ж была вельмі ветлівая, ласкавая, «лíслівая», яна і запрычытала:

— Мамачка, міленькая, родненькая, не бі мяне — я парвала сукеначку...

Толькі тады я звярнуў увагу на свае лахманы, якім нічога ўжо не было страшна, і з палёгкай уздыхнуў.

Эх, пракоцімся!

Да Жукоўскіх з Мінска прыехаў іх старэйшы сын Іван. Не проста прыехаў, а на грузавіку — уладкаваўся недзе ў Мінску працаваць шафёрам. Форсу, гонару таго, як кажуць, без фігі не да носа! Ды і было чым ганарыцца — пасля вайны шафёр — больш значная шышка, чым сёння міністр. Машыну мы бачылі першы раз у жыцці і таму, калі Іван, ад'язджаючы ў Мінск, прапанаваў нашай хеўры пракаціцца ў кузаве, мы ажно зараўлі (прабачце, запішчалі) ад захаплення.

Калі машына набірала хуткасць і вецер пачаў паласкаць нашыя твары, мы адчулі нешта незвычайнае, у нас быццам выраслі крылы, і, не згаворваючыся, мы запелі штосьці без слоў: «Ля-ля-ля»,— і ў такт нашым крыкам пачалі выстукваць па кабіне. Машына рэзка затармазіла і прыпынілася. Вылез з кабіны Іван і запытаўся:

— Ну што, зайцы, так мала пракаціліся? Вылазьце!

Нас быццам з вару апусцілі ў ледзяную ваду, настолькі змяніўся наш настрой. Нічога не разумеючы, мы пасаскоквалі на зямлю і з вялікім жалем глядзелі ўслед ад'язджаючай машыне. Праехалі мы ўсяго метраў з пяцьдзесят. Дамоў сунуліся як пабітыя...

Нам тады ў галаву не магло прыйсці, што стуканне па кабіне азначае просьбу супыніць машыну. Прыехалі!

І змяя мяняе скуру

Паўзём мы неяк з сябрамі па калгасным полі, на якім расце морква. Паўзём, ад вартаўніка хаваемся, морквай ласуемся. Выцягнеш з зямлі морквіну, абскрабеш яе кавалачкам шкла і хрумсціш, як той заяц...

Толькі пачалі выпаўзаць назад, як чую, што са мной нешта здарылася. Паўзці-то паўзу, але нешта мне не падабаецца... І раптам — які жах! — адчуваю, што згубіў штаны. А пад штанамі, акрамя цела — нічога! Як яны маглі з мяне зваліцца? Як я гэтага ў азарце не заўважыў?.. Раблю разварот — і паўзу назад, на по-

шукі прапажы. Нарэшце бачу — ляжаць, родненькія! Падпаўзаю і прыкідваю, як я іх буду лежачы апранаць. Бяру іх у рукі... і нічога не разумею. Гэта мае штаны? Так, мае!.. Ці гэта не мае штаны? Не, не мае!.. І пазнаю, і не...

Бедныя мае штаны!.. Я і сёння больш усяго на свеце шкадую, што не захаваў іх, як сведку тых пакутаў, той галечы...

Сёння словы — нішто ў параўнанні з тым, што маглі б убачыць вашы вочы — бясконцая колькасць лацін, аджыўшых свой век, многаслаёва налепленых адна на другую, даўно сапрэлых, якія з апошніх сіл учапіліся гнілымі ніткамі за спарахнелую тканіну...

Але ці маглі яны быць іншымі, тыя штаны? Яны ж «вандравалі» ад старэйшага брата — да крыху малодшага, ад малодшага — да яшчэ меншага, пакуль не дайшла чарга да мяне — самага маленькага ў сям'і... Цаны тым штанам не было!..

Я падняў ТОЕ, што непрыкметна саслізнула з майго цела, што называлася маімі штанамі, і гэта «ТОЕ» — на маіх вачах разлазілася і распаўзалася на шматочачкі...

Сябры жартаўліва суцяшалі мяне:

— Падумаеш штаны! Змяя нават скуру скідвае і то не плача...

Валачобнікі

Валачобнікі — гэта нешта надзвычай прыгожае, урачыстае, прыстойнае. Збіраліся на Вялікдзень самыя рухавыя, вясёлыя, няўрымслівыя

аднавяскоўцы і разам з гарманістам хадзілі ад хаты да хаты, прыгожа спяваючы. Святочна апранутыя, знешне шчаслівыя, чыста вымытыя, яны зусім не нагадвалі зрабаваных, абяздоленых, задушаных працай людзей. Сапраўды Бог спускаецца на зямлю ў гэты дзень.

У кожнай хаце ўжо чакалі святочных пасланцоў і нават пакрыўдзіліся б, каб яны абмінулі кагосьці.

Падыходзілі валачобнікі да акна і спявалі:

— Проша паненцы адчыніць акенцы...

Спевы былі прыгожыя, мілагучныя, узнёслыя, як і душы тых, пакрыўджаных лёсам людзей. Калі не памыляюся, валачобніцкія спевы называліся васоламі.

Калі спевы толькі пачыналіся, шчаслівая гаспадыня адчыняла акенца і з пашанай слухала іх, а потым праз акно падавала валачобнікам ад свайго стала ўсё, чым была багата гэтая хата. Падарункі складвалі ў вялізны плецены кош, які нехта з валачобнікаў насіў на рэмені цераз плячо,— і гэтак ад хаты да хаты. Такое святкаванне аб'ядноўвала людзей, збліжала іх.

Валачобнікі ніколі не хадзілі адны, за імі заўсёды цягнуўся «хвост» — мы, дзеці. Я ганарыўся больш за ўсіх, бо гарманістам быў мой тата.

Калі хаты былі «абпетыя», збіраліся ўсе аднавяскоўцы на сонейку і, паслаўшы посцілкі на траву, працягвалі свята за агульным святочным «сталом».

Сёння нашыя дзверы і вокны шчыльна зачынены...

Пажа́чкі

На святы Вялікдзень у дзяцей было столькі радасці, што і сёння цяпло тых дзён не астыла, не згасла, не згінула.

Дарослыя заўсёды цешацца неяк па-свойму — стрымана, узважана, «посна» — ім да дзяцей расці і расці.

Перш-наперш мы да ўсходу сонца беглі на пагорак, каб пабачыць, як на Вялікдзень танцуе сонейка пры ўсходзе. Дарослыя гэтага не рабілі, бо ведалі, што гэтак жа сама яно «танцуе» і кожны дзень.

Дзеці ж у гэта верылі шчыра, і таму свята набывала ўжо зранку асаблівую таямнічую прыгажосць.

Гавеліся разам, усёй сям'ёй, нешта снедалі. Дарослыя пілі чарку, другую, пятую, слабейшы мог і пад стол зваліцца — тады і канец святу. А ў дзяцей усё толькі пачыналася. Найгалоўнейшая для дзяцей справа святога дня — біцца ў яйкі. Колькі піску, колькі крыку, колькі рогату і спрэчак! Кожнаму ж хочацца перамагчы і забраць сабе пабітае яйка. Азарт! Некаторым дужа не шанцавала — яны куляй ляцелі дамоў і прасілі ў мамы яшчэ фарбаваных яек, бо ўшчэнт прайграліся. Сталейшыя хлопцы часцяком шальмавалі з намі, малымі,— непрыкметна падстаўлялі сустаў пальца пад удар, і ўжо нікому нічога не дакажаш, хоць тут плач-расплачся — аддавай яйка, і ўсё. Аднаго года аб'явіўся ў нас і зусім «непераможны» хлапец, пабіў усіх без разбору. Нагроб цэлыя кішэні нашых яек, стаім мы з пустымі рукамі, ледзь не плачам. Калі потым

высветлілася — у яго было драўлянае яйка, якое па-майстэрску зрабіў яго тата, пафарбаваў і даў сыну. Больш з ім ніхто ніколі не гуляў у яйкі, хоць ён і прасіўся, маліўся, скуголіў.

Значна «інтэлігентней» гулялі ў яйкі дзяўчынкі. Яны рабілі з пясочку пагорачкі і па чарзе скочвалі яйкі ўніз. Яйка коціцца няроўна — то нечакана ўлева зверне, то ўправа крутнецца — вось чыё яйка «знойдзе» іншае, тое і перамагае. Цікава, ажно дух захапляе! Бывала, і мы, меншыя, далучаліся да дзяўчынак...

Быў і яшчэ адзін абавязковы для дзяцей «рытуал» — пажачкі. Гэта значыцца — кожнае дзіця на Вялікдзень павінна было зайсці ў кожную хату па фарбаванае яйка. Ніхто, канешне, у карак не гнаў, можна і не ісці, але каму ж не хочацца мець як мага болей прыгожых яек — гэта ж цэлае багацце! Сапраўды носішся з імі, як курыца з яйкам.

Дарослыя пра пажачкі ведалі, таму прыкідвалі, колькі дзяцей у вёсцы, каб кожнаму хапіла.

Заскокваеш да каго-небудзь у хату, смарганеш носам і абавязкова, як і «дзяўблі» бацькі, кажаш:

— Хрыстос уваскрэс!

А потым, каб атрымаць яйка, неабходна яшчэ сказаць:

— Не дасі яечка — здохне авечка, не дасі кока — вылезе вока!

Карацей, за яйка трэба і «папрацаваць».

Я быў вельмі ціхі, сціплы, сарамлівы, ды і гадкоў мне было, можа, з пяць усяго. Я заходзіў у хату і стаяў ціхенька ля парога, апусціўшы галаву. Дарослыя разумелі, які з мяне «аратар», і

давалі яйка, не дамагаючыся ад мяне гэтых пацераў.

Заскочыў я гэтак да Кухаронкавых і стаю як слупок.

— А што трэба сказаць? — пытаюцца ў мяне.

Я сціснуўся ў камячок і стаю, як пружына ўвесь...

— Не хочаш гаварыць, не атрымаеш яйка! Ну?

Я як даўся ў дзверы, ды на двор, ды ходу, а мне ўслед крычаць:

— Куды ты?! Пастой! На яйка!

А мой і след выстыў...

Дурненькі я, дарэмна пакрыўдзіўся, людзі ж хацелі пачуць ад дзіцяці святочныя прыказкі.

Дурны жарт

Аднойчы вярталіся мы з арэхаў дамоў і раптам спыніліся як укопаныя. На мяжы, на ўскраі вёскі, спала дзяўчына. Спала спакойным, казачным сном, прыгожа нахіліўшы ўбок галаву, раскідаўшы доўгія валасы. Гэтую дзяўчынку мы ведалі, яна прыехала на лета да сваякоў у нашу вёску з Ленінграда. Яе звалі Аня. Сонечны пяшчотны дзень, цішыня і спакой, водар лясоў і траў паспрыялі гэтай прыгожай дзяўчынцы, якой было, можа, год з чатырнаццаць, заснуць глыбокім сном. Яе твар упрыгожвала ледзь бачная, бесклапотная ўсмешка, якая адлюстроўвала чысціню і светласць гэтай дзявочай душы...

Мы стаялі, зачараваныя, і любаваліся ёю.

Раптам Тонік Сінкевіч, таксама меўшы ўжо гадоў з чатырнаццаць за плячыма, выйшаў на-

перад, таямніча прыклаў палец да сваіх вуснаў, паказваючы гэтым, што зараз адкрые нам страшэнную тайну, і прыцішана сказаў, закаціўшы вочы ўгару:

— Мая!

Так мы яму і паверылі! І нават не таму, што Тонік быў цыбаты, нязграбны, грубы, а перад намі ляжаў ледзь не анёл, а таму, што ніхто ні разу не бачыў іх разам, нават размаўляючы. А ў вёсцы — усё як на далоні.

Далей здарылася нечаканае і страшнае. Тонік западышоў да дзяўчынкі, нахіліўся над ёй і як зараве дзікім ровам. Нават мы ад нечаканасці перапужаліся. А што казаць пра дзяўчынку? Бедная Аня. Яна ўсхапілася, вочы дзікія, нічога не разумее. А Тонік стаіць над ёй і рагоча, аж хістаецца. Ніхто з нас, значна меншых, не смяяўся з Тонікавага «жарту».

Добра, калі гэты спалох не адбіўся на далейшым здароўі ці псіхіцы Ані. Лёс жа Тоніка быў сумны. Ён адслужыў у арміі, чалавек увогуле быў добры, але спіўся і памёр ад гарэлкі ў маладым узросце.

Кастусёвы слёзы

Надзвычай арганізавана мы адносіліся да яды. Чаму? Таму, што яе амаль не было, таму, што елі з адной пасудзіны — вялізнай місы, якая ставілася пасярод стала. Тут — «варон не лічылі», завіхаліся, наколькі дазваляла спрытнасць. Наварыць мама шчаўя ці булёну якога і — толькі лыжкі мільгаюць. Думаю, што сучас-

ныя шпажысты зайздросцілі б нашай спрытнасці. Але шпажысты сёння ад голаду не пухнуць — адкуль у іх можа быць тая спрытнасць ды завіханне, якое было тады ў нас?

У кожнага ў руцэ — драўляная лыжка-самаробка, таму ляскацення па місе не было — адно сёрбанне чулася.

Аднойчы мама зварыла зацірку на абед. Міса пустая — на стале, мы — вакол стала. Аставалася толькі кульнуць зацірку з гаршка ў місу, але Косцік, мой брат, прыпазніўся са школы. Мы не зводзілі вачэй з місы, а Кастуся — няма. Чакалі, чакалі, мама і кажа:

— Пакіну я яму ў гаршку. Колькі можна чакаць? Работа ж таксама чакае, а час наогул чакаць не будзе.

Так і зрабілі. Калі наша сёрбанне было ў разгары — адчыніліся дзверы, і ўляцеў Кастусь...

Божа мілы! Што было! Кінуў торбачку на земляную падлогу, сам з ровам і слязьмі забіўся ў куток:

— Вы ўсё з'елі! Вы мяне не пачакалі! Я — галодны!

Мама да яго:

— Косцічак, сынок! Я ж табе ў гаршку пакінула! І клёцак многа!

Мы абступілі беднага Кастуся — і голад прапаў. Ледзь угаварылі яго сесці за стол, а калі, нарэшце, сеў — не завіхаліся, а далі яму магчымасць «дагнаць» нас...

Сёння я разумею, што плакаў не Кастусёк. Плакала — гора, плакала — нястача і голад.

Не дай Бог нікому такіх слёз!

Першы заробак

Сталейшая мая сястра Жэня была, як кажуць, на выданні. Ды і прыгожая была і, маняглядзячы на голад, даволі «круглая» — маладосць брала сваё. З гэтай нагоды ў наш закуток нярэдка зазіралі хлопцы — «проста так», «выпадкова», «ішоў тут, дай, думаю, зайду»...

Заходзіў да нас і К. (не буду называць прозвішча). Вось гэты К. аднойчы мне і кажа ціхенька на вуха:

— За кожнае мацюковае слова буду плаціць па дваццаць капеек...

У мяне загарэліся вочы — ого, аж дваццаць капеек за слова! (Потым, пасля рэформы, дваццаць капеек ператварыліся ў дзве, а зараз сам чорт не разбярэцца з грашыма.) Я пачаў напружана ўспамінаць тыя мацерныя словы, якія, канешне ж, чуў ад сталейшых хлопцаў, ад дарослых.

Успомню такое слова — шапчу К. на вуха. Ён, каб усе чулі, хваліць мяне:

— Малайчына! Харошае слова! — спраўна плаціў грошы і рагатаў з задавальненнем, забаўляўся.

Але лексікон мой быў небагаты ў гэтай галіне, і запас «харошых» слоў хутка вычарпаўся, а «зарабіць» хацелася, і я пачаў шаптаць розныя словы, але не мацюковыя. Тады К. глядзеў на мяне сурова і таксама, каб усе чулі, невыпадкова казаў:

— Ты што мацюкаешся! Як табе не сорамна? Ану ўспамінай харошыя словы!

Цяжка было мне, пяцігадоваму, разабрацца — што да чаго. На жаль, першыя зробленыя мае грошы былі бруднымі.

Фіга

У Будах у Кухаронкаў было ўсё — і хата, і свіран, і жорны, і іншыя розныя будынкі і прыстасаванні. Быў у іх і цудоўны сад, праўда, надзейна агароджаны, а шкада...

Вось прыехаў аднойчы да іх нейкі важны госць, якога спачатку частавалі ў хаце, а потым Барыс, малодшы сын Кухаронкавых, якому было гадоў каля дваццаці, павёў гэтага госця ў сад.

Мы, хлапчукі, заўсёды «пры справе», без нас нідзе не абысціся, і тут мы не падкачалі. Барыс з госцем у сад, а мы праз адчыненыя варотцы — следам, авось, думаем, што і перападзе, авось перад госцем не выгане. Цыкнуў на нас Барыс, а выганяць не стаў, бо надта ўжо быў заняты гэтай персонай.

— Калі ласка, вось гэты яблычак пакаштуйце!..

— А вось гэты, дык такі наліўны, ажно семкі бачны!..

— А цяпер вось гэты, ён як мёд... — і гэтак далей. Водзіць ад яблынькі да яблынькі, усё сцелецца дарожкай перад госцем.

Мы, як тыя сляпыя шчаняты, увесь час скуголілі ззаду:

— Дай, Барыс, яблычак! Дай, Барыс, яблычак! Дай, Барыс, яблычак! Дай! Дай! Дай!

Здавалася, ён не звяртаў на нас увагі, трымаў марку, але мы, мусіць, яго так «дасталі»,

што ён рэзка павярнуўся і з шалёнай злосцю выставіў нам фігу:

— Наце яблычак!

Паколькі я быў самы першы, фіга трапіла прама мне ў нос. Барысаў агромністы кулак, складзены ў такую фігуру, быў, здавалася, большым за маю галаву, закрываў сабой і сад, і ўвесь свет. Не па-дзіцячы горкую крыўду адчуў я тады...

Крыўда тая даўно ператварылася ў вялікі жаль, бо Барыс, пасля таго, як ажаніўся, не ладзіў з жонкай і застрэліўся з ружжа. Даруй яму, Божа!

За што?

Пасля вайны нас у мамы было толькі пяцёра, да вайны — аж дзевяць. Я — самы маленькі. Мама і тата ад цямна да цямна — у калгасе, а мы — самапасам. Мяне, чатырохгадовага, адвялі ў суседнюю вёску да сваякоў — усё ж маме спакайней і лягчэй будзе. У гэтай сям'і жыла і дзяўчынка Соня, якая ўжо хадзіла ў першы клас. І вось тут я ўбачыў першую ў сваім жыцці кніжку — гэта быў буквар, у якім аж «кішэла» малюнкаў. Праўда, малюнкі былі не каляровыя, але ўсё роўна бачыць першы раз у жыцці такі цуд — гэта вам не сёння, што кнігарні ломяцца ад розных кніжак, яркіх, прыгожых. А тады — галеча, паперкі не знойдзеш, не тое што кніжкі. Ці ж магло маё дзіцячае сэрца вытрымаць і прапусціць проста так гэтую прыгажосць? Я адразу ж узяў нажніцы і павыразаў самыя прыгожыя,

на мой розум, малюнкі, асцярожненька, каб не парваліся, склаў іх і схаваў у кішэньку, а ў душы радаваўся магчымасці бачыць у любы момант гэтую незвычайнасць дома.

Якое ж было маё здзіўленне, калі, вярнуўшыся ў хату знадворку, дзяўчынка Соня кінулася ў слёзы, нарабіла такога ляманту — хоць вушы затыкай. Збегліся дарослыя, забралі мой дарагі скарб і адвялі мяне назад да мамы. Праўда, не білі. А я доўга не мог зразумець, за што на мяне сварыліся.

Вяселле

Аднаго разу Алёшкавы гналі самагонку. Спачатку капае моцная, як агонь,— пяршак, потым ужо — сярэдняй моцнасці, і чым далей — тым слабейшая, а ўжо ў самым канцы — амаль вадзічка, так званы адгон. Самагонку потым размешваюць у адной пасудзіне і дабіваюцца «сярэдняй моцнасці». Канешне, хочацца мацнейшай, а з другога боку — каб было болей. Вось і спрабуе гаспадар забіць двух зайцоў — боўтае — спрабуе, боўтае — спрабуе. Бывае, так наспрабуецца, што не пазнае сваю хату...

Дык вось пасля такой «аперацыі» застаўся ў Алёшкавых жбаночак такога адгону — вадзічкі. Выліваць вон шкада, можа, калі і вып’ецца — пах жа ёсць. Але не доўга стаяў той жбаночак. Аднойчы я і дачка Алёшкавых Таня забаўляліся нечым у іхняй хаце і знайшлі гэтае зелле.

— Давай будзем гуляць у вяселле! — прапа-

наваў нехта з нас, і «вяселле» пачалося. Гэты адгон, які амаль не меў градусаў — вадзічка для дарослых, а для пяцігадовых дзяцей — не давядзі Гасподзь!

Мы з Таняй выпілі па аднаму разу — нам, як кажуць, «захарашэла», пасля чаго, паддаючы адзін другому імпэту, выпілі ўсё...

Таніна маці знайшла нас на падлозе беспрытомнымі.

Вёска ёсць вёска, і, калі мяне мая мама прынесла на руках дамоў,— «гледачоў» было хоць адбаўляй. Мама нада мной б'ецца, ратуе (ці ж гэта жарт?), а ўсе астатнія — рагочуць.

Трошачкі апрытомнеўшы, я пачаў кідацца біцца да дарослых, але ногі мяне не трымалі, і я ляцеў стоць носам. Зноў спрабую кінуцца біцца, зноў — тырчком. Вось тут ужо можна і парагатаць — п'яны верабей кідаецца біцца да цвярозых людзей...

Пасля гэтага «вяселля» мяне доўга звалі жбаночкам адгону.

Ногі трэба мыць!

Прыязджаў разы з два ў Буды летам на адпачынак да сваёй маці Кухаронкаў Косця — лётчык, пры пагонах з зорачкамі (у званнях мы тады не разбіраліся). Што ён прывозіў сваёй маці і сваякам — невядома. А вось нас, абарванцаў, частаваў цукеркамі. Уявіце — цукеркі пасля вайны! Такое з памяці не вываліцца ніколі. Але самае галоўнае было не ў цукерках. Самае цікавае

ў тым, што гэты надзвычай сур'ёзны чалавек цэлыя дні праводзіў з намі, дзецьмі. Пра што ішла гаворка — не памятаю. Запомнілася яго ваенная форма і ён сам у нашым шчыльным акружэнні. Яшчэ адно запомнілася вельмі жыва, можа, таму, што датычылася мяне і мяне моцна здзівіла.

Сядзім мы, пра нешта гутарым, і нечакана наш сябар глянуў на мае босыя ногі і, як бы між іншым, кажа:

— А ногі, хлопчыкі, трэба кожны раз мыць перад сном...

Тут аўтарытэт Косці ў маіх вачах пахіснуўся, бо я не зразумеў, пра што гаворка. Усю вайну мы басцяліся па лясах, па балотах, пасля вайны жылі ў зямлянцы, абутку ў мяне зроду не было, мыла ў вочы не бачыў, пра пасцель вухам не чуў — пра якія ногі размова? Я і рукі ніколі не мыў — а тут ногі!

Я зірнуў на свае чорныя, закарэлыя, хоць рэпу сей, ногі і першы раз не змог зразумець нашага любімца.

Макуха

Надакучыў я вам са сваім голадам? Прабачце! Але зноў вяду размову пра яго, праклятага...

Прывезлі неяк у Буды цэлую машыну нейкай макухі. Згрузілі яе ў будыніну — напалову склеп, бо частка ў зямлі была. Навесілі на дзверы замок, і ўсё. Не, не ўсё! А як жа без нас?! Мы хуценька даведаліся пра тое, што прывезлі макуху, каб даваць яе жывёле. А чым мы горшыя за жывёлу? Нам таксама хочацца есці.

Круціліся мы вакол гэтага будынка, круціліся — ні дзюрачкі, ні шчылінкі, толькі пах той макухі насы зварочвае, ахвоты паддае. Нарэшце залезлі мы на дах, нешта адсунулі, нешта ададралі — і вось яна, жаданая! Паспрабавалі — смакацішча! Ну і наваліліся ж мы на яе, толькі хрумст стаяў у цемры. Елі, елі — колькі ўлезла, яшчэ і з сабой хапянулі — хто ў кішэні, хто ў запазуху. Вось гэта жыццё! Заўтра зноў наведаем «харчэўню»!

Але ні заўтра, ні пазней сюды мы не палезлі, бо праз некалькі гадзін нас стала так ванітаваць і тузгаць, што мы зелянелі, сінелі, чарнелі. Ці мы задужа перагрузілі свае вечна галодныя жываты, ці макуха была, сапраўды, толькі для жывёлы — ніхто не ведае. Вядома толькі адно — тую будыніну мы абыходзілі далёка, бо не маглі чуць нават паху той макухі.

Рэкорд для Кнігі Гінэса

У Будах мы жылі да пяцідзесятага года. Можа, жылі б і болей, але калгасны трысцень дапарахнеў, стаў развальвацца, і тата пачаў шукаць новае прыстанішча, хоць які дах над галавой.

Дапамаглі сваякі, што жылі каля Мінска, яны параілі пераехаць у калгас «Мядзвежына». (Сёння — гэта вуліцы К. Лібкнехта, Р. Люксембург, Купрыянава, Харкаўская і іншыя.) Тады горадам тут і не пахла. З гэтага боку горад пачынаўся ад вуліцы Мяснікова, па якой хадзіў трамвай.

Пераехалі мы ў гэты калгас і пачалі жыць у будынку Мядзвежынскага сельскага Савета. Займалі мы маленькую яго частачку, бо ў адной па-

лове размяшчаліся супрацоўнікі сельсавета, у другой — сельскі клуб. Будынак быў цагельны, вялізны, няўтульны і нязграбны, стаяў пасярод поля, як тычка — ні дрэўца, ні кусціка.

Тата прыбудаваў да ўвахода нешта з дошак — ці то ганак, ці то хлеў, бо злева, як ідзеш у хату — стаяла карова, а справа — кладовачка была.

Па даху гэтай прыбудовачкі добра было лазіць на гарышча — на столь, дзе я любіў гуляць у розныя гульні, адкуль было відаць усё наваколле.

Лазіў сюды і мой, крыху старэйшы, брат Косцік... Залез ён аднаго разу, а я ўнізе ў пяску корпаюся...

Раптам з дзвярэй, дзе размяшчаўся сельсавет, вылецеў, як бура, старшыня гэтага Савета, трасець кулакамі і «гне» такіх мацюкоў, што — жах!

Падскочыў да мяне і задраў галаву туды, адкуль Косцік ужо звесіў адну нагу і збіраўся саскочыць на дах прыбудовачкі.

— Каб табе зарвала! Каб ён у цябе апух! Злезеш — я табе галаву адкручу, басяк! — аж зелянее ад злосці старшыня.

Косцік, не будзь дурнем, хуценька падняў тую нагу, што звесіў, і знік туды, адкуль збіраўся вылезці.

Гаспадар гэтага будынка пакрычаў, пакіпяціўся ды і пайшоў у свой кабінет...

Аказваецца, Косцік, будучы на гарышчы, не стрымаўся і памачыўся там, а тая яго «вадзічка» працякла праз столь і... — старшыні сельсавета на стол, на дзяржаўныя паперы...

Ну, Косцік! Ну, вырвус! Гэта ж трэба так патрапіць, хоць і ненаўмысна!

Ці знойдзецца ва ўсім свеце яшчэ адзін чалавек, якому давялося памачыцца на стол самому старшыні сельскага Савета?

Смяротная рана

Пасярод Будаў узвышаецца пагорак, яго называлі малаказаводам. Мусіць, тут быў некалі сапраўды завод, бо захаваўся вялікі, высокі падмурак. На адным схіле гэтага пагорка рос арэшнік, былі нейкія ямы, таму мы, вясковае «войска», тут гулялі «ў вайну». Падзяляліся на два лагеры, і пачыналася «перастрэлка», поўзанне, перабежкі, перамогі і паражэнні. Камандзірам нашага атрада быў Шурка Бурло — хлопец сталейшы за нас — на тое ён і камандзір.

Паўзу я з нейкім ражончыкам, замяняўшым стрэльбу, па гэтым арэшніку і нечакана натыкаюся на Шурку, які ляжаў на спіне, распластаўшы рукі і заплюшчыўшы вочы.

Я, як і належыць, пытаюся:

— Што з вамі, таварыш камандзір?

У адказ — ні гуку... Зноў і зноў задаю тое ж пытанне — вынік аднолькавы. Я не на жарт перапужаўся і давай крычаць на ўвесь арэшнік, клікаць на дапамогу.

Пазбягаліся і «нашы», і «не нашы» і давай валтузіць Шурку — не дай Бог памёр.

Нарэшце ён, не адкрываючы вачэй, працадзіў скрозь зубы:

— Мяне ранілі прама ў сэрца...

Хух! Цяпер ужо і ў нас адлягло ад сэрца.

Аказваецца, Шурка гэтак увайшоў у ролю.

І смех, і слёзы

Сядзім мы неяк са старэйшым братам Кастусём на печы і шчыкочымся — зубы скалім. То ён мяне пакоціць, то я на яго ўссяду. Весела! Валтузімся, ажно печ трашчыць, ажно комін хістаецца.

Але праўду кажуць — надта не рагачы і не выскаляйся, бо хутка плакаць будзеш.

Так яно і атрымалася. Кастусь за мяне на чатыры гады сталейшы, у яго і сіл значна больш. Ён мяне прыціснуў і казыча, а я... а я, сказаць вам па сакрэту, баюся гэтага казытання і сёння горш за ўсё на свеце. Я й сёння буду ўцякаць ад гэтага хоць па сценах, хоць па столі, хоць у ваду, хоць у агонь.

А тады куды я мог уцячы, калі ён мяне прыціснуў, а я ўжо заходжуся ад смеху, ажно сінею? Што я мог зрабіць? Як мог ратавацца? Правільна! Толькі адным спосабам. Я яго і скарыстаў — што першае папалася пад руку, тым я і смалянуў брату ў зубы. А папалася, на жаль, нешта важкае, бо ў беднага Кастуся выскачыла адразу аж тры зубы. Ды якія! Самыя што ні ёсць найпярэднія! Як карова языком злізала. Вось мы і нарагаталіся, і наказыталіся, і навыскаляліся. Сядзім на печы, звесіўшы ногі, і плачам. Кастусь таму, што баліць, я — таму, што зрабіў брата шчарбатым. Сам сябе ён убачыць доўга не мог, бо не было люстэркаў.

Гэты сумны выпадак каб і хацеў выкінуць з галавы, дык немагчыма, бо і праз паўвека, пры сустрэчы з братам, бачу яго ўстаўленыя зубы.

Памёр Сярожка...

Памёр Сярожка... Памёр мой родны брацік, калі я яшчэ не з'явіўся на гэтым цудоўным і пакутлівым свеце...

Ён быў восьмы, магчыма — апошні ў нашай сям'і.

Няўжо ён, маленькі — да годзіка, «саступіў» мне дарогу, падараваў жыццё, сышоўшы ў магілку?..

Калі нарадзіўся я, мама перадала мне імя той папярэдняй крывіначкі, якая скацілася ў родную зямлю, і ад гэтай зямлі жывым мяне не адарваць.

А ці ж лёгка мне несці крыж свой і таго Сяргейкі, якому не суджана было цешыцца і сумаваць, смяяцца і плакаць, любіць і яшчэ тысячы разоў любіць тое, што завецца жыццём...

Калі нарадзіўся я, суседкі абураліся:

— Зося! Што ты робіш? Ці ж можна даваць народжанаму імя таго, хто перад ім сышоў у зямельку? Дрэнная прыкмета!..

Малайчына мама! Не пабаялася і не памылілася!

Жыву ж я, дзякуй Богу, больш за паўвеку, і ў маім сэрцы жыве той маленькі Сярожка, чыё светлае імя я нашу.

Спрэчка

Далёка за Будамі, як ісці на Сухую Гару, жанчыны, і сярод іх мая мама, жалі сярпамі калгаснае жыта. Спёка стаяла страшэнная, і мы, хлопчыкі і дзяўчынкі — дзеці гэтых жнеек, на-

бралі ў бутэльку вады і панеслі яе сваім змучаным матулям.

Хто з нас прапанаваў зрабіць такі высакародны ўчынак — не памятаю. Усё было б добра, але ў аднаго хлапчука знайшлася ў кішэні цукерачка-гарошына, якую ён ніяк не адважваўся з'есці, бо яна была апошняя. Яго тата хварэў на сухоты, і, каб «падтрымаць» яго здароўе, прывозілі з Мінска пасля продажу шчаўя маленькі кулёчак цукерак — рознакаляровага гарошыку, можа, грамаў сто, бо на большае і лепшае не хапала грошай, хоць бы хлеба купіць ды з голаду не памерці. (Неўзабаве яго тата і памёр.)

Вось гэтую прыгожую гарошынку наш сябар «аджалеў» і кінуў у бутэльку — «для смаку». Але адразу нас занепакоіла — чыя мама будзе піць ваду апошняй? Усе разумелі — апошняй дастанецца цукерачка.

Падняўся шум, піск, штурханіна, кожны крычаў:

— Мая!

Кожны спрабаваў завалодаць бутэлькай, каб потым і распараджацца ёю. І да таго мы завалтузіліся, што бутэлька слізганула з рук, бразнулася аб каменьчык і разбілася. Мы акамянелі ад нечаканасці.

Сонца пякло нясцерпна...

Булён

Расклалі Міцьковы агонь каля хаты і варадь булён на вячэру.

Калі ўжо казаць пра вячэру, дык яе ў вёсках

спрадвеку гатавалі летам на кастры, бо газу не было, а печ паліць не будзеш дзеля гаршка бульбы. Таму збіралі трэскі і разводзілі агонь. І рабілася ўсё гэта на прыцемку, пасля таго, як параблена ўся работа і дагледжана жывёла.

А так як у Міцьковых адразу пасля вайны ні жывёлы, ні гаспадаркі не было, а галодных дзяцей — цэлая процьма, то вячэру гатавалі яны яшчэ завідна, прыйшоўшы з калгаснай прынудзілаўкі. Чаму варылі булён, а, напрыклад, не бульбу? Таму што бульба была вялікай роскашшу, яе не хапала. Добра, што яшчэ наскрабалі некалькі бульбінак, крышылі іх у вялізны гаршчок для «навару», каб жываты наліць і голад падмануць.

Дык вось — варацъ Міцьковы булён, дакладней, варыць-то яго маці, а дзеці шчыльна акружылі агонь і з лыжкамі напагатове напружана чакаюць — як тыя ліхія ваякі, якія ад першага слова кінуцца ў атаку. Трошкі воддаль сядзім мы, «вольныя» ад вячэры — такія ж галодныя і напружаныя. Ведаем, што не паядзім, але хоць на чужы «стол» нагледзімся.

Заўтра і да нашага «стала» падыдуць гэткія ж гаротнікі.

Сабралася маці Міцьковых нечага ў хату і кажа дзецям:

— Глядзіце, каб агонь не звёўся, я хуценька прыйду...

Тут і пачалося! Справа ў тым, што ў кожнага, акрамя лыжкі ў адной руцэ, быў і кіёчак — у другой. Каму ж не хочацца папароць у агонь, падправіць яго? А калі надта дужа прыспічвае есці, тады здаецца, што агонь гарыць марудна,

вада ледзь кратаецца, бульба не хоча разварвацца — усё супраць цябе.

Таму, застаўшыся без дагляду, кіёчкі ў Міцьковых руках так жвава пачалі «падпраўляць» агонь, што нейчы кіёк даў гаршку такога кухталя, ад якога ён, небарака, кульнуўся настолькі спрытна, што ўвесь «навар» разам з бульбай бултыхнуўся на вугольлі, узняўшы клубы пару і хмары попелу.

«Кухары» акамянелі, але раптам, як па камандзе, пачалі тымі ж кіёчкамі хуценька падграбаць, кожны да сябе, разам з попелам і вугольлямі, пачарнелыя, забруджаныя кавалачкі бульбы, якія спачатку спрабавалі абціраць ад прыліпшага смецця. Потым глыталі іх, не звяртаючы ўвагі на попел і пясок, гледзячы галоднымі вачыма на вогнішча, у якім, магчыма, засталіся яшчэ кавалачкі бульбы.

Пайсці «на сяло»

Ці ведаеце вы, што азначалі ў вёсцы зусім нядаўна — нейкіх трыццаць — сорак гадоў назад такія словы, як «пайсці на сяло»? Баюся пачуць адказ...

Сёння гэтыя словы амаль пакінулі нашыя вёскі — ад гэтага балюча, шчымліва, непапраўна тужліва і горка.

Мы згубілі, магчыма, апошні вугельчык таго агню, ля якога маглі грэцца ўсе разам — адзін аднаму неабходныя, патрэбныя, годныя. Што такое трыццаць гадоў?!. А што ж будзе, скажам, праз трыста?!.

Дык вось — кідаеш гной ці варочаеш сена, адным словам — працуеш, і між справай пыта-ешся ў Юркі, Федзі ці Зосі:

— Да каго сёння пойдзем на сяло?

— Як да каго? — пытаюцца ў адказ.— Мы ж заўчора былі ў Лявона, учора — у Тодара. Сёння пойдзем да Дзям'яна!

Да Дзям'яна дык да Дзям'яна!

Вечарам абтрасешся ад пылу, адмыешся ад гною, вып'еш сырадою і — на сяло!

Дык што ж такое — пайсці на сяло? Гэта свя-та! Урачыстасць! Гэта — прыгажосць чалавечых адносін, падараваная нам нашымі продкамі!

Памытыя і падсілкаваныя, мы збіраліся па чарзе кожны вечар у нечай хаце. Збіраліся дзеля таго, каб выказаць невыказанае, каб ахвяраваць прысутным выспелае ў душы светлае пачуццё, каб лёгкім жартам падтрымаць, разварушыць змардаванага працай аднавяскоўца...

А што было тады, калі трапляла ў вёску не-знаёмая кніга? Чыталі яе па чарзе ўслых, зачыт-валіся, заслухоўваліся. Пісьменнік для нас быў Богам, правідцам, выратавальнікам. Літаратур-нае слова было той патаемнай крыніцай, з якой мы, малапісьменныя, пілі і не маглі напіцца. Дзякуй вам, творцы слова, напоўненага сэнсам. Я і сёння схіляюся перад вамі за тое, што разам з вамі, дзякуючы вам рос, выхоўваўся, прыкла-даў намаганні, каб чалавекам звацца...

Дык што ж такое — пайсці на сяло? Гэта — падтрымка адзін аднаго, гэта — адчуванне неаб-ходнасці адзін аднаму, гэта — адказнасць адзін перад адным...

Дзякуй Богу, што сёння ў маёй роднай Кар-

пілаўцы душа можа глынуць глыточак мінулага — і я іду «на сяло» да Лявона і Галі Васілевічаў.

Промах

Гулялі ў лапту. Мячыка ў нас не было, але гэта не бяда. Скруцілі яго з ануч — чым не мячык? Адзін яго падкідвае, другі палкай стараецца папасці па ім, каб ён ляцеў як мага далей. Гулялі хлопцы, якім было ўжо год па дванаццаць, а такую, як мы, пяці- шасцігадовую мелюзгу не бралі. Але я так прасіўся, так скуголіў, каб дазволілі хоць мячык падкінуць, што Віцька Жукавец (чамусьці яго звалі Красянцом), які стаяў з палкай, нарэшце злітаваўся і дазволіў мне падкінуць «мячык».

Не ведаю, што атрымалася — ці я стаў заблізка да Віцькі, ці ён не тым бокам да мяне, але Красянец з усяго размаху «змазаў» мне палкай па пераносіцы, ажно іскры (якія там іскры?) — ажно вуголлі з вачэй пасыпаліся. Я заліўся крывёй і брыкнуўся, як падсечаны.

З тае пары мой нос крыху крываваты, мусіць, не так хрышчык зросся. Затое гульні ў лапту ніколі не забуду.

Шкада...

Да мяне, як віхор, падляцеў Жэнька і, сціскваючы «лодачкай» далоні, у якіх быў аловак, спытаўся з жарам:

— Не ты згубіў?

У мяне перахапіла дух. Сапраўдны аловак! Мне ж так хацелася маляваць, але не было чым і на чым, таму мы, дзеці вайны, малявалі на пяску. А тут сапраўдны аловак! А які Жэнька чэсны! Знайшоў аловак і шукае гаспадара!

Я, доўга не думаючы, адказаў Жэньку: «Мой!» — хоць нічога не губляў, бо губляць не было чаго.

Жэнька з такім жа жарам «заіржаў» і паказаў «аловак» — гэта была драўляная прадольная палавінка без стрыжня.

Ну, Жэнька! Ну, шэльма! А шкада, што аловак быў несапраўдны.

Гузакі на лбе

Бывала так — выскачыш на двор пагойсаць, сустрэнеш сябра, а ў яго — гузак на лбе. Заўтра ён цябе сустрэне, а ў цябе — таксама лоб з гузаком.

Ні ён у цябе, ні ты ў яго не пытаешся — што ды адкуль? Справа вядомая, звыклая. Што за шалянец без такога гузака?

Мяркуйце самі. Садзімся есці ўсёй сям'ёй вакол адной вялікай місы,бо другога посуду пасля вайны не было.

А каб бліжэй быць да булёну ці заціркі, трэба сядзець шчыльна — локаць да локця, калена да калена.

А хіба ж магчыма сядзець каля братавага бока і не парнуць спадцішка ў гэты бок? І ледзь толькі парнеш у бок — як брат пырскае ад сме-

ху. А за сталом — Божа барані — каб хто слова сказаў ці круціўся. Яда — святая справа. Але гэта для дарослых, бо дзецям — толькі ж паштукаваць, павыскалящца. А смяяцца заўсёды прыпірае тады, калі гэта забаронена. Тады падскоквае дурны смех.

Вось і ў час яды — парнеш у бок брата — той у смех, а тата — трэсь лыжкай па лбе брату. Таму — ужо не да смеху.

Затое ты «пырскаеш» ад удалай «штуковіны», але адразу ж зарабляеш свой гузак за «парушэнне парадку».

Карацей, яда — справа сур'ёзная.

Першы лёд

Што можа вабіць дзяцей больш, чым першы лёд? Звечара кладзешся спаць — у сажалцы вада як вада, раніцай прачнешся, а на сажалцы — лёд! Шчыра кажучы, не лёд, а адна назва — тонкі, кволы, непрадказальны.

Але ці ж гэта перашкода? Пакоўзацца! Вось адзінае жаданне... Пачынае самы адчайны. Разгоніцца — і пабег па лёдзе! Лёд трашчыць, прагінаецца пад ім, зноў выпростваецца. Тут галоўнае — не прыпыняцца, не «лічыць варон». За першым падшыванцам бяжыць другі, трэці, а потым і самыя малыя, сярод якіх і я.

Праз трэшчынкі ў лёдзе пачынае прасочвацца вада, а мы — гойсаем, коўзаемся, радуемся пачатку зімы.

Аднаго разу я, замест таго каб бегчы і не супыняцца,— разявіў рот, заглядзеўся на некага

і — шусь у ваду! Паколькі мы, малыя, бегалі паўздоўж берага, то праваліўся я па пояс, але пакуль выкарабкаўся на бераг, стаў макруткі да апошняй нітачкі.

Вылез — і, падскокваючы ад холаду, пабег дамоў. Бягу і думаю: улупіць мне мама дык улупіць! Мала не будзе! Не пайду дамоў! Стаў каля сцяны хлеўчука і стаю, калачуся — дрыжыкі прадаю. Рызманы мае ператварыліся ў ледзяную скарынку, зубы ляскацяць, як у галоднага ваўка. Замярзаю!

Не ведаю, чым бы закончылася гэтая спроба на выжыванне, але, на маё шчасце, ішла Таццяна Бурло — суседка праз дзве хаты.

— А мой ты Сяргейка! А мой ты дурнянькі! — залямантавала яна, схапіла мяне за руку і пацягнула дамоў, да мамы.

Тут я закалаціўся яшчэ мацней, і чаму — зразумела.

Але мама мяне не біла, супакоіла маю «мужнасць», якая прымусіла мяне стаяць пад сцяной хлева ў ледзяной шкарлупіне.

Хто ёсць хто?

Аднаго часу прывозілі ў нашу вёску зняволеных — «зэкаў». Яны збіралі па палях каменні, сцягвалі іх у кучы — рабілі пад канвоем. Абед ім прывозілі ў вялізных бачках-тэрмасах, кармілі пераважна крупянымі кашамі. Голад гнаў нас да гэтых людзей, мы шчыльна іх акружалі і «блішчэлі».

А ў дзяцінстве я быў такі белагаловы — вала-

сы як снег. Пэўна, у маім арганізме нечага не хапала, вось валасы і былі бялюткімі. Але дзякуючы ім мне больш, чым каму з маіх сяброў, шанцавала. Як нас адрозніць адзін ад другога? Усе абарваныя, худыя, галодныя, босыя. А вось я сярод іх быў як той дзьмухавец, як заяц-бяляк летам — нідзе не схавацца яму. Таму я кожны дзень чуў ад якога-небудзь зняволенага адно і тое: «Ну, белая галава, падыходзь!» — усаджваў мяне на калені і дзяліўся сваёй небагатай «пайкай».

Потым ужо іншыя зняволеныя частавалі і маіх сяброў, але я заўсёды быў першым.

Не ведаю, за якое злачынства яны адбывалі пакаранне, але людзьмі засталіся.

А вось другі прыклад — амаль самы балючы мой успамін.

Ішлі мы з мамай аднекуль, а ля дарогі, у цяньку, сядзіць наш брыгадзір з нейкімі двума незнаёмцамі. Сядзяць і сілкуюцца. Перад імі — бутэлька самагонкі, хлеб і свежыя агуркі.

Брыгадзір зачапіў маму, пра нешта запытаўся, і мы прыселі.

Свежых агуркоў я яшчэ ніколі не еў, а яны так смачна пахлі, так апетытна хрумсцелі, што я забыўся пра ўсё на свеце — бачыў толькі агуркі, чуў толькі іх пах.

Мама цягнула мяне за руку, бо гаворка яе з брыгадзірам скончылася, а я прасіўся:

— Мамачка, я яшчэ пасяджу трошачкі!

Я спадзяваўся, што дадуць мне кавалачак агурка, хай сабе без хлеба, бо хлеб хоць зрэдку, хоць патрошку наведваў нас. Я заглядваў у вочы брыгадзіру і незнаёмцам.

— Пайшлі, сыночак, пайшлі!

— Мамачка, я хоць трошачкі яшчэ пабуду! — зазірнуў я і маме ў вочы...

І толькі многа пазней, пасталеўшы, я прачытаў усё, што было тады напісана ў маміных вачах — нясцерпны, пякучы боль за сваіх дзяцей, бездапаможнасць і бязвыхаднасць гаротнага пасляваеннага жыцця...

А я ўсё прасіўся і прасіўся ў мамы, пакуль апошні кавалачак агурка не захрусцеў жалобным хрустам у чужым роце...

Прабач мяне, мама, за той боль, які я наклікаў у твае сэрца...

Пагарэльцы

Пасля вайны ўсім жылося нялёгка. А чаму ж нам, нашай сям'і, спытаецеся вы, было найгорш за ўсіх? Можа, я трошкі перабольшваю, каб выклікаць у вас спачуванне? Не! Наадварот, я пазбягаю закранаць тыя, зусім жахлівыя, неверагодныя цяжкасці, якія і сапраўды амаль немагчыма ўявіць. На мой погляд, я апісваю звычайнае пасляваеннае дзяцінства, тыя маленькія кавалачкі жыцця, якія, дзякуй Богу, высветлілі промні памяці.

Дык чаму нам жылося ў тых жа Будах горай за ўсіх? Таму, што пасля сканчэння вайны на Беларусі былі тры катэгорыі гаротных людзей, якія адрозніваліся адзін ад аднаго даволі значна. Першая катэгорыя — гарадскія жыхары, другая — вясковыя. А ўжо з вясковых жыхароў вылучаліся самыя найгаротнейшыя людзі — пагарэльцы.

Уявіце чалавека, які пасля вызвалення родных мясцін вярнуўся на сваю сядзібу, у сваю ацалелую хату. Запусценне, бедната, голад. Але, з другога боку — дах над галавой, нейкія чарапы, нейкае адзенне, тапор, рыдлёўка, лыжка, міска. Зноў ты хоць і бедны, а гаспадар, табе ёсць з чаго пачынаць, ёсць ад чаго адштурхнуцца.

А цяпер уявіце пагарэльцаў — нас, напрыклад. Немцы наляцелі ў вёску, калі мы яшчэ спалі, пазганялі ўсіх у світан у чым былі. Як мы засталіся жывымі — адзін Бог ведае. Вёску з усім нашым небагатым скарбам спалілі. І сёння яшчэ выворваецца і аплаўленая цэгла, і аплаўленае шкло...

Частку вайны мы прагаравалі з партызанамі, было страшна, але ж і нейкі булён перападаў. Потым на Паліку трапілі з партызанамі ў акружэнне — ратаваліся хто як мог. Ляцелі па лясах па калені ў крыві. Што мы мелі, вярнуўшыся ў родную Карпілаўку пасля яе вызвалення? Акрамя вошай, якія віселі на нас шышкамі, — нічога! Вугельчыкі ад нашага дома і тыя параслі крапівой і палыном. З вялікай цяжкасцю мама, без рыдлёўкі, ледзь не зубамі, выкапала зямлянку, у якой, акрамя яловых лапак, нічога не было.

Вярталіся суседзі, хто выжыў, і таксама, як краты, зарываліся ў зямлю.

А чым карміць дзяцей? Мама хадзіла па навакольных няспаленых вёсках і прасіла ў людзей лушпаі ад бульбы, і людзі давалі гэтыя лушпаі, бо мама казала, што дзеці паміраюць з голаду. Гэтым і ратаваліся ад смерці.

З такім багаццем мы перабраліся ў Буды, дзе пасяліліся ў гнілы, дзіравы калгасны трысценак.

Але гэта ўжо была не зямлянка, можна рызыкнуць і зімаваць. Разжыцца было вельмі цяжка. Калгас нічога не плаціў за працу, лесу, каб пабудавацца, не даваў, насення не было. А няма насення — няма і ўраджаю, няма ўраджаю — зноў голад...

Выручалі сваякі, якія жылі ў Мінску,— аддавалі featuredзнае непатрэбнае адзенне. Ім яно было непатрэбнае, нам — шык.

Вярнуўся з вайны тата, прывёз адзіны трафей — нямецкі гармонік. Гэты гармонік нас калісьці выручаў. Жыццё не супынілася, людзі жаніліся, моладзь хацела танцаў, а без гармоніка — што за вяселле, што за вечарынка? Тата быў надзвычай здольным гарманістам, ён быў нарасхоп. З вяселля ж ён вяртаўся дамоў і з кавалкам хлеба, і са шматком сала.

Вось так памаленьку мы, пагарэльцы, карабкаліся з нястачы, намнога адстаючы ад астатніх.

Пытанне

Вайна не шкадавала нікога. У яе пражорлівым полымі загінулі мільёны людзей — старых, маладых, дзяцей...

За пасляваенныя дзесяцігоддзі да тых загінуўшых мільёнаў далучыліся і працягваюць далучацца новыя мільёны ненароджаных людзей, якія застаюцца ўмоўнымі неадушаўлёнымі лічбамі, няздольнымі прадоўжыць род чалавечы. Лік ненароджаных, а значыцца, забітых, павялічваецца ў геаметрычнай прагрэсіі, і канца гэтаму не будзе. Вось што такое вайна...

Усе гады свайго жыцця я шукаў адказ на адно пякучае пытанне: чаму нас, карпілаўцаў, немцы сагналі ў калгасны свіран, каб спаліць, як спалілі Лясіны з іх ста дваццаццю сем'ямі, але ў апошні момант прапусцілі скрозь рады кулямётаў і далі магчымасць пайсці ў лясы? Вёску спалілі, а людзей выпусцілі... Чаму пашкадавалі?

Вёска знаходзілася ў зоне актыўных партызанскіх дзеянняў, партызаны былі частымі «госцямі» ў Карпілаўцы, мама нават выконвала іх заказ — пякла хлеб. Можа, немцы пра гэта прама і не ведалі, але, пэўна, здагадваліся, бо вёску проста так не спалілі б. Не ведалі немцы і таго, што старэйшы мой брат Коля партызаніў у гэтых мясцінах. Немцы палілі ў нашай мясцовасці вёскі з людзьмі «гуляючы». Толькі пачуюць, што партызаны наведалі якую-небудзь вёску,— палілі яе з людзьмі без разбору. Што ўжо казаць пра нашу, з якой, як я ўжо казаў, партызаны «не вылазілі»?

Доўгі час нашай выратавальніцай я лічыў настаўніцу Марыю Аляксандраўну Васілевіч, аднавяскоўку. Многа разоў гутарыў з ёй пасля вайны, гутарыў з многімі людзьмі — сведкамі тых падзей, але не ўсё, як кажуць, стыкавалася, нечага ці некага ў той дзеі не хапала — не хапала галоўнай дзеючай асобы.

І вось зусім нядаўна даведаўся пра наступнае: аднекуль у немцаў-карнікаў, што «прасейвалі» нашу акругу, з'явіўся новы перакладчык. Хударлявы, валасы прамыя, светла-русыя, амаль белыя, зачэсаныя назад. Хто ён быў і адкуль — невядома. Як яго прозвішча — невядома. Нічога пра яго невядома. Прасачыўся паміж людзей

слых, быццам ён недзе некаму шапнуў: «Пакуль я ў немцаў перакладчыкам — людзі гарэць не будуць».

Гаварыў ён так ці не — таксама невядома. Але людзі сапраўды перасталі гарэць. Тое, што гэты знешне непрыкметны чалавек быў з немцамі ў Карпілаўцы, калі вырашаўся наш лёс,— гэта так.

Вось і ўсе звесткі пра гэтага таямнічага незнаёмца. Ёсць яшчэ адна — неўцяшальная і сумная: неўзабаве немцы павесілі яго ў Заслаўі. Потым лёталі па вёсках на конях прадстаўнікі партызанскай брыгады і ўсё пыталіся, можа, хоць хто, хоць што ведае пра таго чалавека... Так ён і пайшоў з жыцця невядомым і, магчыма, гераічным. Не выключана, што яму і, хутчэй усяго яму, я абавязаны сваім выратаваным жыццём.

Нізка схіляюся перад ім за тое, што разам з узняўшымся попелам ад спаленых карпілаўскіх хатаў не было майго попелу...

ЗМЕСТ

ПАЭМЫ

ВЕРШЫ

ГУМАРЭСКІ

ЗАМАЛЁЎКІ

Давідовіч С.

Д 13 Нясу свой крыж: Паэмы, вершы, гумарэскі, замалёўкі.— Мн.: Маст. літ., 1995.— 287 с.

ISBN 985-02-0185-1.

Новая кніга Сяргея Давідовіча «Нясу свой крыж» спалучыла ў сабе многабаковасць літаратурных жанраў: паэмы, вершы, гумарэскі, празаічныя замалёўкі, у якіх скандэнсаваны гістарычная праўда, трагізм адраджэння Бацькаўшчыны, шчымлівыя развагі і — напоўненыя прагай існасці надзеі.

Д $\frac{8820600000-006}{\text{М } 302(03)-95}$ БЗ 108—95

ББК 84(4Беи)6-5

Літаратурна-мастацкае выданне

Давідовіч Сяргей Фёдаравіч

НЯСУ СВОЙ КРЫЖ

Паэмы, вершы, гумарэскі, замалёўкі

Рэдактар К. Я. Жук. Мастак А. І. Карповіч. Мастацкі рэдактар А. М. Малышава. Тэхнічны рэдактар Л. М. Шлапо. Карэктар Л. М. Маслоўская. Апаратары В. І. Барута, К. І. Санжарэўская.

Набрана і звярстана на настольна-выдавецкай сістэме

Здадзена ў набор 02.08.95. Падп. да друку 27.11.95. Фармат 70x90[1]/32. Папера афс. Гарнітура тып Таймс. Афс. друк. Ум. друк. арк. 10,53. Ум. фарб.-адб. 10,53. Ул.-выд. арк. 10,59. Тыраж 2200 экз. Зак. 3.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.